

**БЪЛГАРСКА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ
ИНСТИТУТ ЗА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК „ПРОФ. ЛЮБОМИР
АНДРЕЙЧИН”**

Георги Митринов

**НАДПИСИ НА НАДГРОБНИТЕ ПЛОЧИ ОТ БЪЛГАРСКОТО
ГРОБИЩЕ В ЦАРИГРАД (ИСТАНБУЛ)**

GEORGI MITRINOV

**INSCRIPTIONS ON THE GRAVESTONES OF THE BULGARIAN
CEMETERY IN CONSTANTINOPLE (ISTANBUL)**

**СОФИЯ
2018**

© Георги Атанасов Митринов, автор, 2018
© Георги Атанасов Митринов, издател, 2018

ISBN 978-619-91036-1-6

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДИСЛОВИЕ.....	4
УВОД.....	7
1. Тема, цели и задачи на изследването.....	10
2. Данни за българското гробище в кв. Ферикьой на Истанбул (Цариград).....	12
2.1. Видове надгробия и спецификата им.....	15
2.1.1. Семейни гробници.....	19
2.2. Надписи на надгробията - обща характеристика.....	25
2.2.1. Данни за месторождението на погребаните в гробището българи.....	28
2.2.2. За датировката, изписана на надгробните плочи.....	32
3. Данни за антропонимите, изписани на надгробията.....	38
3.1. Специфика в изписването на лични имена.....	38
3.2. За презимената, изписани на надгробията.....	40
4. Употреба на различни графични системи в надписите на надгробията.....	67
4.1. Употреба на кирилска графика.....	67
4.1.1. Специфика на изписване на кирилски буквени знаци (за вокали, за консонанти; употреба на уставен и курсивен шрифт; фонетичен правопис и др.).....	67
4.1.2. Морфологични особености.....	84
4.2. Употреба на латиница при изписване текстовете на надгробия.....	90
4.2.1. Промени в оформлението на фамилните имена при изписването им с турска латиница, по турски образец.....	100
4.2.2. Надписи на български език, изписани с латинска графика.....	104
4.2.3. Двуетични текстове.....	105
4.3. Употреба на гръцко писмо.....	109
4.4. Надгробни и възпоменателни надписи.....	110
4.4.1. Възпоменателни надписи с данни за родолюбивата дейност на починалия.....	112
4.4.2. Възпоменателни текстове с инвокационен характер.....	119
4.4.3. Текстове на надгробия с включени библейски цитати.....	125
Заклучение.....	128
Азбучни показалци.....	130
Показалец на селищните имена.....	130
Показалец на антропонимите, изписани на надгробията.....	131
Литература.....	139

ПРЕДИСЛОВИЕ

За цариградските българи е писано и много, и малко. Да, ние знаем, че по обективни причини към края на XVIII и началото на XIX в. започва масовото заселване на българи в Цариград. Около 1825 година, според д-р Селимински, те са вече 100 000 души. Това са били много майстори, занаятчии, търговци, джелепи, абаджии, градинари, млекари, хлебари, кожухари, зидари, колари и други, дошли от подбалканските градове, от Добруджа, Тракия, Одринско, Поморавия и Македония. През Българското възраждане, според проф. Жечев, Цариград се превръща в “най-големия български град”. Към средата на XIX в. българската колония там се оформя като своеобразен културен център на българите, изнесли на гърба си църковната борба. Там са белият лебед на Златния рог – българският железен храм “Св. Стефан” и Метохът във Фенер, Екзархията в Шишли, българското гробище във Ферикийой с гробищната църква “Св. Димитър” и други наши имоти. Но днес малцина са чували или знаят за живота и дейността на цариградските българи, за съдбата на техните потомци, които и сега живеят и работят в Цариград.

Пред нас е последното изследване на доц. д-р Георги Митринов “Надписите на надгробните плочи от българското гробище в Цариград (Истанбул)”. Темата е от особено значение, тъй като подобни разработки почти няма, особено за надгробия от български гробища в райони извън пределите на България. Именно той проучва и изследва надгробията от български гробища или на останки от такива в Беломорието: Софлийско, Дедеагачко, Сярско, Драмско и още други райони.

Авторът доц. д-р Г. Митринов за пореден път ни радва с прецизно представяне и разработка на трудна тема. Първо – предметът на изследването му се намира извън пределите на България, което е свързано с преодоляването на много трудности. Второ – за подобно изследване освен сериозни познания, са необходими най-вече неуморим труд и родолюбиво съзнание за съхраняване и обогатяване на “паметта българска”, което в днешно време е не само плод на научни интереси, но и на нещо много повече.

В Първа глава се определят тема, цели и задачи на изследването. Темата е от особено значение. До днес никой не е посягал към подобна разработка и затова поставената задача е важна както за проследяване живота на цариградските българи, така и за осветляване на промените, които настъпват в техния всекидневен живот през последните стотина години. Стойността на изследването е още по-голяма, не само защото такива изследвания не са правени, но по причина и на това, че българското гробище във Ферикийой се намира в сърцето на днешен Истанбул, а подобни “парцели” са особено примамливи “хапки” за урбанистичните планове и амбиции за съвременните архитекти на града. В този смисъл това изследване на Г. Митринов е много навременно и ценно.

Целта на разработката е категорично посочена – “да се проучат епиграфските паметници в цариградското българско гробище в квартала Ферикий, за да се видят развойните традиции в езиковата ориентация на цариградските българи през XX и в началото на XXI век”. Успоредно с това се конкретизират и поставените в изследването задачи за решаване, а те не са малко.

Във Втора глава авторът съобщава данни за историята и местонахождението на българското гробище в Истанбул, прави се обща характеристика на видовете надгробия, тяхното разнообразие и датировка. Важен момент тук е включването на данни за месторождението на погребаните в гробището българи. Подчертава се, че те са предимно от Югозападна Македония (изброяват се имената на отделните селища), като сравнително по-малко на брой са надгробията на българи от Източна Тракия и то предимно за периода 1903-1930 година.

В Трета глава са разгледани антропонимите, които се срещат върху надгробията. Детайлно са посочени спецификите при изписването на личните имена (мъжки и женски), на презимената и на фамилните имена. Прави впечатление прецизността при описване на конкретните примери и тяхната интерпретация с оглед на произход, начин на изписване, наличие на правописни и графични грешки. Проследена е появата в по-ново време на фамилни имена от небългарски, най-вече турски произход. Посочени са примери и на антропоними от гръцки, макар и по-малко от сръбски и руски произход.

В Четвърта глава вниманието е съсредоточено върху употребата на различни графични системи при надписите на надгробните плочи. Представени и детайлно описани са употребата на кирилска графика, спецификата на кирилските буквени знаци, употребата на уставен и курсивен шпифт, фонетичен правопис, изписването на отделни кирилски графеми, като е отделено специално внимание и на морфологичните особености, които се наблюдават в надписите на надгробията. Посочени са примери с употреба на латиница и то предимно след 50-те и 90-те години на XX век. Така също и наличие на трикомпонентни антропоними (две лични имена – първото по гръцки, а второто по български образец). Посочени са и фамилни имена, които са изписани с турска латиница, по турски образец. Не са пропуснати и примери с употреба на трикомпонентна система, която включва две лични имена – българско и турско. Авторът е обхванал и детайлно разгледал голямото разнообразие при надписите на надгробията, като е посочил и наличието на епитафи, възпоменателни текстове и библейски цитати.

Много добро впечатление прави включването на богат снимков материал, който дава реална представа за предмета на настоящето изследване. 182-те снимки на надгробия, от които са поместени 71 броя (по технически причини), са добра доказателствена база за направените от автора констатации.

Заклучението е стегнато и дава отговор на поставените задачи, като обобщава изводите, които могат да се извлекат от представения в книгата фактологичен материал.

За улеснение при използването и за по-голяма прегледност на разработката в края са добавени именни показалци: селищни и на антропонимите, отбелязани в надписите на надгробията. Така се улеснява използването на писмения материал, а от друга страна се дава отговор на въпроса за местата, от които идват българите в Истанбул,

Смятам, че това изследване на автора ще се приеме не само с особен интерес и благодарност от българите, които днес живеят в Истанбул, но и с радост, че не са забравени и че паметта за техните предци ще се запази за идните времена.

Монографията на доц. д-р Георги Митринов "Надписите на надгробните плочи от българското гробище в Цариград (Истанбул)" се отличава с оригиналност на замисъла, прецизност в изпълнението и е с приносен характер. Подобно изследване документира всички превратности в съдбата на цариградските българи, на които са били подложени, особено след 30-те години на XX век. Един живот труден, наситен с изисквания към тях, които те понасят и изтърпяват не само приживе, но дори и след кончината им. Точно това проличава и е онагледено и в изследването, посветено на техните надгробия. Смятам, че изследването запълва една празнина в осветляване историята на българската диаспора в Цариград (Истанбул) за един 100-годишен период

доц. Мария Михайлова-Мръвкарлова

УВОД

Надписите на надгробия съдържат ценни сведения за миналото на отделните селища и за населението им. Тази ценност е още по-голяма, когато става въпрос за български гробища извън днешната територия на България. Обезбългаряването на населените с компактно българско християнско население Източна Тракия, Западна Тракия и Македония, като последица от Балканските войни (1912-1913) и Първата световна война (1915-1919 г.), и особено след попадането на тези територии в границите на Турция, Гърция и Сърбия (по-късно Югославия), е свързано с различни репресивни мерки от страна на завоевателите. Специално внимание се отделя на борбата срещу българския език, като основен стожер на българщината. Освен унищожаването на българските училища, читалища, а в Турция и разрушаването на българските църкви, се посяга и на местните български гробища. В Турция днес е оцеляло едва едно българско християнско гробище, в истанбулския квартал Ферикьой. В последните години, след възстановяването на двете български църкви в гр. Одрин, „Св. Георги” и „Св.св. Константин и Елена”, местните власти отделиха малка площ в северните покрайнини на града за български християнски гробищен парк. В него се откриват и стари надгробни плочи, които обаче са едва няколко. За съжаление, единици са вече днешните местни българи в града! Всички гробища на множеството български християнски села в Одринско, Узункюпрійско, Кешанско, Бунархисарско, Лозенградско, Малкотърновско, Визенско, Чаталджанско, Цариградско са унищожени и заличени. Подобна е картината и в Западна Тракия и Егейска Македония, днес в пределите на Гърция. Въпреки че официалната религия в Гърция е християнската, с цел отродяване на местното изконно българско население, се вземат строги мерки за замяна на родния български език с гръцки. Поради тази причина старите гробища на някогашните български села са унищожени, като надгробията с кирилски или дори с гръцки надписи, в които са изписани български антропони, са премахнати. Каменните надгробни плочи са натрошени или са заровени в земята, а на същото място или в съседство е оформено ново гробище с надгробия, чиито надписи са на гръцки език, какъвто е случаят с унищожените гробища на някогашните български християнски села Малък Дервент, Софлийско (Митринов 2015: 64-82), Горно Броди, Сярско (Митринов 2012: 71-78) и др. В република Македония старите български надгробия, особено около църквите, също са унищожени. Но за разлика от гръцките власти, които са премахнали надгробията с кирилски надписи по този начин, в република Македония част от каменните надгробни плочи са наредени от лицевата страна, с надписите нагоре, като плочеста настилка в дворовете на църквите. Така миряните са принудени да стъпват върху тях и да трият изписаното, като следа от българското минало. Такива настелени плочи има в дворовете на двете стари скопски църкви „Св. Димитър” и „Св. Спас”, като днес на малко от тях са останали следи от все още неизтрити стари надписи (Митринов 2015: 64). Несъмнено това е бил един от начините за борба срещу българщината, прилаган от някогашните сръбски власти във Вардарска Македония! Видно е, че унищожението на българските епиграфски

паметници, каквито се явяват надгробията от някогашните български гробища на села в Източна Тракия, Западна Тракия и Македония, е било важна стъпка в дебългаризирането на оцелялото след погромите местно изконно българско християнско население.

Но докато в Беломорието и Одринско като цяло гробищата на някогашните български християнски села са унищожени и само откъслечни сведения могат да се открият за оцелели по чудо надгробия, има едно място в някогашната столица на Османската империя Истанбул (Цариград), където и днес съществува българско гробище. Това е българското гробище в истанбулския квартал Ферикьой, разположено срещу турски гробищен парк и в непосредствена близост с вече застроен с жилищни сгради район. Теренът на гробището е закупен през 1913 г. Площта му е близо 5 декара. Разположено е на източен склон (Петрова 2000: 57).

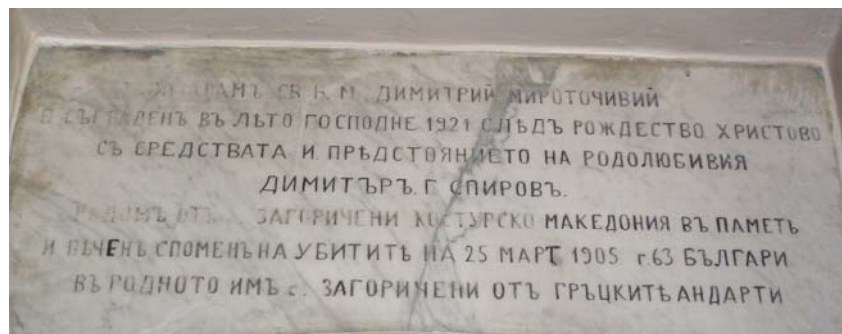

Входът на българското гробище в кв. Ферикьой

В горната част на гробищния парк, в близост до входа е съградена църквата „Св. Димитър Мироточиви“. Над външния вход, по свода, върху мраморна основа с вкопани букви е изписано БЛАГОДЕТЕЛЪ Д. Г. СПИРОВЪ 18. IX. 1921 г. По-нагоре, на мраморна плоча е изобразен св. Димитър на кон, как пробощда с копие то си езичник, на фона на крепостна стена. Под изображението, във вкопано поле е изсечен надпис: СВ. ВЕЛ. ДИМИТЪРЪ МИРОТОЧИВИЙ.

Над горния праг на вратата, в притвора е изписан надпис със следното съдържание: „Този храмъ Св. В. М. Димитрий Мироточивий / е съграденъ въ лѣто господне 1921 слѣдъ Рождество Христово / съ средствата и прѣдстоянието на родолюбивия / Димитъръ Г. Спировъ / родомъ отъ с. Загоричени, Костурско, Македония въ паметъ / и вѣченъ споменъ на убититѣ на 25 март 1905 г. 63 българи / въ родното имъ с. Загоричени отъ грѣцкитѣ андартѣ”.

Текстът съдържа ценни сведения за историята на църковния храм. Той припомня един усилен период от борбата на българите от Югозападна Македония за църковна независимост и противостоянието на Гръцката патриаршия в лицето на гръцкия костурски митрополит Германос Каравангелис, отявнен българомразец, организираше въоръжен гръцки андартски терор над мирното местно българско население в началото на XX в. Прави впечатление, че в долния край на иконите от царския ред на иконостаса са отбелязани имената на дарителите. На патронната икона на св. Димитър Солунски е изписано: ДАР ОТ БЛАГОЧЕСТИВИ БЪЛГАРИ от с. Загоричени, Костурско / Македония. Текстът дава отговор на въпроса като какви се самоопределят цариградските българи, преселници от Югозападна Македония.

Надписите на останалите икони включват имена на отделни дарители и на цели семейства.

Ктиторски надпис на иконата на св. Димитър Солунски

Вляво от църковния храм е съградено помещение, в което се събират опечалените при провеждане на панихиди. Гробището е добре поддържано от българската общност в Цариград. Има назначен пазач, който се грижи за реда и чистотата в него, както и за поддръжката на надгробията и на сградите.

1. Тема, цели и задачи на изследването.

Темата за надписите на надгробия от епохата на Възраждането и от по-ново време по нашите земи не е разработена цялостно. А епиграфските паметници, каквито се явяват тези надписи, особено от български гробища извън пределите на България, са изключително ценни, защото са свързани с българското културно-историческо наследство в земите с някогашно трайно българско присъствие. На практика липсват цялостни изследвания, посветени на епиграфските паметници на надгробия от едно гробище, както в България, така и извън нейните днешни граници. Все пак се откриват отделни публикации. Изследователят Н. Райнов дели надгробните паметници в Копривщица на три групи: надгробни кръстове, паметни плочи, зидани извори, като последната група включва чешми със и без възпоменателни надписи (Райнов 1923: 213). В изследването си „Каменни релефи” Ас. Василиев отбелязва, че нашите „каменорезци” от епохата на Възраждането продължават традицията на „художествено оформяване” на надгробните плочи по нашите земи от „римско време”, т.е. да създават „плочи само с надписи, орнаментирани плочи с надписи и такива с портрети, макар и последните да са голяма рядкост” (Василиев 1959: 103). Интерес представлява 14-томният труд на художника и изследовател Иван Енчев – Видю, озаглавен „Български народен кръст”, плод на 20-годишна издирвателска работа през първата половина на XX в., който остава непубликуван цялостно. Художникът е направил скици, придружени с кратки сведения, на надгробия от различни краища на българската етническа територия, но данните за надписите върху тях са откъслечни (Енчев 1994). Все пак наличните надписи дават възможност да се сравняват образци на текстове, които се срещат на надгробията в Цариградското българско гробище.

Целта на настоящото изследване е да се проучат епиграфските паметници в цариградското българско гробище в квартал Ферикьой, за да се видят развойните тенденции в езиковата ориентация на цариградските българи през XX и в началото на XXI в. Актуалността ѝ е

свързана с това, че текстовете на надгробията са важни епиграфски паметници, запазили ценни сведения за езиковата ни история.

Основни задачи, произтичащи от поставената цел, са:

1. Да се разгледа употребата на кирилско писмо при оформлението на надгробните текстове, като се опише спецификата му (графични и граматични особености) до правописната реформа от 1945 г. и след нея.
2. Да се опише употребата на латинско писмо (главно на турска латиница) в надписите на част от надгробията. Важно е да се разгледа спецификата в употребата на латински графеми от турската графична система и от други графични системи; в употребата на турски думи, а и на цялостното оформление на текста по турски и по друг, чужд образец.
3. Да бъдат проучени двуезичните надписи с успоредна употреба на български кирилски текст и на чужд текст, изписан с латинска, а в отделни случаи и с гръцка графика.
4. Да се проучи ексцерпираният антропонимен материал от надгробните надписи, като се види спецификата в употребата на лични имена и на презимена (бащини и фамилни имена). Важно е да се разгледат и небългарските модели на оформление на презимената, които се откриват в надписите.
5. По данните от текстовете за родните места на погребаните в Истанбул българи, да се възстанови картината на районите в някогашното българско етническо землище, от които те са се преселили в Истанбул. Така ще се види българите от коя етнографска група са давали и дават облика на българската диаспора там.
6. По датировките, изписани в текстовете на епиграфските паметници, да се установи, макар и не с абсолютна точност, началото на поставяне на по-трайни каменни надгробия в гробищния парк.
7. Да се опише спецификата в употребата на текстовете на надгробията.
8. Предвид опитите в република Македония да се представят членовете на българската диаспора в Истанбул като хора с „македонско” самосъзнание, да се покаже нагледно, по данни от епиграфските паметници, каква е народностната им самоопределеност.

Във връзка със спецификата на поставената цел и на произтичащите от нея задачи, подходът в изследването на епиграфските паметници в цариградското българско гробище не е подчинен на идеята за цялостно описание и характеристика на изследваните писмени паметници, а акцентът е поставен върху самите текстове. Поради това не се отделя нужното внимание на вида на надгробията, на украсата им, на материала, от който са изработени и т.н., което е важно за цялостното описание. Приложен е фотографски материал, който не във всички случаи е с високо качество, тъй като теренните проучвания бяха проведени за кратко време и при не най-подходящи условия. Поради наличието в семейните гробници на две и повече надгробни плочи,

които понякога са поставени в близост една до друга или се застъпват, не бе спазено изискването да се фотографира текстът по възможност фронтално, да не падат сенки върху надписите и т.н., с цел по-доброто им разчитане (Авдеев 2012).

2. Данни за българското гробище в кв. Ферикьой на Истанбул (Цариград).

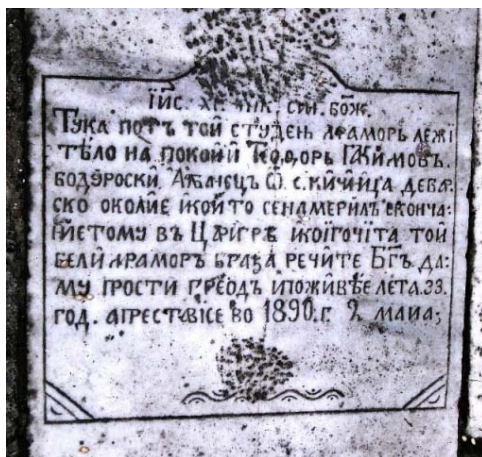
Както отбелязва изследователката Д. Петрова, теренът на българските гробища в квартал Ферикьой е закупен през 1913 г., след което вече започва погребването на починали представители на цариградската българска общност. Преди това те били погребвани в цариградските гръцки християнски гробища. Надгробия на българи „възрожденци“ могат да се открият в гръцки гробища в квартал Арнавуткьой или по Принцовите острови (Петрова 2000: 172-173). Тук са показани фотографии на надгробни плочи с кирилски надписи от гръцки цариградски гробища. Датировката им е от втората половина на XIX в.

Сн. 1

Сн. 2

Сн. 3

Сн. 4

Според официални документи, българското гробище в цариградския квартал Ферикьой започва да функционира през 1916 г. В архивния фонд на цариградската българска църква „Св. Стефан“, съхраняван в Централния държавен архив в гр. София, се открива скица на българския гробищен парк с рисунка на лицевата част с входа (ЦДА 1459К). В горния край на входната желязна врата е изписана година 1916. Вероятно тогава е била построена стената към улицата и е била оформена входната част на гробището. От тогава е датиран и утвърденият Правилник / на / българските православни гробища / въ / Ферикьой – Цариград / 1916 година. (ЦДА Ф№ 1459К, оп. 1, а.е. 98).

По данни от него гробищният парк включва няколко категории гробищни места: първа класа, втора класа, трета класа и безплатни места. Имало е предвидени места и за извънредна класа – гробници, обхващащи пространство от 20 кв. метра, но такива на практика не са били изградени. На някои надгробни плочи в средната и горната част на гробищния парк е изписано „Семейна гробница“, но в случая става въпрос за гроб, в който по различно време са погребвани починали представители на отделна фамилия. Поради това се открива и натрупване на по няколко надгробни плочи с надписи на един гроб.

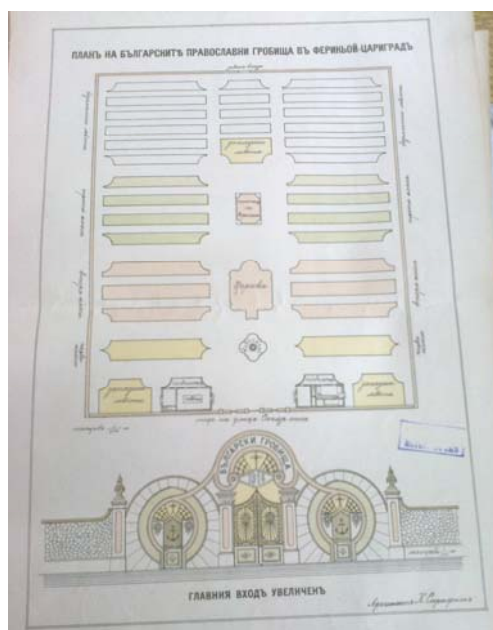
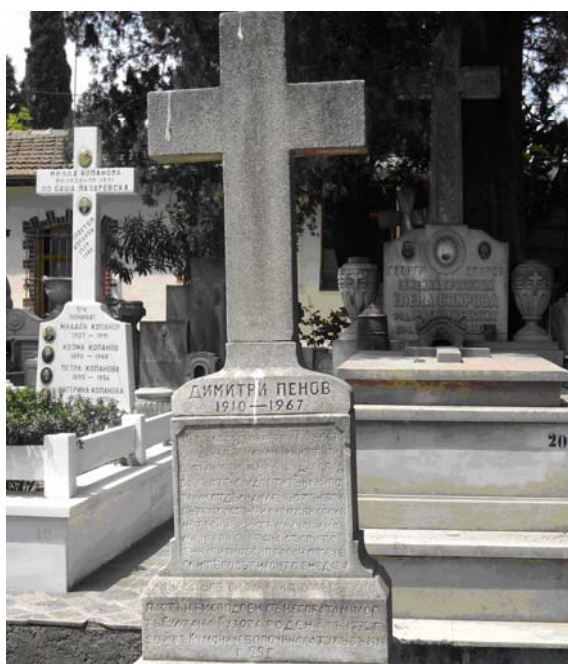

Схема с разположението на гробищните парцели в гробището

2.1. Видове надгробия и спецификата им.

Надгробията основно представляват надгробни плочи и в по-малка част са надгробни кръстове. Надгробните плочи са с кръст в горния край, на чиято доста издължена в някои случаи отвесна греда често има поставени от една до няколко фотографии на починали представители на съответната фамилия, а се откриват и надписи, разположени по отвесната и хоризонталната греда. Някои надгробни плочи и особено кръстовете над тях, са богато орнаментирани. Обичайно те са изработени от по-скъп мрамор и са разположени в близост до църковния храм, в горния, западен край на гробищния парк, а по-бедните на украса – в долния край.

Има надгробни плочи, изработени от мрамор, но се срещат и такива от по-обикновен камък, върху чиято основа е оформен надписът.

Сред надгробните кръстове, макар и по-рядко използвани за надгробия, също е налице разнообразие по форма и начин на изработка. Една част са изработени от мрамор.

Среща се и изработка на кръст с циментова замазка, върху която е положен надписът.

Други кръстове са изработени изцяло от ковано желязо, като отделните елементи оформят богата орнаментировка, например фигура на разпнатия Иисус Христос на кръста, опасан с трънен венец, и др.

Налице е и друга аранжировка на надгробния кръст, към който е прикрепена овална плоскост с нанесен на нея надпис с боя.

Откриват се кръстове, изработени от дърво, с детелини в краищата на хоризонталната греда и в горния край на отвесната греда:

Трети вид кръстове представляват кръгла дървена плоча с надпис, захваната към металната рамка с форма на кръст, при свързването на двете греди.

2.1.1. Семейни гробници.

Надгробията могат да бъдат класифицирани според това индивидуални или семейни са, по данни от надписите. Както бе споменато по-горе, навярно поради малката площ на гробището, са обособени своеобразни семейни гробници, в които са погребани представители на две и повече поколения от една фамилия. Обичайна практика е към основната надгробна плоча на един гроб да са добавени и други плочи с допълнителни надписи и с по-късна датировка. Немалка част от тези семейни гробници са разположени главно в горния край на гробищния парк, около църковния храм. Това е и районът, където са погребани представители на по-заможни фамилии, както и важни представители на цариградската българска диаспора (свещеници, църковни деятели, организатори на българската общност). Според скицата с плана на гробището, в горния му край, от двете страни на входа, към ъглите са обособени запазени места. Такова обособено пространство има и в средната част на сектора с безплатните места. (ЦДА 1459К).

Според оформлението на надписите на отделните надгробни плочи и употребата на определен шрифт (кирилски или латински), семейните гробници имат свои специфики. Те могат да са с две, а и с повече надгробни плочи. Оформлението на текстовете на надгробните плочи може да е само с кирилска графика или с кирилска и с латинска графика. Оформлението с кирилска графика също може да е различно: с кирилска графика, характерна за периода до правописната реформа от 1945 г. или с утвърдената след правописната реформа графика.

Откриват се семейни гробници с една добавена надгробна плоча, като надписите на двете плочи са оформени с двата вида кирилски правопис:

1. Надпис на основната плоча: СЕМЕЙНА ГРОБНИЦА / на / КИРИЛЪ ЛОЛОВЪ / ОТЪ С. ПРЪКОПАНА КОСТУРСКО / 1921.

2. Надпис на допълнително поставената плоча: КОНСТАНТИН АНАСТАСОВ 1906 – 1995 / ДЕСПА АНАСТАСОВА 1925 – 2005 / ПАРАСКЕВА ЛОЛОВА АНАСТАСОВА / АНАСТАС АНАСТАСОВ 1868 – 1944 / ЕЛЕНА ЛОЛОВА 1856 – 1936

Фамилната гробница на Костандови включва една основна и 4 добавени плочи с отделни надписи. Графичните особености на надписите показват различни етапи в езиковата ориентация на няколко поколения цариградски българи от тази фамилия през XX в. Налице е употреба на стария български правопис на основната плоча, използван до правописната реформа от 1945 г., като следи от него се откриват докъм 50-те години на XX в. На 3 надгробни плочи е използван съвременният български правопис. На една плоча е налице успоредна употреба на турска латиница и на българска кирилица, като в кирилицата са включени латински графеми: СҮЛТАНКА. За употребата на турска латиница се съди по наличието на фонетичен правопис, характерен за нея: RАТКА.

НИКОЛА КОСТАНДОВ / СЕМЕЙНА ГРОБНИЦА / НА / СОТИРЪ
КОСТАНДОВЪ / РОДЕНЪ ПРЕЗЪ 1875 ГОД. / С. ЗАГОРИЧЕНИ
КОСТУРСКО / ПОЧИНАЛЪ НА 18 ЮЛИЙ 1954 ГОД. / ГР.
ИСТАНБУЛЪ.

На основните надгробни плочи в някои семейни гробници липсва надпис, указващ наличието на семейна гробница:

ТЪРПА ЕФТЕРПИ / ДИНКОВА / 26 I 1976. /

МАРА ДИНКОВА / 3. 10. 1999 /

ТУК ПОЧИВАТ / ВАСИЛКА ... ДИНКОВА / ПОЧИНАЛА ...
ГОД.

Понякога надписите на семейната гробница са разположени и върху хоризонталната и отвесната гредя на кръста над плочата:

1. Надпис на хоризонталната гредя на кръста: МИЛДА КОПАНОВА / РО. 1936 – ПО. 1971 / ПО БАЩА ЛАЗАРЕВСКА.
2. Надпис на отвесната гредя на кръста: АПОСТОЛ / КОПАНОВ / 1929 / 1980.
3. Надпис на надгробната плоча: ТУК / ПОЧИВАТ / МЛАДЕН КОПАНОВ / 1927 – 1991 / КОЗМА КОПАНОВ / 1890 – 1948 / ПЕТРА КОПАНОВА / 1895 – 1956 / КАТЕРИНА КОПАНОВА / 1870 – 1955.

В други случаи са налице различия в употребата на кирилски и латински шрифт, както и в спецификата на самите шрифтове. Това се наблюдава в надписите на двете надгробни плочи на фамилия Мрънкови:

1. Надпис на основната плоча: RAŠKO MIRINKO ŌLŪMŪ 1934 / ТУКЪ ПОЧИВА РАШКО С / МРЪНКОВЪ РОДЕНЪ НА 1870 Г. / ПОЧИНАЛЪ 1934 Г. СЪПРУГА МУ. / ...
2. Надпис на допълнително поставената плоча, оформен с издължени, ъглести графеми: ЕФРОСИНИ МРЪНКОВА / 1912 – 1986 / СТОЯН МРЪНКОВ / 1910 – 1982 / МЕРИ МРЪНКОВА / 1938 – 1959.

Открива се оформление на семейна гробница, включващо надпис на основната плоча и под нея надписи с кратки текстове на още пет плочи, разположени стъпаловидно:

1. Надпис на основната плоча: Тукъ почива рабъ божии / ДИЯМАНДИ СТОЙЧЕВЪ / отъ с. Команичево Костурско / Роденъ на 15 IX 1861 г. / починалъ на 12. 1. 1931 г. / КАЛЙОПА К. СТОЙЧЕВА.
2. Надпис на втората плоча: Ро 1878 г. – По 17.1. 1955 / КУЗО Д. СТОЙЧЕВ / Ро 1876 По. 9.2.1955
3. Надпис на третата плоча: МИХАИЛ СТОЙЧЕВ / Ро. 1911 По. 1958.
4. Надпис на четвъртата плоча: КАТИНА СТОИЧЕВА / РО. 1916 – ПО. 1979.
5. Надпис на петата плоча: БЛАГОЙ СТОИЧЕВ / 1904 – 1983.
6. Надпис на шеста плоча: СТОЙКО ДИАМАНДИ / ЕЛМАСОГЛУ 1912 – 1991.

Интерес представлява оформлението на отделни лични имена: Дияманди вм. Дияманди – от грц. διαμαντι 'диамант, елмаз' (ГБР 2004);

Калиопа вм. Калиопа – от грц. Καλλιότη Калиопа (муза от древногръцката митология) (ГБР 2004). В някои случаи презиме Стойчев е оформено с графема и вм. й. Изписаният на последната плоча антропоним Стойко Диаманди Елмасоглу е с презиме без наставка –ев, а успоредно с него е изписано и презиме от турски произход, оформено с турска съставка –оглу: Елмасоглу – от тур. elmas 'скъпоценен камък, елмаз' (ГБР 1962).

Оформлението на отделни надписи в някои семейни гробници включва антропоними, нехарактерни в изписания вид за българската антропонимна система: Проша Киле, Раша Киле.

Откриват се и надгробни кръстове, чиито надписи указват наличието на семейна гробница. Върху хоризонталната греда на мраморен кръст е поставена нова тънка мраморна плоча с изписан надпис с черна боя: КРИСТО ПОЧ. 1981 / МЕНКА – ПАНДЕ / ЧУЧУЛАЕВИ. На отвесната греда на кръста личат следи от стар надпис, който трудно се разчита. Под хоризонталната греда е запазена част от него: ЧУ[ЧУ] / ЛАЕ / ВИ.

2.2. Надписи на надгробията - обща характеристика.

Интересът към надписите на надгробията се поражда от това, че те съдържат ценен езиков материал. От една страна в тях се откриват данни за българите, установили се трайно в някогашната столица на Османската империя и по-късно столица на република Турция (от кои краища на българското етническо землище са се преселили те). Засвидетелстван е антропонимен материал, чието проучване също дава интересни данни за спецификата на антропонимията в отделни селища от различни краища на българското езиково землище. Отбелязани са ойконими. Основно проучването е насочено към езика на надгробията (български или чужд е той; българска или чужда кирилска графика, а също латинска графика ли е използвана при изписване на текстовете и др.). Езиковият анализ на текстовете дава възможност да се видят развойните тенденции в употребата на писмения български език от цариградските българи за един 100-годишен период.

Според изработката надписите са два основни вида: нанесени с черна боя върху плоскост или вкопани, а също изсечени на каменна основа. Нанесените с боя са главно върху кръстове, като най-често са положени върху дървена или метална основа. Вкопаните надписи се срещат основно на надгробни плочи и по-рядко на надгробни кръстове. В по-голямата си част те са разположени в добре оформени полета с междуредови ивици. По-редки са надписите с вдълбани или изсечени във вкопани полета графеми.

Понякога се срещат два вида текст с изсечени във вкопано поле букви, според оформлението на графемите:

Откриват се и плочи с комбинация от вкопани и изсечени на каменна основа надписи:

Успоредната употреба на вкопан и изсечен текст на каменна основа е типична за надписите на надгробни плочи на заслужили представители на цариградската българска общност. Обичайно в горната част на паметната плоча с изсечени букви са изписани името и датите на раждане и кончина на починалия, а отдолу е поставен текст с

вкопани букви, в които се упоменават заслугите му пред българската общност.

2.2.1. Данни за месторождението на погребаните в гробището българци.

Твърде интересни данни за родните места на починалите цариградски българи се откриват в надписите на паметните плочи. По това от коя част на българското етнографско землище са те, могат да се обособят няколко групи българи, жители на Цариград. Най-голяма е групата на цариградските българи с потекло от географската област Македония. Повечето българи са родом от югозападните краища на областта, като най-много села са посочени в Костурско: с. Загоричане (Загоричене) – 8 надписа на надгробни плочи; селата Горенци, Куманичево, Олища – по 3 надписа; Бобища, Косинец, Ралуница (навярно Радуница, защото с. Ралуница не се среща в статистиките), Черешница – по 1 надпис. В един надпис се споменава само Костурско (Македония). Посочено е с. Прекопана в 2 надписа, но същото село е отбелязано и като принадлежащо към Леринско – в 3 надписа. Според статистически данни на В. Кънчов от края на XIX в., чисто българското с. Прекопана с 1100 жители, спада към нахия Невяска на Леринска каза (Кънчов 1970: 550). В един надпис селищното име е изписано в облик Прокопана, което вероятно е графична грешка. Към Леринско спада и с. Зелениче, споменато в 4 надписа. Също в един надпис се среща ойконим Българска Блатца, оформен в облик Българско-Блатца, в състава на Костурска каза. В статистиката на В. Кънчов ойконимът е изписан в облик Блатца Бугарско с 555 жители българи християни (Кънчов 1970: 265).

От Кайлярско са споменати: с. Емборе – в 4 надписа, с. Радуница и Мокрени в по 1 надпис. Според статистиката на В. Кънчов българското с. Радуница с 91 жители, спада към Кайлярска каза (Кънчов 1970: 570).

Село Горно Броди, Сярско е отбелязано в един надпис.

Село Беличица, Дебърско е изписано в 2 надписа, като във втория няма данни за административна принадлежност, а са добавени названия Македония и Югославия.

В 2 надписа се споменава с. Върбен (Македония), а в един е пояснено, че починалият е роден в с. Върбен, но после се преселва в с. Крайници, Дупнишко. По статистиката на В. Кънчов с. Върбени Горно, Върбени Молско, под общо турско име Екши Су, е българско село с 1900 жители българи и 65 цигани в нахия Рудник на Леринска каза (Кънчов 1970: 550). Съществува и с. Върбен в Прешовска каза, но то е населено само с албанци мохамедани (Кънчов 1970: 518) и не може да бъде указаното село.

В два надписа е отбелязан гр. Охрид, а в по един надпис се споменават гр. Гостивар; с. Маврово, Гостиварско; гр. Ресен и с. Пътели (Македония). Според статистиката на В. Кънчов с. Пътеле (Пателе) с 1750 жители българи и 60 цигани спада към нахия Рудник на Леринска каза (Кънчов 1970: 550).

Чести са надписите, в които освен родното село и административния център е отбелязана и географската област (главно Македония):

ТУК ПОЧИВА / МИЛИЯТ НИ СЪПРУГ И БАЩА / ГЕОРГИ Д. САМАРДЖИЕВ / РОДЕН НА 9 VIII 1897 Г. / В с. ГОРНО – БРОДИ, СЕРСКО – МАКЕДОНИЯ / ПОЧИНА / В ИСТАНБУЛ НА 22 II 1951 Г. / ВЕЧНА МУ ПАМЯТ!

ТУКЪ ПОЧИВА / КИРЯКО ЛЯЗЕВЪ / 55 ГОД. РОДОМЪ ОТЪ С. КУМАНИЧЕВО. / КОСТУРСКО. МАКЕДОНИЯ / ПОЧИНАЛЪ 13. X 1936 Г. / ВЪЧНА МУ ПАМЕТЬ !

Трябва да се отбележи, че цариградските българи с потекло от югозападните краища на българското езиково землище държат на своя български произход и днес, като свидетелство за това са кирилските надгробни надписи. Днешните техни потомци, които се грижат за екзархийския български дом, за оцелелите в града православни християнски храмове и за българското гробище, се явяват главен стожер на българщината в космополитния град. Както споменава изследователката Д. Петрова „...цариградската българска общност още през 1912-1913 г. постепенно е била попълнена с преселници от македонските села и градове – едно в основата си будно селско население, сравнително заможнo...” (Петрова 2000: 76). Интересни са статистическите данни за цариградските българи от 1927 г., запазени в архивни документи. Според тях общият брой на живеещите в Цариград българи е 2457, а семействата са 635. От тях 2141 са македонски българи, 228 са от територията на тогавашната българска държава, 80 са родени в Цариград и 8 са от Тракия. Освен това най-отдолу е посочено, че в разните части на града пребивават още 150 души бежари, т.е. неженени представители на диаспората (ЦДА 1489К). Сведенията за потеклото на цариградските българи от 1958 г. в изследването на Д. Петрова показват, че общият им брой е 1218 души. По произход на заселилите се в началото на XX в. техни деди, 69 % от тях произхождали от Егейска Македония, 18 % - от Вардарска Македония, 6 % - от Западна Тракия и 6 % - от България (Петрова 2000: 122).

Твърде по-малко са надписите на надгробни плочи с отбелязани родни места в Одринска Тракия. В по един надпис се споменават гр. Одрин и селата Курфалъ и Теркос (Деркос), Цариградско. Двете села са включени в статистическия преглед на Л. Милетич за българското население в Одринския вилает като част от Чорленска каза и Цариградско (Милетич 1918: 300). Факт е, че българските села в Одринска Тракия са разорени през 1903 г., при потушаването на Илинденско-Преображенското въстание в Одринско, и по-късно, при турската реокупация през 1913 г., по време на Междусъюзническата война. През тези усилни за местното българско население времена то е бягало към българската граница на север, северозапад, където е търсело закрила и спасение (Милетич 1918: 10-11). Населението на българските села, разположени в близост до Цариград, оцелява от турските погроми, но по-късно последователната твърда турска политика към оцелялото малобройно българско малцинство в Източна Тракия довежда до изчезването му през 30-те години на XX в. (Митринов 2015).

Интерес представлява посоченото като родно място с. Хора, Текирдагско, което не е българско. Тъй като посочената в надгробния надпис рождена дата на починалата е от 80-те години на XIX в. (1884 г.), вероятно селото е било гръцко. Иначе не може да се обясни съществуването на българско християнско семейство в турско село по това време. Интересно е, че в българските статистики за населението в Одринския вилает не се открива такова селищно име в Родостенка каза (Статистика 1995: 63-65; Карайовов 1903: 188-189; Милетич 1918: 303). Все пак районът на гр. Текирдаг с гръцко име Родосто, по северното крайбрежие на Мраморно море, е в съседство с районите на Малгарско и Кешанско в северна посока, където е живеело компактно българско християнско население до унищожението му (Карайовов 1903: 187, 189-190; Милетич 1918: 24-43, 302-303). Може да се предположи, че отделни представители на българската общност са се заселили в Текирдаг – важен регионален търговски център. Важно е да се спомене, че на доста надгробни надписи не е отбелязано родното място на починалия. От това може да се предположи, че той е роден в Цариград (Истанбул):

В отделни надгробни надписи са изписани, като родни места на починалите, селища от други краища на българското етническо землище, например гр. Тулча, Северна Добруджа.

Оформление на текста на надгробията с включени имена (лично име и презиме) на починалите, както и с дати на раждане и на кончина, без месторождение, се открива и в Цариградското българско гробище. От изписаните данни в надписа може да се предположи, че починалите са родени в Истанбул:

МЕТОДИЙ КОСТОВ / 8.1.1936 – 25.8.1938 / КИРИЛ КОСТОВ / 1901 – 1956 / ИВАНКА КОСТОВА / ... - 1965 / ... КОСТОВА /

Интерес представляват данните от книгата за погребенията, водена от свещениците след закупуването на терена на новите български гробища в кв. Ферикьой на Истанбул през 1913 г. (Петрова 2000: 123). Според тях броят на родените на други места българи, но погребани в цариградското българско гробище за периода от 1913 до 1930 г. е двойно по-голям от този на родените в града. Това показва, че местната българска общност е била попълвана с пришълци от Македония и Тракия. За периода от 1930 до 50-те и 60-те години на XX

в г. българите, родени в града през 70-те и 80-те години на XIX в., постепенно изчезват (Петрова 2000: 125-127).

2.2.2. За датировката, изписана на надгробните плочи.

Хронологично най-ранните надписи са с датировка от 20-те години на XX в., а и няколко години по-рано. Съдейки по това, че теренът на гробището е закупен през 1913 г., би следвало от тогава да са датирани погребения там, но може би трудните за местните българи времена от Балканската и Междусъюзническата война (1912-1913 г.) до 20-те години на XX век, когато систематично е обезбългарена Източна Тракия, не са били благоприятни за поставяне на надгробни плочи с надписи на кирилица върху гробовете. Интересно е, че се откриват данни за положени тленни останки на починали българи доста преди 1913 г. Така на отделна надгробна плоча е изписано:

Тука почива прахътъ / на Димитри Петровъ / Поповъ цариградскій / жителъ отъ участъкъ / Вланга роденъ на 11 ий / ноември 1838 въ село Ралуница Каиларска / околия / Битолски ви- / ляетъ А ся е скончалъ / на 19 ий Августъ 1892 г.

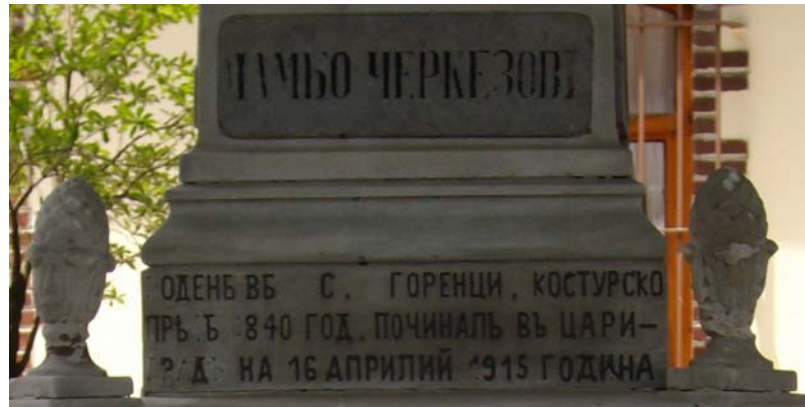
В случая не става ясно къде е бил погребан починалият българин. Навярно по-късно тленните му останки са били пренесени в новото гробище.

Откриват се няколко надгробни плочи с датировка от преди 1920 г. Първият надпис е за починал през 1915 г. българин:

ЛАМБО ЧЕРКЕЗОВЪ // РОДЕНЪ ВЪ С. ГОРЕНЦИ, КОСТУРСКО / ПРЪЗЪ 1840 ГОД. ПОЧИНАЛЪ ВЪ ЦАРИ- / ГРАДЪ НА 16 АПРИЛИЙ 1915 ГОДИНА. Специфика на този надпис е изписването на графема Ъ в отделни случаи с горна хоризонтална чертица надясно от отвесната греда, като с това оформление наподобява

кирилска графема Б. Над горния островърх край на графема Δ има отбелязана хоризонтална греда, успоредна на долната Δ.

На отделна надгробна плоча са изписани имената на двама починали, съответно през 1915 и 1920 г.:

ТУКЪ ПОЧИВА / ХРИСТО В. САПОНАРОВЪ / РОДЕНЪ НА 1882 / ОТЪ СЕЛО ЗАГОРИЧАНИ КОСТУРЦКО / ПОЧИНА НА 24 МАРТЪ 1920 // ТУКЪ ПОЧИВА / И / КОСТАДИНЪ СОГАРЕВЪ. / РОДЕНЪ НА 1873 / ПОЧИНА НА 1915 / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЪТЪ.

В надписа се откриват диалектни особености като: наличие на фонетична замяна *ск > цк* (КОСТУРЦКО); фонетична промяна *у > о* (САПОНАРОВЪ; СОГАРЕВЪ); употреба на предлог *на* вм. *през*: РОДЕНЪ НА 1882; РОДЕНЪ НА 1873.

Надписът на трета надгробна плоча се състои от 2 части, като първата е с датировка 1917 г.:

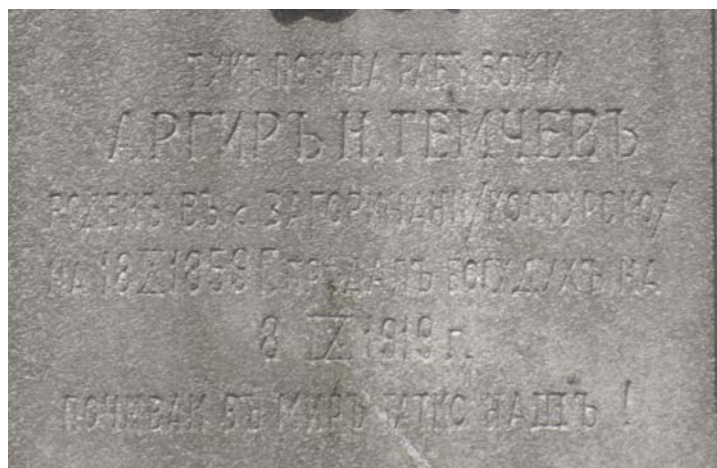
ТУКЪ ПОЧИВА / АРГИРЪ ИЛИЕВЪ / (СНИМКА) / РОДЕНЪ ВЪ С. ОЛИЩА КОСТУРСКО, / ПОЧИНАЛЪ НА 19 АПРИЛИ, / 1917

Г., 55 ГОДИШЕНЪ. / ВЪЧНА ТИ ПАМЯТЬ МИЛИ ТАТКО! / ОТЪ ОБИЧНИТЪ ТИ СИНОВЕ. //

МАНОЛ АРГИРОВ / РОДЕН 1888 г. СЕЛО. ОЛИЩА / ПОЧИНАЛ 8 – 6 – 1958 г. (сн. 0737).

Открива се надпис на надгробие с датировка на кончината на починалия 1919 г.:

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИ / АРГИРЪ Н. ТЕМЧЕВЪ / РОДЕНЪ ВЪ С. ЗАГОРИЧАНИ / КОСТУРСКО/ НА 18 XI 1859 Г. ПРЯДАЛЪ БОГУ ДУХЪ НА / 8 IX 1919 Г. / ПОЧИВАИ ВЪ МИРЪ ТАТКО НАШЪ!

Запазените плочи с надписи, датирани по дата на кончината през 20-те години на XX в., също не са многобройни. Интерес представлява надгробна плоча с данни за трима починали през 20-те години:

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ ОТЪ / СЕЛО ЗАГОРИЧЕНИ – КОСТУРСКО - / СЛАВКА НЕДЕЛЧЕВА Род. 1910 – 1925 г. / ЕЛЕНА Н. ИЛИЕВА Род. 1853 – 1926 / ПЕТЪРЪ Н. ЧАКЪРОВЪ Род. VI / 1923 поч. 16 III 1924 г. / МИРЪ НА ПРАХА ВИ.

Шрифтът на този кирилски надпис е уставен, но с курсивни елементи в оформлението на отделни графеми (Ч, Ъ, У). Оформлението на някои цифри от изписаните дати също има курсивен характер. Чертицата в долния край на цифра 2 има вълнообразен контур, което е характерно и за хоризонталната черта в горния край на цифра 5. Като цяло надписът е оформен с тънки, издължени вкопани линии, без да има следи от нанесена боя. На места текстът е сбит.

Нетрадиционно е оформлението на надпис на надгробна плоча, разделен на две части във вертикална плоскост, който дава сведения за погребани баща и син. Отляво са данните за сина, а отдясно – за бащата: ТУКЪ ПОЧИВАТЪ / ... По-надолу текстът е разделен с отвесна черта на две части, като само фамилното име е изписано под личните имена в средата на реда: ГУЦОВИ:

Лява страна: СИНЪ / ИВАНЧО / РОДЕНЪ НА 15.11.1913 г. / ВЪ ЦАРИГРАДЪ / ПОЧИНАЛЪ НА 30 IX 1929 г.

Дясна страна: БАЩА / ГЕОРГИ / РОДЕНЪ НА 16.IV.1875 Г. / ВЪ МАКЕДОНИЯ / С. БОБИЩА КОСТУРСКО / ПОЧИНАЛЪ НА 22 IV. 1934 г.

Най-отдолу е изписано: ВЪЧНА ИМЪ ПАМЕТЪ.

Подобно графично оформление на надгробен епиграфски паметник е отбелязано в изследването на Ив. Енчев – Видю. На надгробна плоча от двора на църквата „Св. Димитър” в Попово с датировка 1876 г. са изписани на един ред две женски лични имена: НЕДА НАЛА, а на долния ред, в средата е отбелязано презиме ИВАНОВИ (Енчев 1994: 302).

Основна е групата надписи на надгробия, чието датиране е от средата и от втората половина на XX в. Интересно е, че надписите с

датировка от началото на ХХІ в. се явяват най-вече като добавка към предишни надписи с по-раншно датиране

Откриват се и надгробни паметници с надписи за единични погребения:

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИ / ФИЛИПЪ ИВ. ЦИМУРОВЪ /
ОТЪ С. ЗАГОРИЧАНИ / КОСТУРСКО / РОДЕНЪ ВЪ 1880 Г. /
ПОЧИНА ВЪ 28 ІХ. 1923 Г. / ВЪЧНА МУ ПАМЯТЬ!

Надписът на други надгробни плочи включва само изброени антропоними, без никакви данни за дата на раждане и кончина, както и за родните места на починалите:

АЛЕКСАНДЪР МАСЕВ / ДИМИТРИ СТАВРЕВ / ЕЛИСАВЕТА
СТАВРЕВА / СПИРО СТАВРЕВ / КАР... СТАВРЕВ / ... СТАВРЕВ.

В други надписи е посочено родното място на починалите, без да са отбелязани никакви дати:

ТУК ПОЧИВАТ / ПАНДО АСПАСИЯ / ВАСИЛ НАЙДЕНОВИ /
ОТ СЕЛО ПАТЕЛЕ / МАКЕДОНИЯ.

Среща се изписване само на лични имена в отделни надписи:
ГЕОРГИ / ЗЛАТА / СОФИЯ / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЕТЪ.

Налице е и оформление на надписа само с лични имена на починалите, но с данни за дата на раждане и на кончина:

ТОДОРА 1931 – 2006 / ДИМИТРУЛА 1929 – 1993 / БОРИС 1927 – 1987 / ОЛГА 1906 – 1981 / ДИМИТРИ 1901 – 1966 / АЛЕКСАНДРА 1954 – 1956.

Прави впечатление употреба на латинска графема Y вместо кирилска У в графичното оформление на лично име ДИМИТРУЛА.

В отделни случаи има изписване на личните имена, както и дата на кончина, а най-отдолу е добавено фамилното име:

НЕДЕЛКА КОСТОВА ПОЧ 1934 / ЕЛЕНКА ПОЧ 1944 Л. / ЯНИ ПОЧ 1952 / СОФИЯ ПОЧ 1978 / ДИМИТРА ПОЧ 2002 Л. / ПЕНЧОВИ ОТ КУРФАЛЪ.

Подобни надписи без датировка и само с изписани лични имена на починалите се откриват на български надгробия от епохата на Възраждането, например в двора на църквата „Св. Петър и Павел” в Свищов: КРЕСТЪ: ТОДОРЪ КАЛИЦА: ДОДА ДИМЪ: ЯНКО: ЖАРЪ: КАЛИЦА (Василиев 1959: 111). В други случаи е налице датировка, но са изписани само лични имена. Такъв е надписът на надгробна плоча с горна сферична форма от двора на църквата „Св. Богородица” в с. Башкьой, Северна Добруджа: 1864 ЮРДАНА / ТОДОРА, БЕЛЮ / ЛАЗАРЪ, ВАНА / ГЕОРГИ ВЪЛА (Енчев 1994: 382); ДИМИТРА / 1780 – надпис на надгробие от двора на църквата „Св. Никола” в гр. Лом (Енчев 1994: 10); 1868 / ЕЛЕНА – надпис на надгробен кръст от двора на църквата „Св. Никола” в с. Искрец, Софийско (Енчев 1994: 569); НОТА 1887 – надпис на надгробна плоча в гробището на махала Кършияка, Пловдив (Енчев 1994: 825); ГЕОРГИ / 1842 – надпис на надгробна плоча от Копривщица (Райнов 1923: 238).

3. Данни за антропонимите, изписани на надгробията.

3.1. Специфика в изписването на лични имена.

Като цяло преобладават лични имена от български произход или типични за българската личноименна система:

- мъжки лични имена: Асен (сн. 0654), Благой (сн. 0749), Богомил (сн. 0721), Војин (сн. 0647), Борис (сн. 0683), Вълчо (сн. 0667), Ганчо (сн. 0788), Златоуст (сн. 0669), Karanfil (сн. 0699), Либомир (сн. 0657), Младенъ (сн. 0748), Radomir (сн. 0707), Raško (сн. 0725), Славейко (сн. 0786), Stoiko (сн. 0685), Стоян (сн. 0723), Янко (сн. 0764), Янчо (сн. 0746);

- женски лични имена: Благодатка (сн. 0696), Бонка (сн. 0659), Вера (сн. 0673), Верка (сн. 0712), Добра (0777), Донка (сн. 0684), Живка (сн. 0694), Злата (сн. 0768), Златка (сн. 0762),

Karanfilka (сн. 0732), Кръста (сн. 0709), Лиляна (сн. 0672), Lūba (сн. 0708), Мата (сн. 0657), Менка (сн. 0692), Милда (сн. 0769), Милка (сн. 0727), Мита (сн. 0645), Нада (сн. 0763), Надежда (сн. 0683), Неделка (сн. 0763), Недѣлка (сн. 0668), Ratka, (сн. 0781), Rusinka (сн. 0665), Свобода (сн. 0753), Славка (сн. 0744), Стоина (сн. 0730), Търпа (сн. 0709), Цвета (сн. 0781).

Широко са застъпени типичните за българската личноименна система антропоними от чужд произход, свързани основно с християнската религия:

- мъжки лични имена: Алекси (сн. 0746), Ангел (сн. 0748), Апостол (сн. 0779), Аргир (сн. 0742), Атанас (сн. 0763), Вангел (сн. 0756), Варнава (сн. 0653), Васил (сн. 0763), Георги (сн. 0768), Димитър (сн. 0743), Димитри (сн. 0696), Ефтим (сн. 0776), Иван (сн. 0714), Иванчо (сн. 0760), Илия (сн. 0741), Иіуа (сн. 0773), Йоаким (сн. 0754), Йордан (сн. 0748), Кирил (сн. 0646)? ; Киряко (сн. 0750), Климент (сн. 0713), Козма (сн. 0769), Костандин (сн. 0740), Методий (сн. 0720), Михаил (сн. 0755), Наум (сн. 0693), Никодим (сн. 0747), Никола (сн. 0740), Сотир (сн. 0730), Стефан (сн. 0713), Теофил (сн. 0653), Трифон (сн. 0657), Хараламбо (сн. 0706), Христо (сн. 0766, 0715);

- женски лични имена: Александра (сн. 0735), Анастасия (сн. 0677), Ангелина (сн. 0708), Ванка (сн. 0777), Василка (сн. 0688), Гена (сн. 0714), Георгия (сн. 0745), Димитра (сн. 0726), Динка (сн. 0736), Евгения (сн. 0672), Екатерина (сн. 0789), Елена (сн. 0713), Еленка (сн. 0697), Зоица (сн. 0789), Иванка (сн. 0719), Костантина (сн. 0776), Мара (сн. 0786), Мария (сн. 0743), Параскева (сн. 0646), Парашкева (сн. 0774), Петра (сн. 0746), Сидера (сн. 0722), София (сн. 0727), Стефанка (сн. 0743), Стилянка (сн. 0726), Тодора (сн. 0684).

Като цяло имената са характерни за българската личноименна система. Широка е употребата на мъжки лични имена с наставки *-ко* (Рашко, Славейко, Стойко, Янко) и *-чо* (Вълчо, Ганчо, Иванчо, Янчо), които като цяло имат деминутивен характер. Откриват се женски лични имена, образувани с наставки *-ка* (Благодатка, Бонка, Ванка, Василка, Динка, Еленка, Иванка, Менка, Недялка, Стилянка и др.) и *-а* (Димитра, Костантина, Кръста, Петра, Сидера, Тодора, Търпа), в голямата си част производни от мъжки лични имена. Налице е успоредна употреба на деминутивни форми: Вера – Верка, Елена – Еленка, Злата – Златка при женските лични имена и Иван – Иванчо при мъжките. Засвидетелствани са фонетични варианти на женско лично име Параскева – Парашкева с фонетична промяна *c > ш* на българска почва, както и морфологични варианти на мъжко лично име Димитър – Димитри. Облик Димитри е характерен за българската личноименна система през Възраждането, по данни от епиграфски паметници (Митринов 2013: 197-203). Това важи, но в по-малка степен, и за съвременната българска антропонимна система (Ковачев 1987а).

Откриват се антропоними, главно от гръцки произход, които по оформление са по-характерни за гръцката личноименна система. Такива са мъжките лични имена: Диаманди (сн. 0749), Пандели (сн. 0681), Сотири (сн. 0663).

Това в по-голяма степен важи за женските лични имена, сред които са налице имена, образувани с характерни за гръцката личноименна система наставки като: *-ула*; *-опи*; *-ики*, *-о* и др.: Андроники (сн. 0663), Аспасия (сн. 0756), Астрик (сн. 0763), Василики (сн. 0753), Димитрула (сн. 0696), Евламбия (сн. 0658), Еморфия (сн. 0765), Ефросини (сн. 0725), Змарагда (сн. 0782), Калиопа (сн. 0749), Калиопи (0746), Касияни (сн. 0689), Кирякица (сн. 0681), Киряко (сн. 0750), Назико (сн. 0778), Нунта (сн. 0666), Поликсени (сн. 0705), Телксиопи (сн. 0705), Янула (сн. 0727). Прави впечатление, че се откриват морфологични варианти на антропонимите, образувани с различна наставка: Калиопа - Калиопи; Кирякица – Киряко. Може да се предположи, че в отделни случаи носителките на типично гръцки имена са гъркини, омъжени за цариградски българи. Но също така е вероятно те да са били българки с гръцки имена. Гръцкото езиково влияние е било твърде силно в Егейска Македония и Беломорска Тракия, като в местната българска антропонимна система са навлезли множество гръцки лични имена.

Част от личните имена представляват съкратен или най-общо побългарен вариант на имена от гръцки произход:

- мъжки лични имена: Коста (сн. 0715) наред с Костандин; Ламбо (сн. 0787) наред с Хараламбо; Манол (сн. 0688), Трандафил (сн. 0711), Щерьо (сн. 0775);

- женски лични имена: Деспа (сн. 0778), Фана (сн. 0785), Катина (сн. 0749), Катерина (сн. 0657) наред с Екатерина.

Могат да се изброят и имена с регионален характер, в случая разпространени основно в югозападните краища на българското езиково землище: Дине (сн. 0715), Кузо (сн. 0664), Kuzo (сн. 0662), Неделко (сн. 0698), Панто (сн. 0686), Понте (сн. 0710).

Сред женските лични имена се открива разпространеното през Възраждането в българското езиково землище лично име Султана (сн. 0706), което е типично и за гръцката личноименна система, в облик Султани. Срещат се и женски лични имена, навлезли в по-ново време в антропонимната система на цариградските българи, като по-модерни: Александра (сн. 0735), Виктория (0726), Мери (сн. 0725), Олга.

3.2. За презимената, изписани на надгробията.

По данни от надписите на надгробията, има две тенденции в изписването на презимена (бащини и фамилни имена). От една страна е запазена новата българска традиция да се използва трикомпонентна система, т.е. да се изписва лично, бащино и фамилно име (Ковачев 1987: 156). Такова изписване е застъпено основно в изследваните надгробни писмени паметници, датирани от първата половина на XX в. Обичайно бащиното име е отбелязано само с началната буква, а фамилното е изписано цяло. Според утвърдената в Турция традиция, узаконена през 30-те години на XX в. (Ковачев 1987: 156), антропонимната система включва лично име и презиме (обикновено фамилно име). Така още сред датираните от началото на XX в. надгробни епиграфски паметници има антропоними, оформени по двукомпонентната система (лично име + презиме) в текстовете на надгробията. Такова оформление е

преобладаващо при надписите с датировка от края на XX и от началото на XXI в.

Интерес представляват данните за имената на учениците в българските училища в Цариград от 1913 до 1940 г., включени в изследването на М. Михайлова-Мръвкарлова за българските училища в Цариград. В публикуваните списъци на учениците от училището „Св. Климент“ във Вланга през учебната 1913-1914 г.; на училище „Иларион Макариополски“ в кв. Фенер за учебните 1928-1929 и 1929-1930 г.; на училище „Екзарх Йосиф I“ за учебните 1927-1928, 1929, 1932, 1936-1937, 1938-1939, 1940 г., по данни от архива на Българската екзархия, е видна промяната в изписването на имената. В списъците до 1932 г. се открива употреба или само на двукомпонентна, или на трикомпонентна система, докато в списъците от 1936-1937 г. нататък е в употреба само официално утвърдената вече в Турция двукомпонентна система, включваща лично име и презиме (Михайлова-Мръвкарлова 2017: 50-60).

Като цяло българските фамилни имена са изписани по български образец, с окончание *–ов* на кирилските надписи, а на тези до 1945 г. - с окончание *–овъ*, според стария правопис:

ТУКЪ ПОЧИВА / АТАНАСЪ И. ГЪРГЪЦОВЪ / ОТЪ С ЕМБОРЕ
КАЙЛЯРСКО / РОДЕНЪ ВЪ 1852 Г. / ПОЧИНАЛЪ ВЪ 1920 Г. /
ВЪЧНА МУ ПАМЯТЬ // НЕДЕЛКА БЕЛЧЕВА / ВЕЧНА И ПАМЕТ /
1917 – 1989

В редки случаи окончанието с краесловна графема *Ъ* се открива и в по-нови надписи:

ХРИСТО П. КАЧАРОВЪ / 1898 – 1950 / МЛАДЕНЪ Х.
КАЧАРОВЪ / 1931 / 1941; отдолу на друга плоча: ЙОРДАН // Х.
КАЧАРОВЪ / 29.2. 1948 // 20.10. 2003 / ЕКАТЕРИНА // Х. КАЧАРОВА
/ 1908 // 1989 // АНГЕЛ // Х. КАЧАРОВЪ / 04.X. 1928 // 29.IX. 1995;
(отдолу на друга плоча): ХРИСТО А. КАЧАРОВЪ / 14.3. 1955 - - 1956.

Навярно в случая е прието изписване по стария правопис, за да се запази традицията.

Понякога в текста на една надгробна плоча се открива изписване на фамилните имена с окончание по стария и по новия правопис. Но краесловна буква *Ъ* не е поставяна в края на личните имена, а само на бащините или фамилните имена, което показва, че е направен частичен опит да се поддържа старата традиция на изписване на имената:

ТУК ПОЧИВА / МЕТОДИ П. НИКОЛОВ / РОД. 1897. ПОЧ. 1924
/ СТЕФАНКА ЦИЛБАНОВА / ПОЧ. 13. ГОДИШНА / ВАСИЛ
ЦИЛБАНОВЪ / РОД. 1876. ПОЧ. 1950 / ЕЛЕНА ЦИЛБАНОВА / РОД.
1886. ПОЧ. 1962 / ИВАН ЦИЛБАНОВЪ / РОД. 1920. ПОЧ. 1979.

Най-отдолу, на отделна плоча, добавена впоследствие, е изписано: ЗЛАТКА ЦИЛИБАНОВА / Р. 1928 – ПОЧ. 2005.

В случая е налице промяна в изписването на фамилното име, което от Цилбанов, Цилбанова се е превърнало в Цилибанова, за най-скоро погребаната представителка на фамилията.

Все пак преобладава изписване на фамилни и бащини имена с окончание *–ов*, каквато е и утвърдената българска традиция:

ТУК ПОЧИВА / МАНОЛ ПЕТРОВ / ПО. 18. 11. 1960 /
 ВАСИЛКА ПЕТРОВА / РО. 1887. ПО. 29 ... ;
 ДИМИТРИ ПЕНОВ / 1910 – 1967.

ТУК. ПОЧИВА / ЕЛЕНА. ЛЯКОВА / ПОЧИНАЛА. 1946 /
 ПОЧИВА / МИХАИЛ. ЛЯКОВ / ПОЧИНАЛ. 1957 / ВИКТОРЯ
 ЛЯКОВА / 1909 – 1982

Прави впечатление поставянето на точки между отделните думи в горната част на надписа. Интерес представлява оформлението на женско лично име Виктория вм. Виктория, което в този си вид не е

характерно за съвременната българската антропонимна система (Илчев 2012; Ковачев 1987а).

В отделни случаи двете съставни плочи с надписи на надгробieto, които са с датировка съответно от първата и от втората половина на XX в., са с правопис, характерен за периода след правописната реформа от 1945 г., а женските презимена са оформени с наставка *–ов(а)*, *–ев(а)*:

1. Надпис на основната плоча: ТУК ПОЧИВА / СВОБОДА / 22 ГОДИШНА ДЪЩЕРЯ НА / ВАСИЛ РАДЕВ / ПОЧИНАЛА НА 20 VIII 1923 Г. / В ИСТАНБУЛ.

2. Надпис на втората плоча: ТУК ПОЧИВАТ / АСТРИК РАДЕВА / НАДА РАДЕВА / РОД. 1902 РОД. 1908 / ПОЧ. 1981 ПОЧ. 1990.

Но се открива и друг вид изписване, при което бащиното име е оформено като лично, без окончание *–ов*, а с характерната наставка е изписано следващото фамилно име:

ХРИСТО КОЧКОВ / ДИНКА НИКОЛА / КОЧКОВА: / НИКОЛА КОЗМА / КОЧКОВЪ

Такова изписване е може би следствие от влиянието на официално утвърдената турска именна система, в която не се включва бащино име и отбелязаното по български образец име е без окончание *–ов*.

Според произхода, честа традиция е презимето, отбелязано като фамилно име, да е производно от българско лично име:

ИВАН КИРОВ / Ро. 1920 – По. 1982 / МЕТОДИ ХР. ПЕТРОВ / Ро. 25. 6. 1915 г. / По. 10. 6. 1971. г.

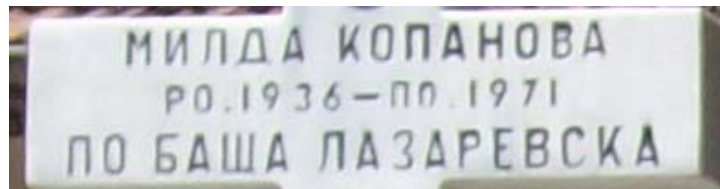
МЕТОДИЙ КОСТОВ / 8. 1. 1936 _ 25. 8. 1938 / КИРИЛ КОСТОВ / 1901 _ 1956 / ИВАНКА КОСТОВА / ... _ 1965/ ...

Понякога в надгробния надпис е посочено презимето на починала жена по мъж, след което е изписано и бащиното ѝ име, или *по баща*:

МЕТОДИ ХР ПЕТРОВ / Ро. 25. 6. 1915 г. / По. 10. 6. 1971 г. / ЯНУЛА М. ПЕТРОВА / ПО БАЩА КОВАЧЕВА / 1923 – 1958.

МИЛДА КОПАНОВА / РО. 1936 – ПО. 1971 / ПО БАЩА ЛАЗАРЕВСКА.

Интерес представлява женското лично име Милда, което произхожда от мъжко лично име Милдо, съкратен вариант на Милдраг, скъсено от мъжко лично име Милодраг, XVI в. (Заимов 1988).

Фамилните имена са съхранили ценна информация за упражнявана професия:

ТУК ПОЧИВА / МИЛИЯТ НИ СЪПРУГ И БАЩА / ГЕОРГИ Д. САМАРДЖИЕВ / РОДЕН НА 9 VIII 1897 Г. / В с. ГОРНО – БРОДИ, СЕРСКО – МАКЕДОНИЯ / ПОЧИНА / В ИСТАНБУЛ НА 22 II 1951 Г. / ВЕЧНА МУ ПАМЯТ!

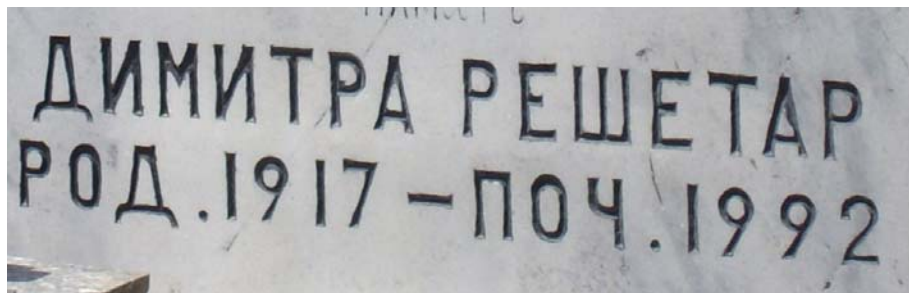
Откриват се и друг тип фамилни имена, възникнали от прякори и прозвища, свързани с упражняван занаят и др. За тях е характерно, че са без окончание *–ов*. Те са били разпространени през Възраждането (Илчев 2012: 35), но явно, в чужда езикова среда са продължили да съществуват:

ПАНТО РЕШЕТАР / 1899 – 1993.

Интересно е, че обликът на презимето не се променя, дори когато то е презиме на жена:

ДИМИТРА РЕШЕТАР / РОД. 1917 – ПОЧ. 1992.

ЕФТИМ КОВАЧИ / 1868 - 196...

В някои случаи прякорното или прозвищно име е отбелязано след фамилното име, в скоби:

ТУК / почива / ХРИСТО АБОФ / (ДОЛАШАН) / род. 1894 – поч. 1972

Открива се и друг вид изписване, при което след нехарактерното за българската именна система презиме, без окончание *-ов*, е изписано друго, с характерното окончание, поставено в скоби:

ТУК ПОЧИВА / ЖИВКА ЛАРГА / (РАЙКОВА) / 1927 – 1994

В случая не става ясно Ларга фамилно име ли се явява. Може да се предположи, че едното презиме е бащино, а другото – фамилно име на съпруга.

При друг тип изписване, в отделни надписи пък е споменато конкретно какъв е занаятът на починалия, след отбелязаното фамилно име:

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ / ХРИСТО ТР. МАЦАНОВЪ / ШКЕМБЕЖИЯ/ РОД. 1854. ВЪ С. КОСИНЕЦЪ / КОСТУРСКО

МАКЕДОНИЯ / ПОЧ. 5. V. 1939. ВЪ ЦАРИГРАДЪ / ВЕЧНА МУ ПАМЕТЪ / И...

В изписаната дума *шкѣмбежия* се открива замяна на буквено съчетание *дж* с *ж*, която може да е приумица на писача, тъй като фонетичната замяната *и* > *ж* е характерна в по-голяма степен за източните български говори, каквито например са родопските говори в Смолянско (Стойков 1993: 127) и тракийските говори в Западна Тракия и Мала Азия (Бояджиев 1991: 55), макар спорадично да се среща и в костурския говор, например: *абанжѣйя*, но *бичкиѣйя*, *калайѣйя*, *тутунѣйя* (Шклифов 1977).

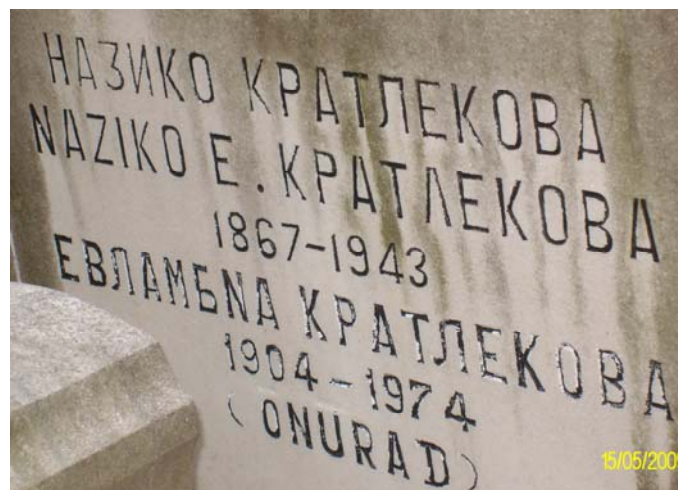
В основата на други фамилни имена е залегнал различен семантичен признак. Например фамилно име Жежков произхожда от наречие *жежко* 'горещо' или от прилагателно *жежък*, *жежок* 'горещ', характерни за западните, в частност за югозападните български говори (БЕР 1971). В старобългарски писмени източници е засвидетелстван глагол *жеци*, *жегж*, *жежеши* и *жгж*, *жжеши* (СР 1999).

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ / БРАТЯ / МАРКО ПЕТРОВЪ ЖЕЖКОВЪ / РОДОМЪ ОТЪ С. БЕЛИЧИЦА ДЕБЪРСКО / МАКЕДОНИЯ / ПОЧИНАЛЪ НА 30. XI. 1936. НА 72 Г. / И / НОСИФЪ П. ЖЕЖКОВЪ / ПОЧИНАЛЪ НА 2. 11. 1923 НА 68 Г. / ВЕЧНА ИМЪ ПАМЯТЪ

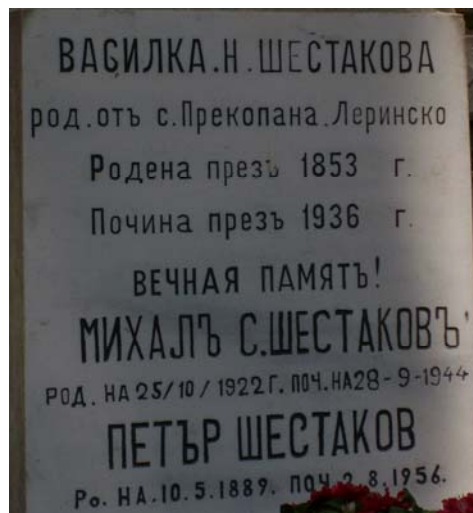
Налице е фамилно име Кратлеков, което може да произлиза от мъжко ЛИ Крато, Кратъо от крат(ък) 'недълъг, невисок, къс, малък', засвидетелствано в писмени източници от XVI в. (Займов 1988). Но произходът му може да се свърже и с корен *крад-*, променен на *крат-*. Така презиме Крадлеков, което се среща в българската антропонимна система и има пейоративен характер, може да е било променено на Кратлеков, вероятно за да се избегне връзката с корен *крад-*.

НАЗИКО КРАТЛЕКОВА / NAZIKO E. КРАТЛЕКОВА / 1867 – 1943 / ЕВЛАМБНА КРАТЛЕКОВА / 1904 – 1974 /...

В семантичната основа на друго име е залегнало числителното шест – Шестаков:

ВАСИЛКА Н. ШЕСТАКОВА / род. отъ с. Прекопана Леринско / Родена презъ 1853 г. / Почина презъ 1936 г. / ВЕЧНАЯ ПАМЯТЬ! ;/ МИХАЛЪ С. ШЕСТАКОВЪ / Род. на 25/10/1922 г. поч. на 28-9-1944 / ПЕТЪР ШЕСТАКОВ / Ро. НА 10.5.1889. ПОЧ. 2.8.1956.

ЯНЧО ШЕСТАКОВ / РО. 1928 – ПО. 1983 / ПЕТРА И.
 КЛЕКОВА / РО. 1861 – ПРОКОПАНА / ПО. 1958 / МАЙКА НА
 МАРИЯ / ШЕСТАКОВА

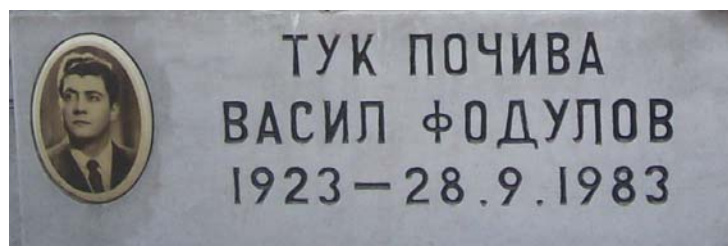
Тук селищно име Прекопана е изписано в облик Прокопана,
 незасвидетелстван в писмени източници, поради което може да се
 приеме за графична грешка.

Открива се изписано фамилно име, възникнало по селищно име,
 навярно родно място на носителя на името:

ТУК / ПОЧИВА / НАДЕЖДА. ЕКШИСУ / Р. 1912 – П. 1980 – по
 име на село Екши Су с българско име Горно Върбени в Леринска каза
 (Кънчов 1970: 550).

Понякога фамилното име включва качество, черта от характера
 на носителя му, или пък название на природни явления, както и на
 предмети от бита:

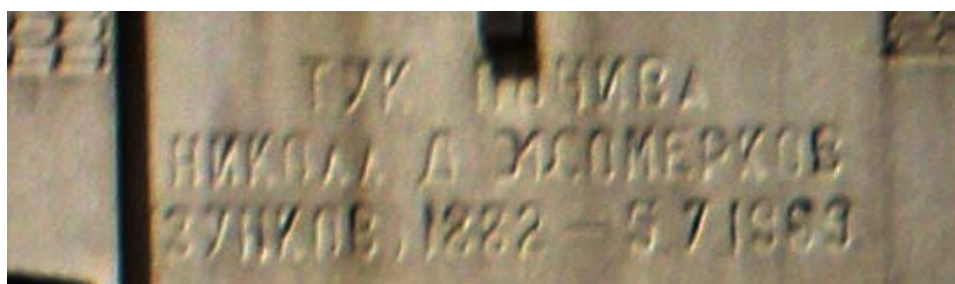
ТУК ПОЧИВА / ВАСИЛ ФОДУЛОВ / 1923 – 28.9.1983.

Презиме Фодулов произхожда от араб. *fodul* 'надменен, високомерен, надут, горделив', преминала в българския с посредничеството на турския език (ТБР 1962).

ТУК ПОЧИВА / НИКОЛА Д. ЖОМЕРКОВ / ЗУНКОВ. 1882 – 5.7. 1989

В случая са изписани две презимена (фамилни имена), едното от турски произход: Жомерков – от тур. *sömert* 1. 'щедр, великодушен'. 2. 'плодороден' (ТБР 1962). Другото е от гръцки произход. Лексема *зунка*, *зунке* с широко разпространено значение в българските говори 'небесна дъга' (ИДРБЕ 2012), се употребява и с други значения: 'колан' – в говори от Среднородопието и Западна Тракия; 'пояс' – в югозападните български говори. Тя е заемка от гръцки диалектен облик *ζούνη* 'пояс', произведен от гръцката дума *ζώνη* 'пояс' (БЕР 1971).

Срещат се фамилни имена, окончаващи на *-ов*, които са от турски произход:

СЕЛО. ПЪТЕЛИ. / МАКЕДОНИЯ. / АЛЕКСАНДРА АБТУРАХМАНОВА / Ро. 1913 – По. 1980 / ИВАН АБДУРАХМАНОВ / 1928 – 1995

...ИВАН ЗУРЛОВ / Ро 1917 По 30-9-1970 / НИКОЛА ЗУРЛОВ / 1981 – от тур. *зурла* 'предна част от глава на животно, муцуна' – от тур. *zurna* *зурна* 'вид духов музикален инструмент', 'вид кларинет', с дисимиляция *н > л* (БЕР 1971).

...ОЛГА ЧАЛМОВА 1902-1986 / АРГИР ЧАЛМОВ 1922-1996 – от тур. *çalma* *чалма* 'тюбан на ходжи'; 'гравиран (предмет)'; 'кражба'; 'свиране на музикален инструмент'; 'звънтене' (ТБР 1962).

Трябва да се отбележи изписването на мъжки фамилни имена с окончание *-ов*, като в случая е налице фонетичен правопис, характерен за турската графична система:

† / ХРИСТО КАПИТАНОФ / род. 1912 _ поч. 18. 9. 1987.

Показателен пример за възприемане на турски модел при изписване на фамилните имена е надгробна плоча, на която е отбелязано фамилно име Сапонаров на българин, починал през 1920 г., а в основата ѝ е поставена малка плоча от по-ново време с фамилно име на починалия през 1936 г. Сабунджу. Така фамилното име с българско окончание Сапонаров е заменено с турски облик Сабунджу – араб.-тур. sabuncu 'който изработва или продава сапун' (ТБР 1962):

1. Надпис на основната плоча на надгробие: ТУКЪ ПОЧИВА / ХРИСТО В. САПОНАРОВЪ / РОДЕНЪ НА 1882 / ОТЪ СЕЛО ЗАГОРИЧАНИ КОСТУРЦКО / ПОЧИНА НА 24 МАРТЪ 1920 // ТУКЪ ПОЧИВА / И / КОСТАДИНЪ СОГАРЕВЪ. / РОДЕНЪ НА 1873 / ПОЧИНА НА 1915 / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЯТЪ;

2. Надпис на плоча, поставена по-късно: ВАСИЛ САБУНДЖУ / ПОЧ. АПРИЛ 1936 / АНГЕЛИНА САБУНДЖУ

Открива се изписване на женски фамилни имена с наставка –ов, което не е българска традиция, вместо да са оформени с традиционната българска наставка –ова:

ТУКЪ ПОЧИВА / СОФНЯ Н. ИТАЛКОВ / 70 ГОДИШНА / ОТЪ СЕАО ЗАГОРИЧАИ / КОСТУРЦКО / ПОЧИНА НА 24 МАРЪ 1929 / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЪТЪ

Видно е наличието на правописни и графични грешки в текста. Вероятно личното име е София, като вместо кирилска графема И е изписана графема Н.

ТУК ПОЧИВА / ХРИСТО ИЛИЕВ / БАСГАЛОВ / 1882 – 1967 / ОЛГА БАСГАЛОВ / 1879 – 1944.

Кирилската графема У в наречие *тук* е заменена с латинска Y.

Налице е промяна в облика на употребяваното фамилно име от представители на различни поколения, като изписването на традиционния български облик с окончание *-ов* се заменя по-късно с облик без това окончание, което е български маркер за бащините и фамилните имена.

ТЕЛКСИОПИ П. ТЪРПЕВА / ПОЧИНА НА 10.1.1958 ГОД. / ПЕТЪР ТЪРПЕВ / ПОЧ. 1981 / ПОЛИКСЕНИ (ПОЛÂ) / ТЕРПО / РОД 1917 – ПОЧ 1992

Освен това в новия вариант на името се откриват и граматични промени, като вместо ТЪРПЕ то добива облик ТЕРПО. Така е избегната употребата на характерната за българската графична система графема Ъ.

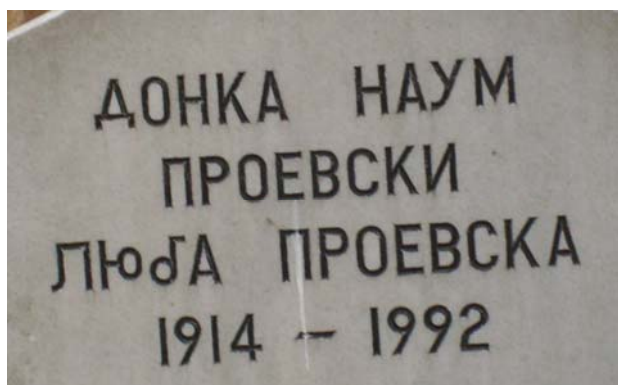
Интерес представлява изписаният съкратен вариант на женско лично име Поликсени – ПОЛÂ, като кирилската графема Я е заменена с буквен знак Â от турската графична система. В нея с буквен знак Â, â

след графемите l, g, k се означава мекост на предходната съгласна (ТБР 1962: 5).

Срещат се и фамилни имена с характерното за българската антропонимна система окончание *–ски, –ска*:

ДОНКА НАУМ / ПРОЕВСКИ / ЛЮБА ПРОЕВСКА / 1914 – 2004

/

Друга характерна за българските фамилни имена наставка *–ин(а)* (Илчев 2012: 34) също присъства в някои надписи:

ТУК ПОЧИВА / ИЛИЯ ЧУРЛЕНКИН / РОД. 1901 ПОЧ. 1969
ГОД. / ОТ СЕЛО ЗАГОРИЧЕНИ / БЛАЖЕН Е ПЪТЯ КОЙТО ОТИДЕ /
ВЕЧНА ДА БЪДЕ ПАМЕТА ВИ

СОФИЯ Х. КЮРИНА / 1886 (СНИМКА) 1959 –
ХРИСТО П. КЮРИНЪ / 1879 (СНИМКА) 1945 / ...

Двата надписа, описващи полусфера над фотографиите на починалите, са оформени с изсечени букви, както и разположените в хоризонтална плоскост отдолу дати на раждане и на кончина. Под тях са добавени имена на други починали представители на фамилията, като надписите с вкопани букви са покрити с боя.

Срещат се и фамилни имена от небългарски, главно турски произход, изписани по турски образец, без окончание *-ов*.

КОРАСИЯ ЧЕВИК / 1900 - 1971 (сн. 0675). Фамилно име Чевик несъмнено е свързано с турското прилагателно име *çevik* 1. 'пъргав, жилав, гъвкав'. 2. 'бърз, ловък, чевръст, подвижен' (ТБР 1962).

Интересно, че същият антропоним е изписан и на друг надгробен паметник, като годината на раждане е променена – 1901 вм. 1900:

КОРАСИЯ ЧЕВИК 1901_1971 / ГЕОРГИ ЧЕВИК 1938_1994.

ТУК ПОЧИВАТ / ЗЛАТОУСТ ЯЛАМАЛАРДАН / 1911 _ 1981 /
АНИКА ЯЛАМАЛАРДАН / 1921 _ 1994

ВЪЛЧО ЧОЛАК / 1899_1946

Фамилно име Чолак, разпространено в българската антропонимна система в облик Чолаков (Заимов 1988), произлиза от тур. *çolak* 'човек с повредена ръка или пръсти на ръката' (ТБР 1962).

ТУК ПОЧИВА / СУЛТАНА ЧУФА / РО. 1886 – ПО. 1954 /
ХАРАЛАМБО ЧУФА / РО. 1879 – ПО. 1957 / КОСТУРСКО
МАКЕДОНИЯ

Може би фамилно име Чуфа има връзка с тур. *çiha* 'сукно, чоха' (ТБР 1962), изговаряно в някои български говори в облик *чуфа* с фонетична промяна $x > \phi$.

ТУК. ПОЧИВАТ / АТАНАС. Б. ТЕКЕЛИ / РО. 1926 ПОЧ. 1949 г.
/ МАРИЯ. Б. ТЕКЕЛИ / РО. 1902 г. ОТ ОДРИН / ПОЧ. НА. 5.8. 1962 г.
ИСТАНБУЛ / ВЕЧНА МУ ПАМЕТ

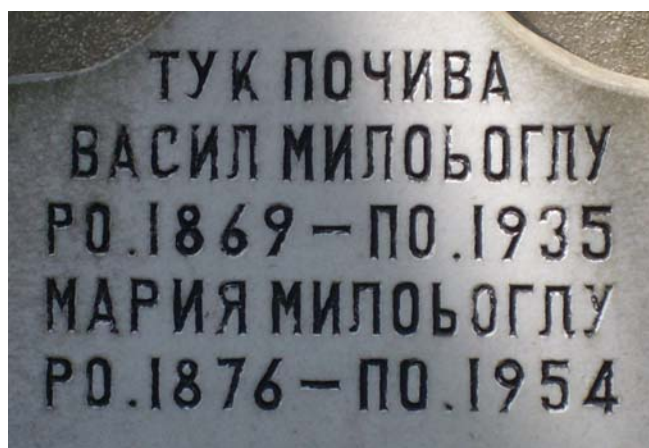

Възможно е презимето да е свързано по произход с тур. *teke* зоол. 'козел' или с прил. *tek* 'единствен, сам' (ТБР 1962).

Образецът на такова изписване на презимената е наследен от традицията в Османската империя до края на 20-те години на XX в. и християните, наред с мюсюлманите, да се именуват само с личните си имена, а за фамилни имена са били използвани названия, свързани с упражнявана професия, указващи обществено положение или характеризиращи дадената личност. След приемането на специален закон за имената през 1934 г., свързан с европеизацията на турското общество, фамилните имена на цариградските българи, които са носели според православната църковна традиция, се утвърждават. Но голяма част от нашите сънародници в Цариград променят облика на фамилните си имена, като премахват характерните наставки *-ов*, *-ев* (Петрова 2000: 202-203).

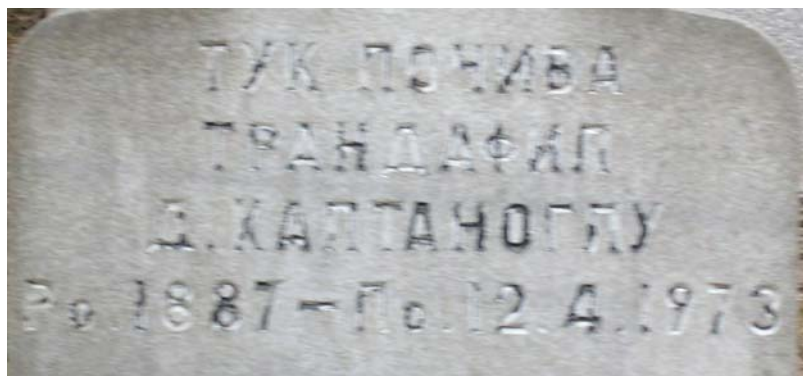
Налице са фамилни имена, отбелязани по турски образец с окончание *-оглу* 'син' (Ковачев 1987: 155). Те са били с широко разпространение през Възраждането в българските земи (Илчев 2012: 38), но след Освобождението постепенно отпадат.

ТУК ПОЧИВА / ВАСИЛ МИЛОБОГЛУ / РО. 1869 – ПО. 1935 /
МАРИЯ МИЛОБОГЛУ / РО. 1876 – ПО. 1954

В случая е допусната правописна грешка с употребата на кирилска графема Ъ в позиция между графемите за гласни. Не става ясно и какъв е бил обликът на презимето. Може да се предположи, че е бил Мильооглу.

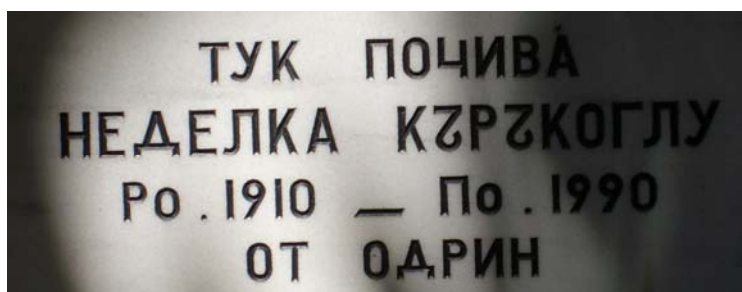
ТУК ПОЧИВА / ТРАНДАФИЛ / Д. ХАХТАНОГЛУ / Р. 1887 –
По. 12.4.1973

СУЛТАНА САРЪОГЛУ / 1903 – 1976

ТУК ПОЧИВА / НЕДЕЛКА КЪРЪКОГЛУ / Р. 1910_ По. 1990 /
ОТ ОДРИН

В един надпис е налице успоредна употреба на фамилно име по български образец, с наставка –ов, и по турски образец, с окончание –оглу:

ТУК ПОЧИВА / ДИМИТЪР И ВАСИЛКА / КАРАГЪЗОВИ ОТ
/ ЛОЗЕНГРАД / Р. 9.6.1952 – 1.3.1956 / БОГ ДА ГИ ПРОСТИ /

СЕМЕЙНА ГРОБНИЦА / ЩЕРЬО КАРАГЪОЗОГЛУ / ...0 – 23.12.2006
Г.

Видно е, че фамилното име на последния погребан носител на фамилията е променено по турски образец.

Употребата на такива фамилни имена, характерна за българите, както бе отбелязано по-горе, още от епохата на Възраждането, в съчетание от лично име + бащино име или прякор с турско окончание –*оглу* 'син' (Ковачев 1987: 155), се е запазила у цариградските българи досега (Петрова 2000: 203).

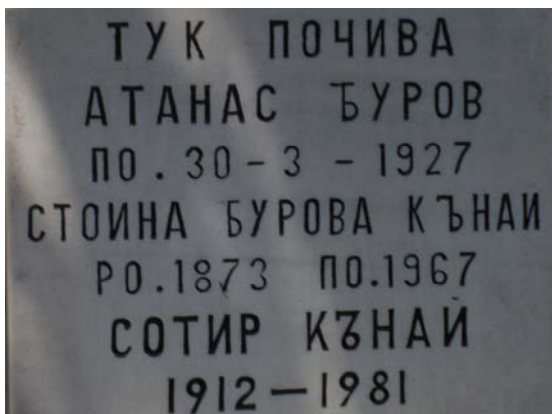
Интерес представляват надписи, които включват лично име и презиме (навярно бащино), оформено по български образец, с наставка –*ов* (-*оф*), и добавено към тях фамилно име от турски произход, оформено по небългарски образец:

КИРИЛ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1910-1997 / НАУМ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1960-2008

В случая име БИЛГИН може да е възникнало от прозвище, свързано с притежаване на някакви умения при упражняване на професия, служба (Ковачев 1987: 169): тур. *bilgin* 1. 'учещ, знаещ'. 2. 'специалист' (ТБР 1962). Налице е фонетичен правопис при изписване на наставка –*оф*, под влияние на турската графична система, вместо характерното за българската книжовна норма наставка –*ов*.

ТУК ПОЧИВА / АТАНАС БУРОВ / ПО. 30-3-1927 / СТОИНА
БУРОВА КЪНАЙ / РО. 1873 ПО. 1967 / СОТИР КЪНАЙ / 1912-1981

Видна е промяната във фамилното име: Буров – Бурова-Кънай – Кънай, като последният починал представител на фамилията вече е заменил традиционното българско фамилно име Буров с турското Кънай.

ЛИЛЯНА РИЗОВА / БИНГЮЛ / 1935 _ 1991 / ЕВГЕНИЯ
РИЗОВА / 1899 _ 1983.

Произходът на турското фамилно име може да се свърже със съчетанието bin 'хиляда' и gül 'роза', означаващо 'хиляда рози' (ТБР 1962).

ВЕРА / АЛЕКСАНДРОВА ШЕН / 14. 4. 1944 _ 14. 11. 2002

Турското фамилно име Шен може да се е оформило от прозвище *şen* 'весел, радостен' (ТБР 1962).

За женските фамилни имена от турски произход може да се предположи придобиването им вследствие на омъжване за притежател на такова фамилно име.

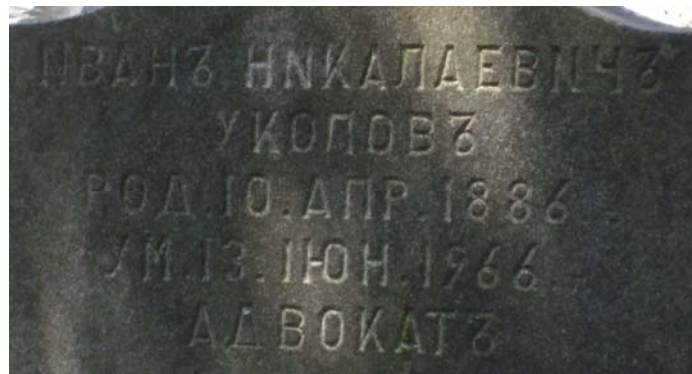
Освен че има надписи на латиница, главно турска, в отделни случаи се откриват грешки в кирилските надписи. Така в един надпис наред с графема Я е използвано и буквено съчетание УА в началословие, както се отбелязва на латиница звуково съчетание *ya*, но тук е с употреба на кирилска графема У:

ТУК ПОЧИВАТ. / УАНКО. ЗУРЛОВ. 1917 / КАТЕРИНА. ВНУЧКА 1920 / ВАСИЛ ЗУРЛОВ. 1933 / ИЛИЯ. ВНУК 1944 / КОСТАДИН. ЗУРЛОВ. 1959 / КОСТУРСКО. ОТ / СЕЛО. ЧЕРЕШНИЦА

Данните от текстовете на епиграфските паметници показват наличие на антропоними от руски и гръцки произход, оформени според особеностите на съответните графични системи. Както споменава Д. Петрова, в Цариградското българско гробище се откриват надгробия с изписани руски фамилии. Те са на руски белоемигранти, отседнали в града и свързани с цариградската българска общност чрез смесени бракове и др. (Петрова 2000: 60):

НВАНЪ ННКАЛАЕВНЧЪ / УКОПОВЪ / РОД. 10 АПР. 1886 / УМ. 13. ЮН. 1966 / АДВОКАТЪ.

Факт е, че през първата половина на XX в., особено след болшевишката революция в Русия, много руски граждани се установяват в Истанбул, следствие от което са и бракове с такива руски емигранти.

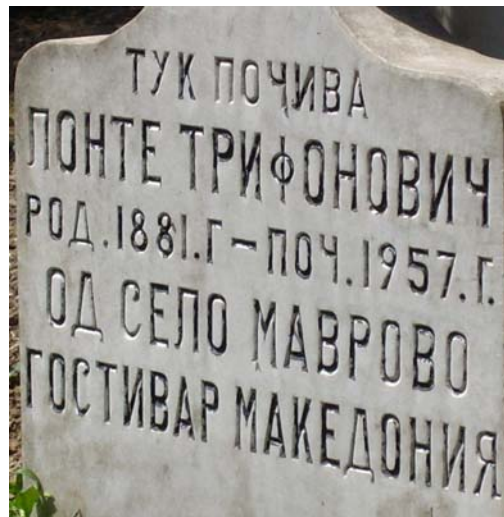
Открива се наличие на фамилни имена, окончаващи на *-ич*, които не са на руски белемигранти. В случая едва ли трябва да се търси връзка и със сръбската антропонимна система. Но е факт, че родното място на носителите на имената е географската област Македония. Няма данни обаче тези български бежанци от Македония да са били сърбомани. По-скоро избягалото от родните си краища население по силата на традицията е имало фамилни имена, изписвани и изговаряни по сръбски и по гръцки образец, заради силното гръцко културно влияние, а в по ново време и заради засилената гръцка и сръбска пропаганда. От друга страна български имена на *-ич* са традиционни за българското население през Възраждането (Илчев 2012: 34; Ковачев 1987: 157). Дори д-р Петър Берон е изписвал името си Берович, без да приема това като сръбеене. Все пак има паметни плочи с надписи, в които се споменава, че починалият е родом от Югославия, което може да се приеме за проява на някакъв вид сръбско езиково влияние, наложено във Вардарска Македония.

Откриват се имена, изписани на кирилица:

ТУК. ПОЧИВА. / НЕДЕЛКО. ПЕЧИНОВИЧ. / РОДЕН. НА. 1868 г. / ПОЧИНАЛ. НА. 7. 10. 1954 г.

ТУК ПОЧИВА / ПОНТЕ ТРИФОНОВИЧ / род. 1881. Г – ПОЧ. 1957. Г. / ОД СЕЛО МАВРОВО / ГОСТИВАР МАКЕДОНИЯ.

В отделни случаи има изписано фамилно име с окончание *–ов*, а следващите фамилни имена са с окончание *–ович*:

ТУК ПОЧИВА / ИВАН КАПИТАНОВ / РО. 1920 _ ПО. 1991 / ИВАН ИВАНОВИЧ / КОСТАНДИНА ИВАНОВИЧ.

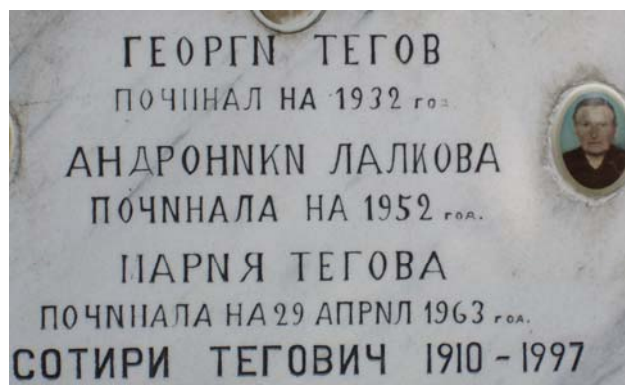
Едно от обясненията за такава промяна на фамилното име е опитът на цариградските българи да избегнат евентуални репресии от страна на турските власти по време на „възродителния процес“ в България, като се представят за югославяни: „Биз югославъз“ Аз съм югославянин (Петрова 2000: 199). По-малка е вероятността в случая да става въпрос за фамилно име на руски емигрант, установил се в Истанбул.

На една надгробна плоча могат да се открият антропоними от гръцки и от български произход, оформени съответно по българска и по гръцка традиция на изписване (Георги; Андроники), като са включени и фамилни имена с окончание *–ич*:

ГЕОРГН ТЕГОВ / ПОЧИНАЛ НА 1932 год. / АНДРОНННН ЛАЛКОВА / ПОЧННАЛА НА 1952 год. / МАРНЯ ТЕГОВА / ПОЧННАЛА НА 29 АПРНЛ 1963 год. / СОТИРИ ТЕГОВИЧ 1910 – 1997.

В случая е видно как презиме Тегов се променя в Тегович при най-късно погребения представител на фамилията, за един период от близо 30 години. Самото име Сотири Тегович представлява интересно съчетание от оформено по гръцки образец лично име Сотири, вместо общобългарския облик Сотир, с презиме Тегович, оформено по нехарактерен за съвременната българска антропонимна система образец, с наставка *–ич*.

Наличието на гръцки фамилии може да се обясни също със смесени бракове между представители на двете християнски общности в града: българската и гръцката. Както отбелязва Д. Петрова в изследването си, към края на XX в. все по-малката на брой българска общност в Цариград не дава големи възможности за сключване на брак между българи, поради все по-тесните роднински връзки, в които са се обвързали представителите ѝ. Затова се търсят брачни партньори сред гръцката и арменската християнска общност там. Важен довод при сключване на брак с представители на споменатите две християнски общности е изразът „Само кръст да носи”, т.е. женихът или невестата да са християни (Петрова 2000: 171). Несъмнено съжителството между отделните християнски групи, особено между българи и гърци, в общество, доминирано от мюсюлмани, е било със стари традиции. Така се появяват и надгробията в цариградското българско гробище с изписани антропоними по гръцки образец, с характерни наставки, окончаващи на –с. В отделни случаи е налице и употреба на гръцка графика при оформяне на надписите.

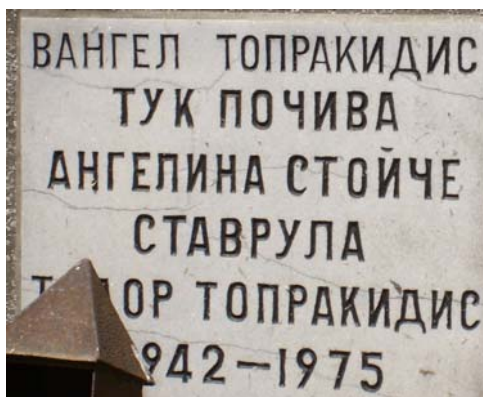
ТУК ПОЧИВА / ПЕТРО КАЛАЙЖИС / Р. 1915 – П. 1991.

В случая фамилно име Калайжис е изписано с графема *ж*, по български образец, като добива диалектен облик, характерен за югоизточните български говори: родопските (Стойков 1993: 127) и тракийските (Бояджиев 1991: 55). В гръцкия облик на дума *καλαϊτζής* 'калайджия' е налице буквено съчетание *τζ* (ГБР 2004).

ВАНГЕЛ ТОПРАКИДИС / ТУК ПОЧИВА / АНГЕЛИНА СТОЙЧЕ / СТАВРУЛА / ТОДОР ТОПРАКИДИС / 1942 – 1975.

Прави впечатление, че презиме СТОЙЧЕ (навярно бащино име) е оформено без характерната за българските бащини и фамилни имена наставка *-ев(а)*, *-ов(а)*. Може би в случая това оформление на презимето е следствие от липсата на място. Интерес представлява и изписаното отдолу женско гръцко име Ставрула, което може да се възприеме и като псевдоним, възникнал по лично име (Ковачев 1987: 171).

ТУК ПОЧИВА / КАСИЯНИ ВЕНЕЦИЯНИ / 1898 – 1972

ТУК ПОЧИВА / АНАСТАСИЯ ПЕТРИДИС / Р. 1886 – По. 1971

ТУК ПОЧИВА ПАНДЕЛИ КИПРОВ / Р. 1900. П. / 1971 БОГ ДА
ГО ПРОСТИ! / КИРЯКИЦА ТОТОНИ / Р. 18.12.1911 П. 7.2.1944

ФАНИ СУЛИДУ / 1915 _ 1990

ТУК ПОЧИВАТ / ГЕОРГИА КАПИТАНОВА / РО. 1886 – ПО. 1971 / СИМО ИЧОС / РО. 1920 – ПО. 1987 / ВЕЧНА ИМ / ПАМЕТ.

В случая женското лично име Георгия не е характерно в този си облик за българската антропонимна система (Заимов 1988; Ковачев 1987a).

Налице е изписване, при което само личното име от съчетанието на лично и фамилно име е от гръцки произход:

НАЗИКО КРАТЛЕКОВА / NAZIKO E. КРАТЛЕКОВА / 1867 – 1943 / ЕВЛАМБИЯ КРАТЛЕКОВА / 1904 – 1974 / (ONURAD)

В отделни примери гръцкото име е изписано изцяло на латиница:

ELENI TOPRAKIDIS / 1911 _ 29.4. 1997 (сн. 0682)

Срещат се и фамилни имена, възприети от съпруг, който принадлежи към друга народност: МАРА ИОТЕВА ЕСКИНАЗИ / 1958 – 1995.

СУЛТАНА / ...РТАДОГРАМАДЖИЯН / 1926 – 2002

4. Употреба на различни графични системи в надписите на надгробията.

4.1. Употреба на кирилска графика.

4.1.1. Специфика на изписване на кирилски буквени знаци (за вокали, за консонанти; употреба на уставен и курсивен шрифт; фонетичен правопис и др.).

Интерес представляват надписите на надгробните плочи, според използваната графика. Като цяло преобладава кирилската графика, по чиито характерни особености епиграфските надписи могат да се обособят в две групи: надписи, писани на кирилица, употребявана до правописната реформа от 1945 г., и такива, писани по утвърдения нов правопис, след правописната реформа. Първата група включва основно епиграфски паметници с по-стара датировка, като се откриват и изключения. Във втората група попадат надписи от по-ново време – втората половина на XX и началото на XXI в. За надписите, оформени по стария правопис, от преди правописната реформа, проведена през 1945 г., е характерна употребата на буквени знаци **Ж**, **Ъ**, **ІА**. Налице е изписване на краесловни графеми **Ъ** и **Ь**. По правилата на стария правопис са оформени отделни думи (СЪРДЦЕ):

И ДЕТО СЪМЪ АЗЪ / ТАМЪ ЩЕ БЪДЕ / И МОЯТЪ
СЛУЖИТЕЛЪ / ИОА.12.26./ ТУКЪ ПОЧИВА БОЖИЯТА РАБИНЯ /
МАРИЯ К. ХРИСТОВСКА / РОДЕНА ВЪ ГЕРМАНИЯ ГР. ЛИНДЕНЪ /
НА 26.2.1899 Г. ПОЧИНА НА 14.12.1932 Г. / СПИ СПОКОЙНО, МИЛА

СЪПРУГО / ТИ СИ ЖИВА ВЪ МОЕТО СЪРДЦЕ. / ОТЪ ОПЕЧАЛ.
СЪПР. К. Д. ХР.

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ: / ГЕОРГИЙ ПАНДЖУРОВЪ / ОТЪ С.
ЕМБОРЕ, КАЛЯРСКО / 70 ГОДИШЕНЪ, ПОЧИНАЛЪ / НА 19 II 1924
ГОД. / СИНОВЕТЪ МУ: / ИОСИФЪ, СИМО, БЛАГОЙ, МИХАИЛЪ, /
ДЪЩЕРЯ МУ: ЛЕНА, ВНУКЪ: ИОСИФЪ. / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЯТЬ!

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ / НИКОЛА М. БЪЛЧЕВЪ / НА ВЪЗРАСТЪ
67 Г. / ПОЧИНАЛЪ НА 20. VI 1932 / И / СЪПРУГАТА МУ МИТА / НА
ВЪЗРАСТЪ 63 Г. / ПОЧИНАЛА НА 28. III 1933 / РОДЕНИ ВЪ С.
ЕМБОРЕ / МАКЕДОНИЯ. / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЯТЬ.

ТУКЪ ПОЧИВА / АТАНАСЪ Н. ГЪРГЪЦОВЪ / ОТЪ С.
ЕМБОРЕ КАЙЛЯРСКО / РОДЕНЪ ВЪ 1852 Г. / ПОЧИНАЛЪ ВЪ 1920
Г. / ВЪЧНА МУ ПАМЯТЬ / НЕДЕЛКА БЕЛЧЕВА / ВЕЧНА И ПАМЯТ
/ 1917 – 1989.

В случая е видна разликата при оформянето на отделните части от надписа, с по-стара и с по-нова датировка. За частта с по-късната датировка не е характерна употребата на краесловна графема Ъ и на Ъ. Дори се откриват графеми, оформени с курсивен шрифт (Ч, Я).

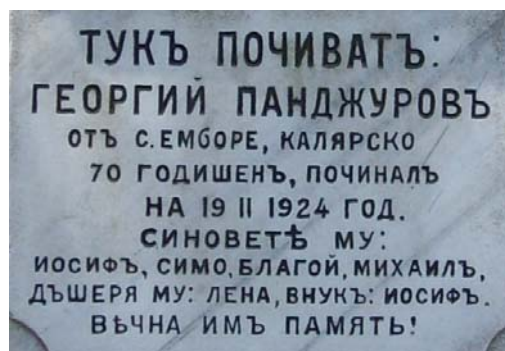
В надписите, оформени със стария кирилски правопис, се среща изписване на мъжки лични имена с окончание *-ий* - традиция,

изоставена в по-ново време, макар имена като Антоний, Григорий, Ефтимий и др. да са факт в съвременната българска личноименна система (Ковачев 1987а: 24).

МЕТОДИЙ КОСТОВ / 8.1.1936 _ 25.8.1938 / ...

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ: / ГЕОРГИЙ ПАНДЖУРОВЪ / ...

За кирилските текстове като цяло е характерно неправилното изписване на кирилска графема И, често оформена и в старите, и в по-новите текстове, като латинска графема N:

ТУК ПОЧНВА / СОТНР. БРУЛЕВ / от с. ЗАГОРНЧАНН / Род. ПРЕЗ. 1888 г. / ПОЧ. В. 1954 г.

Но е видно, че на поставената отгоре нова надгробна плоча се изписва графема И: ТУК ПОЧИВА / АНГЕЛИНА БРУЛЕВА / ОТ СЕЛО ЗАГОРИЧАНИ / РОД. 1893 г. / ПОЧ. 6.6.1982 г.

ГЕОРГИ ТЕГОВ / починал на 1932 год. / АНДРОНИК
ЛАЛКОВА / ПОЧИНАЛА НА 1952 год. / МАРНЯ ТЕГОВА /
ПОЧИНАЛА НА 29 АПРИЛ 1963 год. / СОТИРИ ТЕГОВИЧ 1910 –
1997

И в този случай добавеното по-късно име е оформено с кирилска графема И. Прави впечатление употребата на предлог *на*, със значение на предлог *през*.

ТУКЪ ПОЧИВА / НУНТА БОНДЖЕВА / 75 ГОДИШНА / ОТЪ
С. ГОРЕНЦИ / КОСТУРСКО. / ПОЧИНА НА 24 VI 1929 Г. / ВЪЧНА И
ПАМЯТЬ!

В случая дори кратката местоименна форма *и* за 3 л., ед.ч., ж.р. е заменена с латинска графема N.

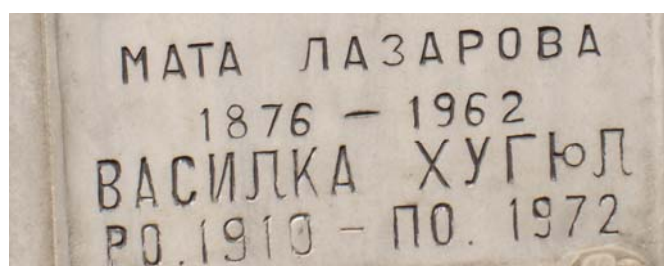
МАРНЯ П. ЗАПРЯНОВА

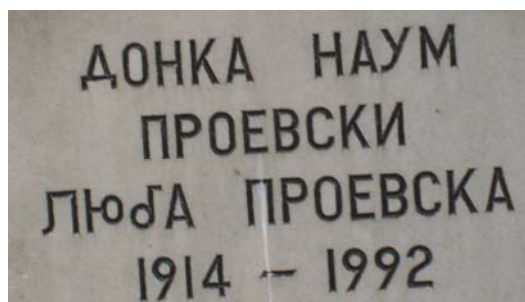
Интерес представляват кирилските надписи от по-ново време, в които се открива нетрадиционно за широко използвания уставен шрифт оформяне на отделни кирилски графеми. Дори по рисунък някои от тях придобиват облик, характерен за курсивен шрифт. Това може да се отдаде както на слабата езикова подготовка на писача, който в своите графични импровизации не се съобразява с изискванията за традиционно оформяне на кирилските графеми в надгробния надпис, така, може би, и на стремежа му да добие оформеният от него текст оригинален графичен облик.

Изписване на графеми Ю и Б.

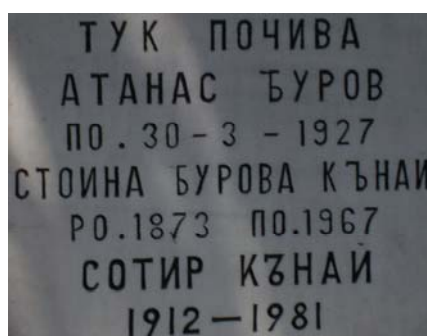
В отделни надписи се открива оформление на графема Ю, като хоризонталната гредка свързва отвесната гредка с малък кръг, вместо с овал, съответстващ по форма и големина на графема О.

Налице е сходно оформление и на графема Б, наред с Ю, в друг надпис. Обичайно кирилската графема Б е изписвана по традиционния начин, но в случая писачът е проявил творческа фантазия и я е оформил с малък кръг в долната предна част на отвесната греда. Така двете съседни графеми Ю и Б оформят нетрадиционно графично съчетание:

Среща се и друго нетрадиционно изписване на графема Б, като горната хоризонтална греда е разположена от двете страни на отвесната греда, подобно на графема Т. Но е видно, според рисунъка, че частта от лявата страна на отвесната греда е добавена впоследствие.

В селищното име Емборе от надгробен надпис, посветен на починалия Георгий Панджуров, графема б е оформена като цифра 6.

Оформление на графема Д.

Обикновено графемата се изписва по български образец, с горна хоризонтална греда, по-къса от долната, свързваща двете наклонени греди. Но се среща оформление с островърх горен край, като в отделни

случаи над него също е поставена хоризонтална греда, по-дълга от долната хоризонтална греда ПАНДЕЛИ КИПРОВ (сн. 0681). В същия надпис се открива още едно нетрадиционно оформление на графемата, която по начертание наподобява графема А, но в долните си краища двете наклонени греди са скосени с къси чертици към средата, наподобяващи серифи: БОГ ДА ГО ПРОСТИ!

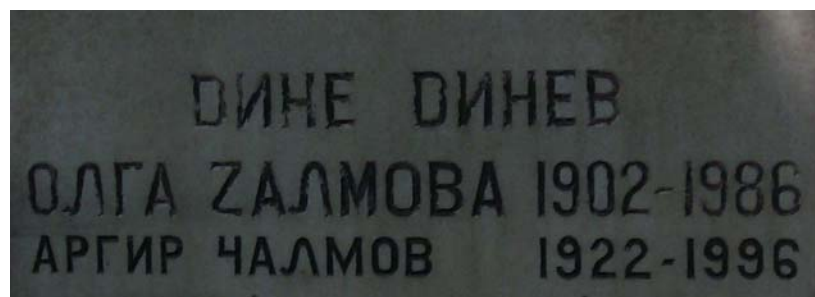
Налице е и замяна на кирилска графема Д с латинска D.
/ НЕДЕЛКА БЕЛЧЕВА / ВЕЧНА И ПАМЯТ / 1917 – 1989. (сн. 0767).

Първи надпис: 1892 1955 / ИВАН / БАКЛАДЖИЕВ.
Втори надпис: ФАНА / БАКЛАДЖИЕВА

Надписите са оформени с изсечени буквени знаци. Прави впечатление замяната на кирилската графема Н с N в женско лично име ФАНА.

ДИНЕ ДИНЕВ / ОЛГА ЧАЛМОВА 1902-1986 / АРГИР ЧАЛМОВ 1922-1996.

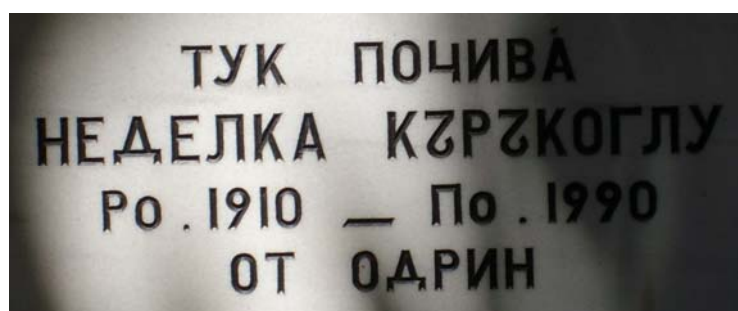
В единичен случай и кирилската графема У е заменена с латинска и гръцка У:

КИРИЛ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1910 – 1997 / НАУМ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1960 – 2008 (сн. 0693).

Може да се предположи, че латинската графема У, характерна за турската графична система, е употребена, тъй като е сходна по начертание с кирилската графема У.

Изписване на графема Ъ.

Освен оформлението, характерно за българския уставен шрифт, се открива изписване, при което от десния край на горната хоризонтална греда се спуска наклонена наляво линия, извита в полудъга надясно в долния край. Така начертанието наподобява курсивна графема Ъ в презимето на антропоним НЕДЕЛКА КЪРЪКОГЛУ (сн. 0660).

Същевременно в други надписи от по-ново време същата графема се използва за отбелязване на фонemi ъ и ч: СТОЯН ЧУЧУЛАЕВ / 1921 — 1990 / ПЕТЪР / ЕЛЕНА — АЛЕКСАНДРА / МИНЧЕВИ, което затруднява разчитането на текста. Интересно е, че в случая фонема у се отбелязва с кирилска графема Ч, характерна за уставния шрифт.

Оформяне на графема Ч с курсивен шрифт се открива и в други надписи:

ТУК ПОЧИВА / ВЕРКА БЕЛЧЕВА / РО. 1933 ПО. 1992 / ВЕЧНА И ПАМЯТ / АТАНАС БЕЛЧЕВ / 1937 – 2008.

Понякога в два текста на една надгробна плоча се открива различно оформление на графемата, като едното наподобява цифра 4:

ДЕСПА ДРЕНЧОВА / КОСТУРСКО / ЗАГОРИЧАНИ / 1863 – 3 – 4 – 1959 / 1896 ИЛИЯ ДРЕНЧОВ 1973.

Изписване на графема А като Л.

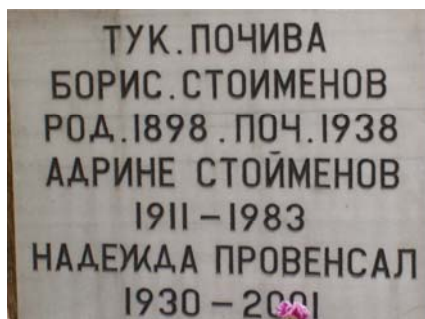
В отделни надписи с по-нова датировка се открива спорадично изписване на графема А като буквен знак Л, без средна съединителна греда между двете наклонени греди. В случая това може да се приеме като пропуск на писача.

ДЪЛГОГОДИШЕН / ПЛЗИТЕЛ ВЪ ОДРИН / НА СВ. ГЕОРТИ.
Ц / ФИЛИП ЧЪКРЪК / И ЕЛЕНА ЧЪКРЪК / 1935. 11.2. 1998 / ВЕЧНА
ДА ИМ ПАМЕТ / ОДРИН.

Интерес представлява изписването на характерната кирилска графема Ж. Несъмнено писачите са се затруднявали да я оформят според уставния шрифт, като са проявявали творчество при изписването на отвесната гредка и на двете наклонени линии, свързващи дълговидните елементи от двете страни. Така в два отделни надписа е налице различно графично оформление на графемата:

ТУК. ПОЧИВА / БОРИС. СТОИМЕНОВ / РОД. 1898. ПОЧ. 1938
/ АДРИНЕ СТОЙМЕНОВ / 1911 – 1983 / НАДЕЖДА ПРОВЕНСАЛ /
1930 – 2001.

Прави впечатление и неправилното изписване на графема Й в м. И в презимето (бащино или фамилно име) СТОЙМЕНОВ в м. СТОИМЕНОВ.

НАДЕЖДА / ДУМОВА / 1913 _ 1995.

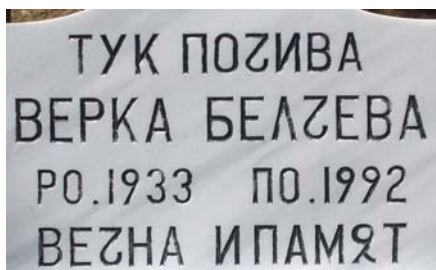
В случая при оформлението на графема Ж липсва средна отвесна греда, а има по-скоро начупена хоризонтална линия, свързваща двете полудъги.

Като цяло нетрадиционното оформление на графема Ж е характерно предимно за надписи с датировка от по-ново време, за разлика от по-старите надписи. Така в надпис на надгробна плоча с датировка от 1924 г. графема Ж в антропоним ГЕОРГИЙ ПАНДЖУРОВЪ е с облик, характерен за уставен шрифт. Но на допълнително поставена надгробна плоча в семейната гробница с надпис, включващ датировки 1978 и 1985 г., графемата има друг облик. В антропоними МАРИЯ ПАНДЖУРОВА и КОНСТАНТИН ПАНДЖУРОВ тя е оформена с отвесна средна греда, с къси линии под остър ъгъл в двата края, които опират в двете странични полудъги.

Интерес представлява и оформлението на графема Я с курсивен шрифт. В отделни надписи писачът се е затруднявал да я оформи по уставния шрифт и е вложил творчество. В два различни надписа буквеният знак наподобява цифров знак 9, като в долния край на наклонената наляво линия е добавена къса наклонена в обратната посока черта:

ТУК ПОЧИВА / ВЕРКА БЕЛЧЕВА / РО. 1933 ПО. 1992 / ВЕЧНА И ПАМЯТ

ТУКЪ ПОЧИВА / АТАНАСЪ Н. ГЪРГЪЦОВЪ / ОТЪ С. ЕМВОРЕ КАЙЛЯРСКО / РОДЕНЪ ВЪ 1852 Г. / ПОЧИНАЛЪ ВЪ 1920

Г. / ВЯЧНА МУ ПАМЯТЬ / НЕДЕЛКА БЕЛЧЕВА / ВЕЧНА И ПАМЯТ
/ 1917-1989

Оформление на графема Ъ.

В един надпис е налице различно изписване на графемата. В първия случай тя е оформена по уставния шрифт, а във втория наподобява цифров знак 6, с полудъга, завършваща с кръг в долния край:

ТУК ПОЧИВА / ДИМИТЪР И ВАСИЛКА / КАРАГЪОЗОВИ ОТ
/ ЛОЗЕНГРАД / Р. 9.6.1952 – 1.3.1956 / БОГ ДА ГИ ПРОСТИ /
СЕМЕЙНА ГРОБНИЦА / ЩЕРЬО КАРАГЪОЗОГЛУ / ... - 23.12.2006

Както бе отбелязано по-горе, в надпис на надгробна плоча с датирани погребения през XX в. е изписано мъжко лично име Янко в облик УАНКО, като графема Я е заменена с буквено съчетание УА. Възможно обяснение е, че при опита за изписване на личното име с фонетичен правопис, кирилската графема Й е заменена с графема У, под влияние на турската графична система и на турския фонетичен правопис, в който се употребява графема У. Интересно в случая е, че е предпочетена кирилска графема У за оформление на буквеното съчетание, вместо латинската Y:

ТУК ПОЧИВА / УАНКО. ЗУРЛОВ 1917 / КАТЕРИНА. ВНУЧКА
1920 / ВАСИЛ ЗУРЛОВ. 1933 / ИЛИЯ. ВНУК. 1944 / КОСТАДИН.
ЗУРЛОВ. 1959 / КОСТУРСКО. ОТ / СЕЛО. ЧЕРЕШНИЦА.

Интерес представлява употребата на латинска графема U, вместо кирилска И, в графичното оформление на фамилно име по небългарски образец КУЛЕ. В изписания най-долу вариант КИЛЕ пък се открива графема Л. Може да се приеме, че и графема U е употребена по правилата на гръцката графична система, според които графема Y, y (ипсилон) в позиция пред съгласна се изговаря като звук и. Нетрадиционно е оформлението на личните имена Проша и Раша, които в тези си облици не са характерни за съвременната българска антропонимна система.

ПРОША КУЛЕ / 1895 – 1978 / РАША КУЛЕ / 1921 – 1984 /
ГЕОРГИ КИЛЕ / 1910 – 2008.

Употреба на графемите, оформени с курсивен шрифт.

Както бе показано, в надписите на надгробията преобладава употребата на уставен шрифт. Но е факт наличието на отделни графемите, оформени по особеностите на курсивния шрифт. Най-често това са графемите с кръгли и полукръгли очертания, включващи като елемент полуокръжност (Ъ, Ъ, Я Ч, Ж, З):

В текст на надгробие от сн. 0744 се откриват алографи на оформени с курсивен шрифт графемите Ч, Ъ, И. Различията са свързани главно с оформлението на полуокръжностите; на късите хоризонтални греди; на свързващата наклонена греда, както и с широчината и големината на графемите.

ТУКЪ ПОЧИВАТЪ ОТЪ / СЕЛО ЗАГОРИЧЕНИ –
КОСТУРСКО - / СЛАВКА НЕДЕЛЧЕВА род 1910 – 1925 г. / ЕЛЕНА
Н. ИЛИЕВА род. 1853 – 1926 г. / ПЕТЪРЪ Н. ЧАКЪРОВЪ род. V 1 /
1923 ПОЧ. 16 ... 1924 г. / МИРЪ НА ПРАХА ВИ.

В отделни случаи, при оформлението на съседни графеми е налице специфичен рисунък. В буквено съчетание ТУ на думите ТУКЪ и КОСТУРСКО късата наклонена греда на графема У почти опира до горния край на отвесната греда на графема Т. В буквено съчетание РИ на ойконим ЗАГОРИЧЕНИ лявата отвесна греда на графема И е под овала на графема Р и е скъсена, а свързващата наклонена черта между двете части на И оформя контур на графема Л.

В текста на надгробие от сн. 0769 се откриват алографи на графеми А, Ж, Ъ, Ч, У и др., като в някои случаи оформлението на графеми Ч и У е много сходно. Налице е оформление на графема Ж с две полусфери, разположени в хоризонтална плоскост, една върху друга, като почти не се допират, пресечени по средата от отвесна греда.

ДИМИТРИ ПЕНОВ / 1910 – 1967.

В някои надписи има успоредна употреба на уставен и на курсивен шрифт:

ВИКТОРИЯ ГЕОРГИЕВА / *род 1907 Поч 1930* / СТИЛЯНКА ГЕОРГИЕВА / *род 1920 – Поч 1928* / ВЕЧНА / ИМЪ / ПАМЯТЪ (сн. 0726).

В случая само графемите в съкращенията *род.* и *поч.*, и в последната част от текста *ВЕЧНА ИМЪ ПАМЯТЪ* са оформени, но не изцяло, с курсивен шрифт.

Следи от фонетичен правопис при изписване на антропонимите.

Наличието на следи от фонетичен правопис в текстовете на отделни надписи може да се обясни с липсата на добри познания за граматиката и правописа на съвременния български книжовен език. Несъмнено влияние оказва и турският фонетичен правопис, който представителите на българската диаспора в Цариград добре са усвоили. Най-често става въпрос за изписване на наставка *–оф*, вместо правилната *–ов*, при бащините и фамилните имена:

КИРИЛ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1910 – 1997 / НАУМ НИКОЛОФ БИЛГИН / 1960 – 2008 (сн. 0693).

ТУК / ПОЧИВА / ХРИСТО АБОФ / (ДОЛАШАН) / РОД. 1894 – ПОЧ. 1972 (сн. 0703).

ТУК. ПОЧИВА. СУТИР. ХРИСТОВ / РОДЕН. В. ТЕРКОС ЗАГИНА. ГОРКИЯ / НА. 3/ VI МЛАТ. И. ЗЕЛЕН. 22. ГО. / 1935. Г. / (В)ЕЧНА / МУ / [П]АМ- / (Е)Т.

При разположената на три реда върху хоризонталната греда на надгробния кръст част от надписа няма оформени междуредови пространства. Някои графеми в текста са оформени с курсивен шрифт (а, е). Налице е изписване на беззвучна съгласна в краесловие: МЛАТ вм. млад. Отбелязана е характерната за източните български говори диалектна особеност редукция *о > у* (Стойков 1993: 97), включително и

за тракийските говори в Цариградско (Бояджиев 1991: 192), част от които е говорът на с. Деркос. В графичното оформление на селищното име Теркос вм. Деркос е засвидетелствана фонетична замяна $\partial > t$ (Бояджиев 1991: 190). Налице е и неправилно пренасяне на нов ред, което пък е свързано с разполагането на част от текста по отвесната гредна на кръста и с липсата на място: [П]АМ- / (Е)Т вм. Вероятно пак поради липса на място, е изписано неправилно съкращение ГО за години. След почти всяка дума в текста е поставяна точка.

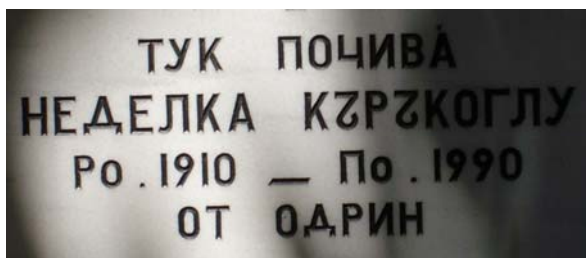
Изследователката Д. Петрова отбелязва, че в речта на цариградските българи от по-старото и от средното поколение, които активно употребяват български език, „се открива влияние на македонските говори, което са наследили, слушайки разговорите на майките и бащите си” (Петрова 2000: 201). Доколко такива следи се откриват в надписите на надгробията? На практика няма кирилски надписи, оформени с диалектна реч от югозападните краища на българското езиково землище. В един надпис е използван диалектен облик *од* на предлог *от*, възприет в създадената през 1945 г. книжовна норма в република Македония:

ТУК ПОЧИВА / ПОНТЕ ТРИФОНОВИЧ / РОД. 1881. Г – ПОЧ. 1957. Г. / ОД СЕЛО МАВРОВО / ГОСТИВАР МАКЕДОНИЈА.

Налице е изписване на лични имена с характерен за западните български говори облик, свързан с екавия изговор: Неделка, Неделко.

ТУК ПОЧИВА / НЕДЕЛКА КЪРЪКОГЛУ / Ро. 1910 _ По. 1990 / ОТ ОДРИН.

ТУК ПОЧИВА / НЕДЕЛКО ПЕЧИНОВИЧ / РОДЕН. НА. 1868 г. / ПОЧИНАЛ. НА. 7. 10. 1954 г. (сн. 0698)

Интерес представляват надписите от различни надгробни плочи на семейна гробница Неделкови. В тях преобладава изписване на презиме Неделков(а) (ЯНКО НЕДЕЛКОВ), но на най-скоро поставената плоча е изписано женско презиме с латински букви NEDYALKOF (EFTIMIA NEDYALKOF), като западнобългарският екавски облик е заменен с източнобългарски якавски, който се налага и в книжовната езикова норма. По данни от 1901 до 1970 г. за честотната употреба на българските лични имена, мъжко лично име Недялко е с честота на употреба 2225, а екавският облик Неделко – 441; женско лично име Недялка – 6305, а екавският облик Неделка – 1035 (Ковачев 1987).

Среща се и изписване на името в общобългарски облик Недялка: НЕДЪЛКА КИРОВА / НА ВЪЗРАСТЪ 40 Г. / ПОЧИНА-ЛА НА 9 ДНН / 1934 Г. ВЕЧНА И ПАМЯТЬ.

Може да се предположи, че в дума ДНН е изписан грешно начален буквен знак Д вместо Ю, тъй като от контекста става въпрос за точна дата на кончина. От друга страна буди недоумение фактът, че писачът е допуснал такава груба правописна грешка, като се има предвид, че като цяло текстът е изписан правилно.

4.1.2. Морфологични особености.

Налице е неправилна употреба на предлози *в* и *на*, вместо предлог *през*, в надгробните надписи, за отбелязване датата на раждане и на кончина.

Употреба на предлог *в* вместо *през* и *на*:

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИ / ФИЛИПЪ ИВ. ЦИМУРОВЪ /
ОТЪ С. ЗАГОРИЧАНИ / (КОСТУРСКО) РОДЕНЪ ВЪ 1880 Г. /
ПОЧИНА ВЪ 28.IX.1923 Г. / ВЪЧНА МУ ПАМЪТЪ!

Употреба на предлог *в* вместо *през*:

СОФИЯ МИОВСКА / РОД. ВЪВ 1887 ГОД. ПОЧ. НА 24 МАРТ
1960 ГОД. / ВЕЧНА И ПАМЕТ.

Употреба на предлог *на* вместо предлог *през*:

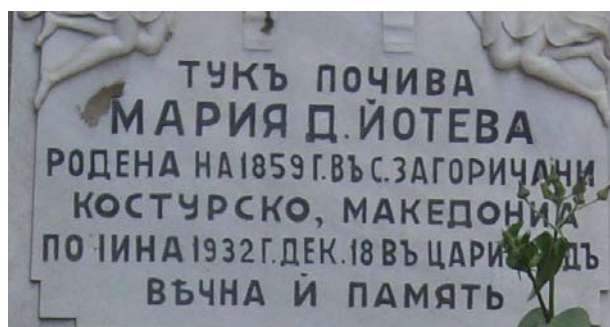
ТУК ПОЧИВА / НЕДЕЛКО ПЕЧИНОВИЧ. / РОДЕН. НА. 1863
Г. / ПОЧИНАЛ. НА. 7.10.1954 Г. (сн. 0698).

ТУКЪ ПОЧИВА / ХРИСТО В. САПОНАРОВЪ / РОДЕНЪ НА
1882 / ОТЪ СЕЛО ЗАГОРИЧАНИ КОСТУРЦКО / ПОЧИНА НА 24
МАРТЪ 1920 / ТУКЪ ПОЧИВА / И / КОСТАНДИНЪ СОГАРЕВЪ /
РОДЕНЪ НА 1873 / ПОЧИНА НА 1915 / ВЪЧНА ИМЪ ПАМЪТЪ. (сн.
0757).

ТУК ПОЧИВАТ: / ДИМИТЪР ПЕРСИНОВ. РОД. НА 1863 Г. /
 ПОЧ. НА 1921 Г. / ДИЯМАНДИ Д. ПЕРСИНОВ. РОД. НА 1896 Г. /
 ПОЧ. НА 1942 Г. / МАРИЯ ПЕРСИНОВА. РОД. НА 1867 Г. / ПОЧ. НА
 1950 Г. / РОДЕНИ В С. КУМАНИЧЕВО / КОСТУРСКО /
 МАКЕДОНИЯ. / ВЕЧНА ИМ ПАМЯТ!

ТУКЪ ПОЧИВА / МАРИЯ Д. ЙОТЕВА / РОДЕНА НА 1859 Г.
 ВЪ С. ЗАГОРИЧАНИ / КОСТУРСКО, МАКЕДОНИЯ / ПОЧИНА 1932
 Г. ДЕК. 18 ВЪ ЦАРИГРАДЪ / ВЪЧНА Й ПАМЯТЬ.

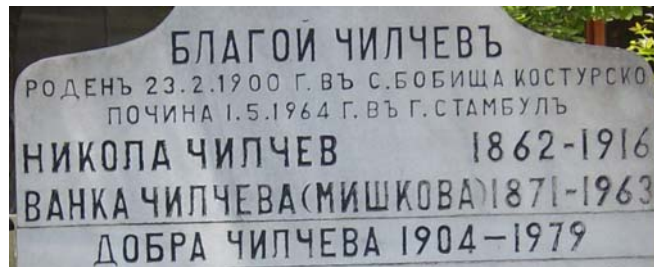

В случая освен неправилна употреба на предлог *на* е налице и липса на предлог при отбелязване датата на кончина (ПОЧИНА 1932 Г. ДЕК. 18 ВЪ ЦАРИГРАДЪ...).

Подобна употреба на предлог *на* вместо *през* се открива в надгробни надписи от географската област Македония. В събрания от изследователя Иван Енчев – Видю епиграфски материал е засвидетелстван надпис на надгробен кръст от гробището в гр. Кичево със следното съдържание: ТУКЪ / ПОЧИВА / ЛЕВЧЕ ЙОРДАНОВЪ / УМРЕ НА 1900 г. (Енчев 1994: 736).

Изпускане на предлози е налице и в други надписи:

БЛАГОЙ ЧИЛЧЕВЪ / РОДЕНЪ 23.2.1900 Г. ВЪ С. БОБИЩА
 КОСТУРСКО / ПОЧИНА 1.5.1964 Г. ВЪ Г. СТАМБУЛЪ / ...

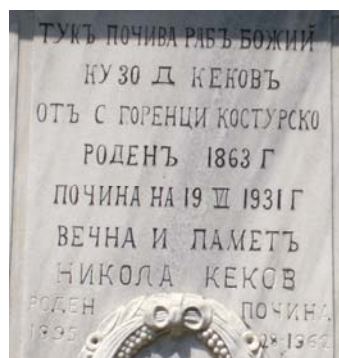
ХРИСТО Н. ШАПАЗОВЪ // РОДЕНЪ 20 11. 1869 Г. / ПОЧИНА
10. 14. 1932 Г. / ВЪЧНА МУ ПАМЕТЪ!

Неправилната употреба на предлози *в* и *на* с нехарактерни за книжовния български език значения се открива изключително в надписи на надгробия на българи от Костурско. Но в публикувани изследвания на костурския говор не е отбелязана подобна употреба на предлог *в* със значения 'през' и 'на' и на предлог *на* със значение 'през', за отбелязване на конкретна дата или година, през която се е случило дадено събитие (Шклифов 1973: 105-109). Тогава неправилната употреба на предлозите може да се приеме за граматична грешка на писача на текста. По-вероятно е да има турско езиково влияние. Така например предлог *в* е отбелязан в българо-турски речници с турско съответствие *içinde* (БТР 1992), което в турски език има значения 'в разстояние на, вътре в, през време на, в срок от' (ТБР 1962).

Засвидетелствана е неправилна употреба на кратка местоименна форма за ж.р., ед.ч. *и*, вместо форма за м.р., ед.ч. *му*. В случая несъмнено става въпрос за правописна грешка:

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИЙ / КУЗО Д КЕКОВЪ / ОТЪ С.
ГОРЕНЦИ КОСТУРСКО / РОДЕНЪ 1863 Г / ПОЧИНА НА 19 VI 1931
Г / ВЕЧНА И ПАМЕТЪ...

НИКОЛА КОСТАНДОВ / РО. 1913 – ПО. 1975 / ВЕЧНА Й ПАМЯТ.

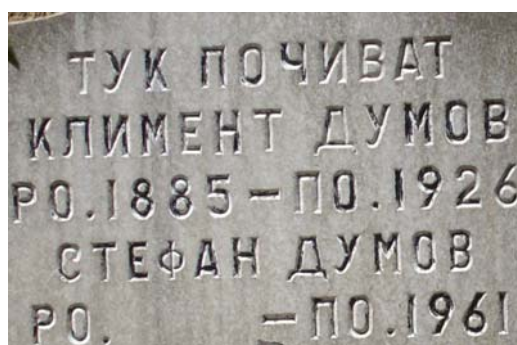

Може да се приеме, че грешката е допусната под влияние на турския език, който не притежава категорията род в граматичната си система, а и поради недоброто владение на особеностите на българския език от страна на писача на текста.

Интерес представлява употребата на съкратени форми за думи *роден* и *починал* в надписите. Използват се съкращения: род. – поч.; ро. – по.; р. – п. Най-широка е употребата на съкращения ро. – по, които не са характерни за правописната система на съвременния български книжовен език:

ТУК ПОЧИВА / СУЛТАНА ЧУФА / РО. 1886 – ПО. 1954 / ХАРАЛАМБО. ЧУФА / 1879 – ПО. 1957 / КОСТУРСКО МАКЕДОНИЯ (сн. 0706).

ТУК ПОЧИВАТ / КЛИМЕНТ ДУМОВ / РО. 1885 – ПО. 1926 / СТЕФАН ДУМОВ / РО. – ПО. 1961.

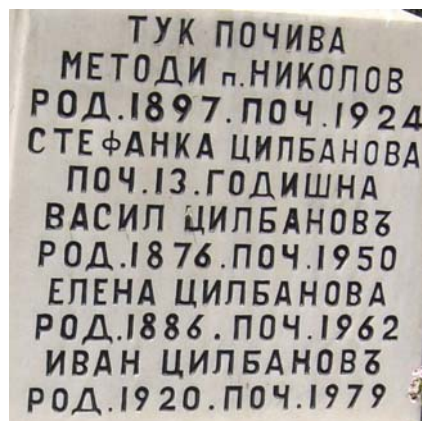

Широка е употребата и на съкращения род. – поч.:

ВИКТОРИЯ ГЕОРГИЕВА / род. 1907 – Поч. 1930 / СТИЛЯНКА
ГЕОРГИЕВА / род. 1920 – Поч. 1928 / ВЕЧНА / ИМЪ / ПАМЯТЪ /
ДИМИТРА РЕШЕТАР / РОД. 1917 – ПОЧ. 1992.

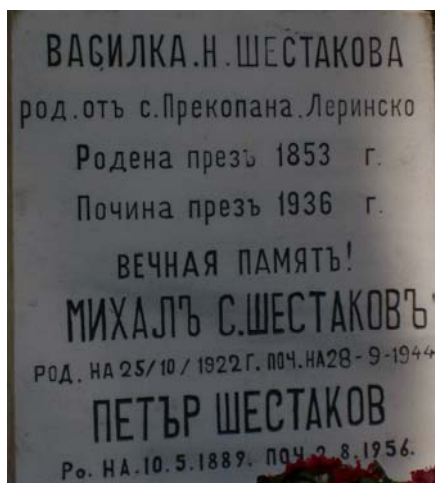

ТУК ПОЧИВА / МЕТОДИ п.НИКОЛОВ / РОД. 1897. ПОЧ. 1924
/ СТЕФАНКА ЦИЛБАНОВА / ПОЧ. 13. ГОДИШНА / ВАСИЛ
ЦИЛБАНОВЪ / РОД. 1876. ПОЧ. 1950 / ЕЛЕНА ЦИЛБАНОВА / РОД.
1886. ПОЧ. 1962 / ИВАН ЦИЛБАНОВЪ / РОД. 1920. ПОЧ. 1979.

Открива се и успоредна употреба на два вида съкращения в надписи на една надгробна плоча:

ВАСИЛКА. Н. ШЕСТАКОВА / род. отъ с. Прекопана, Леринско
/ Родена презъ 1853 г. / Почина презъ 1936 г. / ВЕЧНАЯ ПАМЯТЪ! /
МИХАЛЪ С. ШЕСТАКОВЪ / род. на 25/10/ 1922 г. поч. на 28-9-1944 /
ПЕТЪР ШЕСТАКОВ / Ро. НА. 10.5.1889. ПОЧ. 2.8.1956.

В случая съкращение род. отъ с. Прекопана, Леринско може да се тълкува и като родом от с. Прекопана!

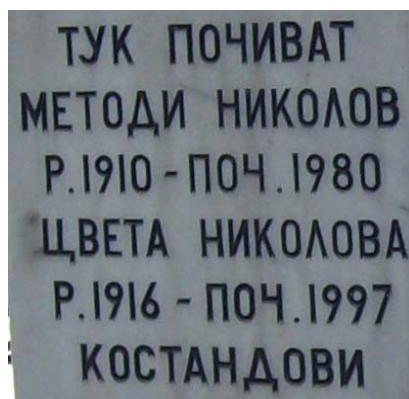
Най-рядка е употребата на съкращения р. – п.:

ТУК ПОЧИВА / ПАНДЕЛИ КИПРОВ / Р. 1900. П. 1971 / БОГ
ДА ГО ПРОСТИ! / КИРЯКИЦА ТОТОНИ / Р. 18.12.1911 П. 7.2.1994

Налице е и непоследователна употреба на съкращенията в отделни надписи на надгробия: р. – поч.:

ТУК ПОЧИВАТ / МЕТОДИ НИКОЛОВ / Р. 1910 – ПОЧ. 1980 /
ЦВЕТА НИКОЛОВА / Р. 1916 – ПОЧ. 1997 / КОСТАНДОВИ.

4.2. Употреба на латиница при изписване текстовете на надгробия.

Важна особеност на надгробните надписи в цариградското българско гробище е употребата на латинска графика. Това несъмнено е свързано със засиленото влияние на официалния турски език в езиковата ориентация на цариградските българи от по-новите поколения. Както отбелязва в изследването си Д. Петрова, българското училище там прекратява дейността си през 1972 г. Децата от тогавашните випуски са били последните тамошни българи, обучавани „на четмо и писмо в редовен учебен курс” (Петрова 2000: 200). Представителите на следващите поколения, които са и по-малобройни, нямат нужните познания, а и практика в употребата на писмен български език. Важно е наблюдението на изследователката, че „...българският език отдавна е престанал да бъде език на общуването сред членовете на общността. Младото поколение днес, както и децата, общуват в домовете с родителите си на турски език. Отвреме-навреме някое дете в църквата ще повика майка си „анне” (мамо – тур.), което изпълва с жал присъстващите на службите стари хора, обучавани навремето в българските училища” (Петрова 2000: 201). По време на проведените изследвания авторката отбелязва наличието на няколко десетки (не повече от 50) българчета от цариградската българска общност, които според нея само формално се наричат така. Разбират български език, но не могат да общуват на него и се обръщат за помощ към по-възрастните си роднини. На български език общуват само старците и обучаваните някога в българското училище от средното поколение представители на общността.

Наличните надгробни надписи на латиница, са датирани главно от втората половина на XX и от началото на XXI в. От 60-те години на XX в., според отбелязаната дата на смъртта на покойника, започват да се появяват по-често изписани имена на латиница. В случая не се вземат предвид надгробни надписи от по-ново време, в които са включени данни за починал по-рано родственик. Тази нова мода основно е свързана с употребата на турска латиница. Такова изписване се открива на надгробия на единичен гроб:

EVGENIA v SABUNCU / 1900-1976.

Срещат се и надписи на надгробия от семейна гробница:

LÜBA NIKOLOVA / 1914-1995 / SOFIA NIKOLOVA / SOFIA
GEORGIEVA / ELENA GEORGIEVA.

В случая е видно, че надписът е от края на XX в. От този период датира и по-широката употреба на турска латиница в надписите.

Налице е изписване на бащините и фамилните имена по български образец, с окончание -OV (-ов) за м.р. и -OVA (-ова) за ж.р. Но почти изцяло е наложен фонетичен правопис на наставките на презимената от м.р., които се изписват с окончание -OF (-оф), т.е. възприема се характерният за турската графична система фонетичен правопис:

DİMITRİ SAPUNAROF / 1849 – 1944 / ASEN SAPUNAROF / 1919 – 22.6.1985 / MARİA SAPUNAROVA / 1921 – 1.11.1993.

Засвидетелствана е и употреба на окончание -OW (-ов), която несъмнено е свързана с влияние на латинската графична система на друг език:

...LY ALEXANDER TODOROW / 27.7.1915 - 9.8.2007 (сн. 0679).

Второто име, навярно бащино, също не е изписано по български образец (Александер вм. Александър).

Видна е тенденцията в писмената практика на цариградските българи, по данни от 50-те до 90-те години на XX в., фамилните имена да се изписват с окончания –OF (*-of*), –EF (*-ef*). Показателни в това отношение са списъците на членовете на Църковното настоятелство към Фондацията на българските църкви в Турция от 1955 до 1997 г. В тях от общо 103 фамилни имена на членове, 23 са оформени с наставка –OF, 16 – с окончание –EF и по 3 – с наставки –OV (*-ov*), –EV (*-ev*). Разбира се, открива се и непоследователност. Така например в списъка за 1955-1957 г. е изписан антропоним Argir Cidrof (Аргир Джидроф), който в следващия списък за 1957-1959 г. е в облик Argir Cidrov (Аргир Джидров). Антропоним Lubomir Stumbov (Лубомир Стумбов) в списъка за 1970-1972 е променен на Lubomir Stumbof (Лубомир Стумбоф) в списъка за 1972-1974 г. Промяна е налице и при антропоним Kiryako Vasof (Киряко Васоф) от списъка за 1962-1964 г., който в списъка за 1964-1966 г. има облик Kiryako Vasov (Киряко Васов) (Петрова 2000: 229-230). Тази непоследователност в изписването е показателна за влиянието на официалния фонетичен турски правопис върху употребата на латиница за писане на български език от страна на цариградските българи.

Често срещано е изписването и на женски фамилни имена с наставки –OF (*-of*), –EF (*-ef*), подобно на надписите на кирилица, като се пренебрегва българската писмена традиция за употреба на наставки –OVA (*-ova*), –EVA (*-eva*):

ANCELIŃA METODIEF / 1951 – 2002 / MARİKA METODIEF / 1926 – 2007 (надпис на добавена малка надгробна плоча – сн. 0747).

В надпис върху малка правоъгълна плоча, закрепена в североизточния край на хоризонтална надгробна плоча, женското

фамилно име също е оформено с наставка –OF (-оф): ZMARAGDA HARALAMBOF / 1905-1936 / IVAN YORDAN HARALAMBOF / 28.2.9... – 18.12.960. Името на покойника включва лично, бащино и фамилно име, по българска традиция, за разлика от повечето останали имена, оформени по установената турска традиция, с изписани само лично и фамилно име. Но бащиното име не е изписано по български образец, с наставка –ов.

Такова изписване е характерно и за женските имена:

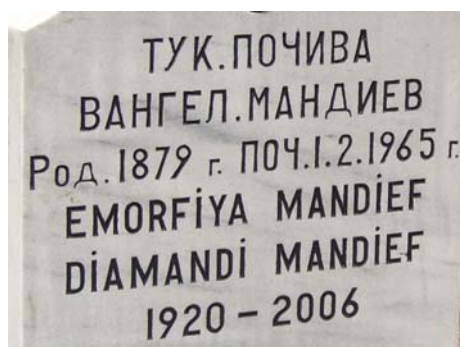
SOFIA DÌMÌTRÌ FODULOF / YORGÌ BUROV.

Презиме FODULOF е от турски произход, от араб. *fodul* 'надменен, високомерен, надут, горделив' (ТБР 1962).

Отделни епиграфски паметници включват успоредна употреба на кирилски надпис и надпис с латинска графика, като по датировките е видно, че кирилският надпис е по-ранен. Така нагледно са показани промените в езиковата ориентация на по-младото поколение цариградски българи:

ТУК. ПОЧИВА / ВАНГЕЛ. МАНДИЕВ / Род. 1879 г. ПОЧ. 1.2.1965 г. / EMORFÌYA MANDÌEF / DÌAMANDÌ MANDÌEF / 1920 – 2006.

Понякога употребата на кирилски текст и на текст с латинска графика е засвидетелствана в две отделни надгробни плочи на една семейна гробница:

1. Надпис на основната плоча: ТУКЪ ПОЧИВА / НИКОДИМЪ Х / МЕТОДИЕВЪ / РОДОМЪ ОТЪ С. ВЪРБЕНЪ / МАКЕДОНИЯ / ИЗСЕЛЕНЪ ВЪ С. КРАИНИЦИ / ДУПНИШКО / ПОЧИНАЛЪ НА 22 XI 1933 год / на 65 години / ВЕЧНА МУ ПАМЯТЪ
2. Надпис на добавената плоча: ANCELINA METODIEF / 1951 – 2002 / MARİKA METODIEF / 1926 – 2007 – (надписът на добавената надгробна плоча – сн. 0747).

Интерес представлява сравнението с данни от изследването на Д. Петрова. В приложението към книгата ѝ е даден списък с имена на участници в проведени на 01.03.1998 г. избори за ръководство на женското благотворително дружество „Радост”. В него от отбелязаните 8 имена, изписани на турска латиница, 4 са с фамилно име, окончавашо на –OF (-of), -EF (-ef): Botka Natof, Maria Sonef, Dorotea Atanasof, Sultana Kasarof (Петрова 2000: 231).

В някои надписи се откриват диалектни или идиолектни особености при изписването на отделен антропоним. Налице е отбелязване на йотувана гласна *e* (*йе*) във фамилно име ÇÜÇÜLAYEF (-VA), както и на мека съгласна *ч*: RADOMİR ÇÜÇÜLAYEF / 1919 – 2002.

KUZO GUCEF ELENA ÇÜÇÜLAYEVA / 1908 – 1966 1928-2005.

Важно е да се отбележи, че в списъците с членовете на Църковното настоятелство за 1966-1968 и за 1968-1970 г. се открива антропоним Dimitri Cuculaef (Петрова 2000: 229), което показва и други предпочитания при изписване на фамилното име, без йотувана гласна *е* и мека съгласна *ч*.

Интересно е да се проследи промяната в изписването на фамилното име, като е налице по-ранен вариант, с облик без наставка –EF (*-еф*), по турски образец: KARANFİL ÇÜÇÜLAY / D.T. 1921. Ö.T. 14.7. 1987. (сн. 0699).

Съкращенията се разчитат съответно: D.T. – Doğurmak tarih рождена дата; Ö.T. – Ölmek tarih– дата на смърт, умирање. В случая надписът е оформен по турски образец и със съкращения на турски език за рождената дата и за датата на кончина на починалия. Интересно е, че датировката, изписана на паметната плоча, е по-стара от датировките, на които фамилното име е оформено с наставки –YEVA (*-йева*), -YEF (*-йеф*).

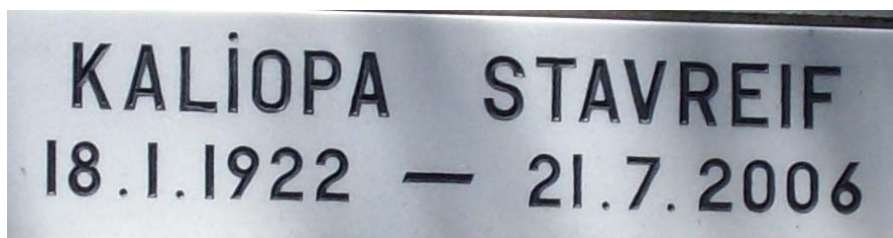

Понякога се откриват различия в изписаното на кирилица и на латиница презиме, макар и на отделни надгробни плочи от една семейна гробница. Както бе посочено по-горе, на два надписа с по-стара датировка е изписано презиме Неделков (ЯНКО НЕДЕЛКОВ / 14.3.1915 – 14.7.2000; КОНСТАНТИН / НЕДЕЛКОВ...), а на надпис с по-късна датировка, оформен с турска латиница, се открива облик на женско презиме NEDYALKOF (EFTİMİA NEDYALKOF / 1922–2008). Така характерният за западните български говори прегласен ятов изговор (от стб. НЕДЪЛА), засвидетелстван в презиме Неделков, е заменен с

източнобългарски непрегласен облик NEDYALKOF Недялкоф. Но пък той не е оформен по българската писмена традиция, с наставка –ов(а).

В друг надпис оформлението на фамилното име, ако приемем, че не е графична грешка, показва наличие на антиципация на мекост: KALİOPA STAVREIF / 18.1.1922 – 21.7.2006 (сн. 0727). Но по-вероятно е в случая да става въпрос за правописна грешка, т.е. за приумица на писача.

Срещат се и фамилни имена, оформени с наставка –SKI (–ски), които са характерни за българската антропонимна система. Били са разпространени през Възраждането и в следосвободенска България (Ковачев 1987: 156; Илчев 2012: 36). Срещат се и днес:

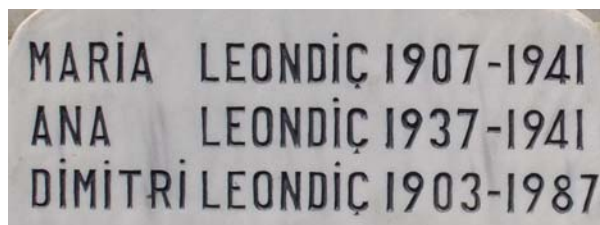
MARİA YAKOVLEVSKI 1901 – 1979 / TEOFİL GLİGOROVIÇ 1904 – 1980 / KATERİNA YAKOVLEVSKI 1924 – 1997 / VARNAVA YAKOVLEVSKI.

Прави впечатление, че в случая и женските фамилни имена са изписани по образец на мъжките, с наставка – SKI (*–ски*), вместо с характерната наставка –SKA (*–ска*), което е грешка, според установените правила в българската антропонимна система, за оформлението на презимена с такава наставка. В случая, както и при употребата на женски презимена с наставка –ов, е видна тенденцията за утвърждаване на небългарската традиция женските фамилни имена да приемат наставки, характерни за мъжките фамилни имена. Все пак трябва да се отбележи, че употреба на женски презимена с наставки –ов и –ски, по подобие на мъжките, се открива през Възраждането, когато все още няма установена традиция за оформлението им с окончание -а (Илчев 2012: 35).

Откриват се антропоними, чието презиме е оформено с наставка –İÇ (*–ич*):

MARİA LEONDIÇ 1907 – 1941 / ANA LEONDIÇ 1937 – 1941 /
DİMİTRİ LEONDIÇ 1903 – 1987.

В други случаи дори текстът е характерен за югозападните краища на българското езиково землище, т.е. за българските говори в географската област Македония. На надгробна плоча с изсечен надпис е изписано:

OVDE. POÇIVA / MARİYA ARSENOVIÇ / RODENA. S.
BELİÇİÇA / MAKEDONYA YUGOSLAVYA / R. 1914. G – P. 1965.

Отдолу, на поставена по-късно подвижна плоча, е разположен надпис с вкопани букви: SERGIYE ARSENOVIĆ / 1912. 16. 8. 1966 / BOJİN ARSENOVIĆ / 1923. 15. 5. 1983.

В текста се открива употреба на наречие OVDE *овде* 'тук', характерно за западните български говори (БЕР 1995), включено като особеност на книжовната норма, създадена през 40-те години на XX в.

във Вардарска Македония (Конески 1967: 353). Прави впечатление изписването на имена на държави с окончание – YА (-*йа*), добавено към основата на името: MAKEDONYA, YUGOSLAVYA. Това не е характерно за възприетия в република Македония правопис, след създаването през 40-те години на XX в. на тамошна книжовна норма (ПМЛЙ 1970: 10, 37). В облика на мъжкото лично име SERGIYE се открива йотувана краесловна гласна YE (*йе*). Налице е непоследователност в употребата на латинския шрифт, като в текста на допълнително поставената надгробна плоча е отбелязана графема С вместо Џ, при което презиме ARSENOVIĆ трябва да се чете като Арсеновидж, ако се приеме, че е употребена турска графична система, което е най-вероятно.

Среща се и надгробен надпис на латиница, в който личното име от гръцки произход е изписано по гръцки образец, а фамилното е с окончание -OVIĆ (-*ович*):

ARISTIDI HRISTO TEĖOVIĆ / 1917 – 1996 (сн. 0649).

Прави впечатление, че антропонимът е трикомпонентен, като включва две лични имена, първото оформено по гръцки образец, а второто – по български. Би могло да се предположи, че второто име HRISTO играе роля на презиме (бащино име), оформено по небългарски образец, без характерните наставки –*ов*, –*ев*.

Показателно е, че сред кирилските надгробни надписи има и такъв с изписано презиме Тегов(а) (Георги Тегов, Мария Тегова), наред с презиме, оформено по сръбски образец: Сотири Тегович (сн. 0663).

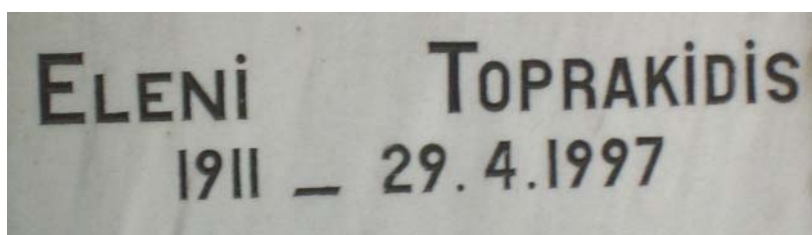
В случая може да се предположи не наличие на сръбски по облик презимена на сърбеещи се българи, а, както отбелязва добрата познавачка на бита на днешните цариградски българи Дарина Петрова, опит да се избегнат евентуални репресии от страна на държавната власт и на местното турско население. По време на „голямата екскурзия” на българските турци в Турция, през 80-те години на XX в., като последствие от Възродителния процес в България, някои местни българи са се представяли за югославяни, за да се спасят от преследвания (Петрова 2000: 199). Интересно е обаче, че в списъците с членовете на Църковното настоятелство към Фондацията на българските църкви в Турция от 1955 до 1997 г. не се открива нито едно фамилно име с окончание –SKI (-*ски*) и –IĆ (-*ич*), което едва ли е случайно.

Засвидетелствани са и надписи с латинска графика, в които са изписани гръцки презимена, по гръцки образец, с наставка -IDIS (-*идис*):

MARFOFİLİ PETRİDİS / 1955 / DİMİTRİ PETRİDİS / 1962.

ELENİ TOPRAKİDİS / 1911 _ 29.4.1997.

Личните имена също са оформени по небългарски образец: MARFOFİLİ, DİMİTRİ, ELENİ. Може да се предположи, че в случая става въпрос за представители на гръцката общност в Истанбул, свързани с местната българска общност чрез смесени бракове.

4.2.1. Промени в оформлението на фамилните имена при изписването им с турска латиница, по турски образец.

Открива се изписване на презимето без характерната наставка –OV (-ов). Това важи както за имена от домашен, български произход, така и за имена от чужд произход. Налице е употреба на двукомпонентни названия, включващи лично име + лично име, което е стара българска традиция от Средновековието и от епохата на Възраждането (Ковачев 1987: 154-155):

HRİSTO YONO / 1913-1991 / İSTİLYANİ YONO / 1920-1983.

Женско лично име Стиляни е оформено по турски образец, с протезирана начална гласна, но вместо очакваната графема İ за фонема и, е отбелязана графема I за фонема ъ, според турската графична система. Така името би трябвало да се изговаря в облик Ъстиляни.

В повечето цитирани примери се срещат по две и повече изписани имена на един надгробен паметник:

FILIP NOVE / SIDERA NOVE.

Умалителната форма NOVE на лично име *Ново*, засвидетелствана в писмени източници от XVI в. (Заимов 1988), играе роля на презиме. Прави впечатление, че при лично име SIDERA не е отбелязана графема *İ*, а *I*, което променя облика на името в Съдера, според турската графична система, но по-вероятно е да става въпрос за правописна грешка.

Употребата на двукомпонентни антропоними, оформени с латинска графика, които включват лично име + лично име, макар и по-рядка, се открива и в списъците на членовете на Църковното настоятелство в Истанбул, за времето от 1955 до 1997 г.: Slavco Yanco (1960-1962, 1968-1970); Ivance Yance (1966-1968); Hristo Kostanda (1970-1972, 1972-1974); Boris Pencо, Atanas Belco (1975-1978, 1978-1980) (Петрова 2000: 229-230). Видна е тенденцията цариградските българи да предпочитат изписване на презимената си без характерната за българската личноименна система наставка – *ов(a)*, *-ев(a)*. Прави впечатление също, че вместо графема *ç* за звук *ч*, е използвана графема *c*, за отбелязване на звук *ц* (*дж*), като по този начин са изписани неправилно характерните за българската антропонимна система имена (напр. Slavco Yanco трябва да се чете Славджо Янджо; Ivance Yance – Ивандже Яндже и др.). Но тук трябва да се направи уговорката, че в случая става въпрос за препис от оригиналния документ, публикуван в изследване, при който препис може да бъдат допуснати грешки с отбелязването на графема *c* вместо *ç*.

Налице са антропоними, оформени по двукомпонентната система, чиято втора съставка не е лично име, а по-скоро прякорно име или прозвище:

HRISTO ÖZKÖSE _ 1946 / MARIA ÖZKÖSE _ 1970 / GEORGI ÖZKÖSE _ 1975 / FILIP ÖZKÖSE _ 1985 / RUSINKA ÖZKÖSE _ 2001.

Презиме ÖZKÖSE вероятно произлиза от прякорно име със значение 'истинско къосе', включващо съставки öz с едно от значенията на многозначната дума 'чист, истински' и köse 'мъж без брада и мустаци или с редки мустаци и брада' (ТБР 1962).

TODOR _ SOFIA / TEKKEDEN.

Презиме TEKKEDEN несъмнено е свързано с название tekke 'обител на дервиши, теке' (ТБР 1962).

MILKA ATLAS 1921 – 2006.

Презиме ATLAS вероятно произхожда от название atlas със значение 'вид копринен лъскав плат, атлас' (ТБР 1962).

В една група надписи фамилното име е оформено по турски образец, с характерни за турската антропонимна система наставки:

STOYAN / SABUNCU / 1913_1995.

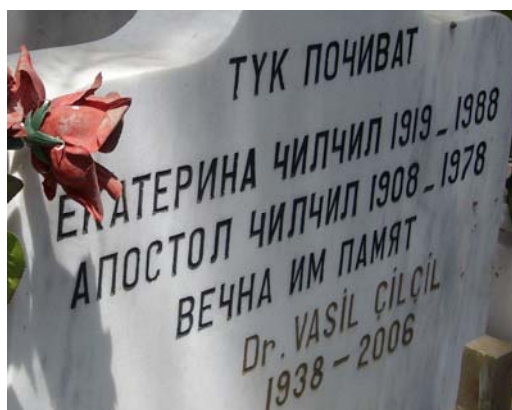

Но е факт, че оформеното по турски образец фамилно име е изписвано в същия облик и на кирилица: КАЛИНКА / САБУНДЖУ / ... 1994. (сн. 0661).

Откриват се надписи, в които традицията да се изписват фамилните имена без наставка –*ов* е наложена още в кирилския текст, който е с по-ранна датировка, и после е продължена в текста, изписан с латинска графика:

ТУК ПОЧИВАТ / ЕКАТЕРИНА ЧИЛЧИЛ 1919_1988 / АПОСТОЛ ЧИЛЧИЛ 1908_1978 / ВЕЧНА ИМ ПАМЯТ / Dr. VASİL ÇİLÇİL / 1938 – 2006 (сн. 0779). Видна е и замяната на кирилска графема У с латинска Y в кирилския текст, при наречие *тук*, навярно по графична близост.

В списъка с членовете на Църковното настоятелство към Фондацията на българските църкви в Турция за 1960-1962 г. се открива

име Apostol Cilcil, изписано на латиница (Петрова 2000: 229). Но в този си облик то би трябвало да се произнася Апостол Джилджил! Навярно в случая става въпрос за правописна грешка.

Обичайно името с по-стара датировка е оформено на кирилица, с наставка *-ов*, а имената, добавени в по-ново време, са изписани с латинска графика, по турски образец:

ТУК ПОЧИВА / ХРИСТО ЛЯКОВ / ПОЧ. 1928 г. /
KARANFILKA ÜÇER / 1983 / KATERİNA KİŞ / 8.7 – 1989.

Има вероятност отбелязаните женски презимена да са възприети фамилни имена на съпрузите при женитба.

Тенденцията да се изписват презимена от чужд произход с латинска графика, по турски образец, без наставка *-ов* (*-ов*), се открива и в списъците с членове на Църковното настоятелство на Фондацията на българските църкви в Турция от 1955 до 1997 г.: Metodi Eldek, Konstantin Gumusoglu, Nikoli Gomertoglu 1955-1957 г.; Petro Senol, Petro Urukul – 1972-1974, 1974-1975; Konstantin Sarioglu 1975-1978, 1978-1980; Borislav Basoglu 1980-1988 и др. (Петрова 2000: 229-230).

Срещат се и надписи на надгробия, в които част от антропонима е изписана с кирилско писмо, а друга част - с турска латиница. Интересно е, че с латинска графика е оформено умалителното или галеното лично име на починалия:

КОСТАНТИН САРЪОГЛУ DİNÇO / 1916_1996.

В надписа на надгробие то е изписано фамилно име със съставка *оглу oglu* 'син' (ТБР 1962), характерна за турските фамилни имена.

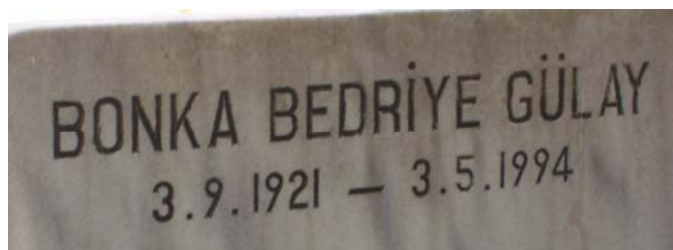
Прави впечатление и употребата на латинска графема Y вм. кирилската У (САРЪОГЛҮ). Обликът на личното име Костантин се явява кръстоска от антропониими Коста и Костадин (Заимов 1988).

В друг надпис също се открива изписване с латинска графика на съкратен вариант на името: ПОЛИКСЕНИ (POLÂ) / ТЕРПО / РОД. 1917 – ПОЧ. 1922 (сн. 0705). Както бе споменато по-горе, с графема Â, â в турската графична система се отбелязва звук *a* с мекост на предходната съгласна ('a): kâg - кяр (ТБР 1962: 5).

Среща се употреба на трикомпонентна система при изписване на антропоним, включваща две лични имена – българско и турско:

BONKA BEDRİYE GÜLAY / 3.9.1921_3.5.1994.

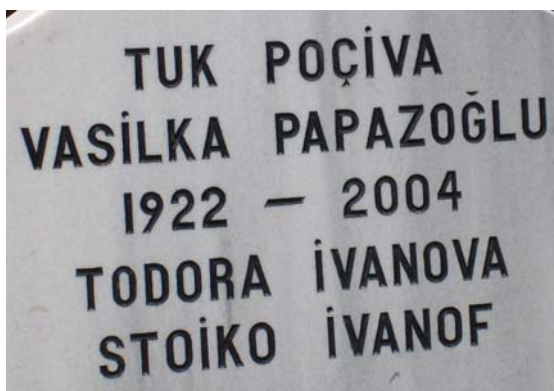

В случая е налице дублиране на българското лично име Бонка, засвидетелствано в писмени източници от XV в., умалителна форма на лично име Бона, съкратено от Богдана, Боряна или Бояна (Заимов 1988), с турско лично име Бедрийе, като не става ясно каква роля е играло турското лично име. Може да се предположи, че то е било псевдоним, възприет, за да се избегне пряката връзка с българското потекло на носителката, в усилни за местната българска диаспора времена. Възможно е възприемането на турско име да е следствие от женитба с представител на турската общност, още повече, че и фамилното име GÜLAY е от турски произход.

4.2.2. Надписи на български език, изписани с латинска графика.

Някои надписи на турска латиница включват транслитериран български текст:

TUK POÇİVA / VASİLKA PAPAZOĞLU / 1922 – 2004 / TODORA İVANOVA / STOİKO İVANOF.

В отделен текст дори е включена начална кирилска графема в думата ПОСІВА почива: TUK ПОСІВА / DĪMĪTĪR İNGİLİZOV / 1910-1979 / PETRO İNGİLİZOV / 1914-1965 (сн. 0674).

Прави впечатление изписването освен на начален кирилски буквен знак П, оформлението на мъжко лично име DĪMĪTĪR (Димитър) в характерен за българската личноименна система облик, за разлика от срещания се дори в кирилски надгробни надписи облик ДИМИТРИ (DĪMĪTRĪ).

4.2.3. Двуетични текстове.

На някои от надгробията началната част на текста е изписана на български език, с кирилско писмо и съответно на чужд език (основно турски), с латинско писмо:

IVAN D. ŞUTEF / BURADA METFUNDUR / ТУКЪ ПОЧИВА / ИВАНЪ Д. ШУТЕВЪ / 70 годишенъ / родомъ отъ с. Мокрени, / Кайлярско. Македония / починалъ на 16.X. 1938 год. / вѣчна му паметъ! / ГЕНА ШУТЕВА / 1870 – 1975.

Съчетанието BURADA METFUNDUR е със значение 'тук погребан'.

ARGIR V. INGILIZOF / BURADA METFUNDUR / ТУКЪ ПОЧИВА / АРГИРЪ В. ИНГИЛИЗОВЪ / ОТЪ СЕЛО ЗЕЛЕНИЧЕ / МАКЕДОНИЈА / РОДЕНЪ НА 1872 Г. / ПОЧИНАЛЪ НА 22. IV 1938 Г. / ВЕЧНА МУ ПАМЕТЪ.

В надписа на турски език, оформен с латинска графика, е налице неправилно отбелязване на графема I вместо İ, като според особеностите на турската графична система антропонимът би трябвало да се разчете в облик Аргър В. Ънгълъзоф.

STEFAN BAŞEF / BURADA METFUNDUR / ТУК ПОЧИВА / НЕЗАБРАВИМИЯТ НИ / СЪПРУГ И БАЩА / СТЕФАН БАШЕВ / ОТ. С. ЗЕЛЕНИЧЕ. ЛЕРИНСКО. / МАКЕДОНИЈА.

RAŞKO MIRINKO OLÜMÜ 1934 / ТУКЪ ПОЧИВА РАЩКО С / МРЪНКОВЪ РОДЕНЪ НА 1870 Г. / ПОЧИНАЛЪ 1934 Г. СЪПРУГА МУ / МАРИЯ...

В случая е налице различие при изписване на фамилното име със съответната графика на отделните езици. Така изписаното на кирилица, по български образец, име РАЩКО С. МРЪНКОВЪ придобива облик RAŞKO MIRINKO, оформено по турски образец, с латинска графика, без окончание *-ов* и с отворена първа сричка, с цел избягване струпването на съгласни звукове, характерно за фонетичната система на турския език. Освен това графема R е оформена като P, а наклонената чертица от овала надолу сякаш не е изсечена като елемент на графемата, а е поставена допълнително, нанесена само с боя. Началословната графема в дума OLÜMÜ би трябвало да е Ö, от тур. ölüm смърт (ТБР 1962). Буди недоумение и оформлението на кирилската графема Ш в лично име Рашко като Щ. Може да се предположи, че боята от долната хоризонтална гредна на графемата по невнимание е била размазана встрани, като се е получило удължение на хоризонталната гредна, наподобяващо оформлението на графема Щ.

В отделен случай се открива турски начален текст в надпис, оформен с турска латиница:

EKEN AİLESİ / MİTA 1902 – 6.12.1965 / GEORGİ 1924 – 11.8.1966 / MİHAİL 1944 – 2.3.1974 / BORİS 1933 – 21.2.1976 / İLİYA 1929 – 21.4.1985.

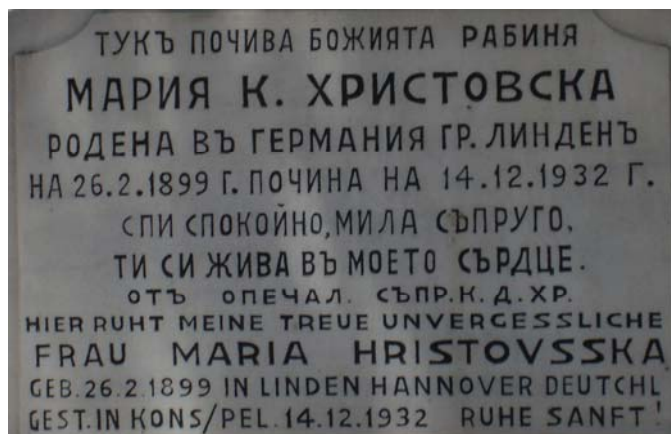

EKEN AİLESİ може да се преведе като *семейството на Екен*. Фамилно име Екен е от небългарски произход, за разлика от изброените по-долу лични имена, които са типични за българската антропонимна система, а и са изписани правилно в надписа.

Интерес представлява епиграфски паметник с двуезичен текст на български и на немски език:

ТУКЪ ПОЧИВА БОЖИЯТА РАБИНЯ / МАРИЯ Н. ХРИСТОВСКА / РОДЕНА ВЪ ГЕРМАНИЯ ГР. ЛИНДЕНЪ / НА 26.2.1899 Г. ПОЧИНА НА 14.12.1932 Г. / СПИ СПОКОЙНО, МИЛА СЪПРУГО, / ТИ СИ ЖИВА ВЪ МОЕТО СЪРДЦЕ. / ОТЪ ОПЕЧАЛ. СЪПР. К. Д. ХР. /

HIER RUHT MEINE TREUEUNVERGESSLICHE / FRAU MARIA HRISTOVSSKA / GEB. 26.2.1899 IN LINDEN HANNOVER DEUTCHL / GEST. IN. KONS/PEL. 14.12.1932 RUHE SANFT!

Видно е, че надгробните текстове, оформени с латинска графика, са изписани преимуществено на турска латиница. В представените надгробни плочи с двуезични текстове на български език, с кирилска графика, и на турски, с латинска, най-отгоре е изписан кратък текст на турски език, който е повторен в български превод, след което българският кирилски текст е продължен с данни за раждане и за кончина на починалия и др.:

ARGIR V. INGILIZOF / BURADA METFUNDUR / ТУКЪ
ПОЧИВА / АРГИРЪ В. ИНГИЛИЗОВЪ;

RAŞKO MIRINKO OLÜMÜ 1934 / ТУКЪ ПОЧИВА РАЩКО С /
МРЪНКОВЪ.

Текстовете на български език с кирилска графика са доста по-обширни, докато турските текстове на латиница включват в 3 надписа съчетанието *burada metfundur* 'тук е погребан' и в един *OLÜMÜ 1934* – от тур. *ölüm* 'смърт' (ТБР 1962). В началото на отделен текст е изписано *EKEN AİLESİ* семейството на Екен.

4.3. Употреба на гръцко писмо.

В отделни случаи, след изписаното по български образец име е добавен негов гръцки вариант, изписан с гръцка графика:

1916 / ХАРАЛАМБО / ИВАНОВ / ΓΙΟΥΒΑΝΙΔΗΣ / 1989 (сн. 0729).

Интерес представлява графема Д в презимето, оформено по гръцки образец, която е с много къса горна хоризонтална греда, свързваща двете наклонени греди, а долната хоризонтална греда свързва наклонените греди по-нагоре от основата им. В този си облик графемата наподобява повече кирилска графема Д или дори графема А, също оформена в надписа с горна хоризонтална греда, свързваща двете наклонени греди.

На надгробна плоча е изписано женско име НАЗИКО КРАТЛЕКОВА, а под него е оформен транслитериран вариант с гръцка графика *NAZIKO E. KRATLEKOVA*:

НАЗИКО КРАТЛЕКОВА / NAZIKO E. KRATLEKOVA / 1867-
1943 / ЕВЛАМБНА КРАТЛЕКОВА / 1904-1974 / (ONURAD) (сн. 0658).

Транслитерираният с гръцка графика вариант на първото име е трикомпонентен, за разлика от българския, който е двукомпонентен. Вторият компонент, който вероятно е бащиното име, е оформен в съкратен вид, с един буквен знак. Прави впечатление, че най-отдолу, в

кръгли скоби е добавено на турски език (ONURAD) – от тур. *онур* 'чест, достойнство' (ТБР 1962).

Изписването на антропоници по гръцки образец е с широки традиции по българските земи през Възраждането (Митринов 2015: 70). Съпоставки могат да се правят и с надписите на съвременни надгробни паметници в гробищата на бившите български селища в Беломорието (Северна Гърция). В тях се откриват типични за българската антропонимна система презимена, оформени задължително по гръцки образец, с характерните наставки, окончаващи на –с. Но е факт, че в българското гробище в кв. Ферикьой на гр. Истанбул надписите на надгробия, включващи антропоници, оформени по гръцки образец, са рядкост. Употребата на гръцка графика при изписване на антропонимите – също. Не се откриват надгробия с текстове на гръцки език. Това може да се обясни с наличието на отделни гръцки гробища в космополитния голям турски град. Несъмнено погребаните в българското гробище гърци са били свързани с представители на цариградската българска общност, вероятно чрез бракове, и надписите на надгробията им са оформени основно по български образец и с кирилска графика.

4.4. Надгробни и възпоменателни надписи.

Характерна за надписите на надгробия, особено за тези, на които е изписан един антропоним, е употребата на широко разпространеното съчетание ТУК ПОЧИВА, наред с името на починалия и датата на кончината му:

ТУКЪ ПОЧИВА / ХРИСТО В. САПОНАРОВЪ / РОДЕНЪ НА 1882;

ТУК ПОЧИВА/ ТРАНДАФИЛ / Д. ХАХТАНОГЛУ / Ро 1887 – По 12.4. 1973;

ТУК / ПОЧИВА / ХРИСТО АБОФ / (ДОЛАШАН) / РОД 1894 – ПОЧ 1972;

ТУК ПОЧИВА / МЕТОДИ п. НИКОЛОВ / РОД 1897. ПОЧ. 1924.

То се открива в надписи на надгробия от Възраждането и от по-късни времена:

ТУКЪ ПУ / ЧИВА ПУ / КОИНИЕ / ЖЕЛЮ / 1880 – надпис на надгробие от гробището в с. Кълнабучак, Северна Добруджа (Енчев 1994: 428);

ТУКЪ / ПОЧИВА Р: / Б: ДК ПНА / К 1849 г. – надпис на надгробие от гробището в с. Караманкьой, Северна Добруджа (Енчев 1994: 1849: 405).

Във възрожденските надгробни надписи е засвидетелствана употреба на наречие *зде*, *здѣ* от стб. *сѣдѣ* 'тук', *отъсѣдѣ* 'оттук', от това място' (СР 2009), вместо *тук*. Наречието и негови производни са запазени в рупските говори: *съдява* (Хасковско), *съдека* (Малгарско), *асъде*, *утсѣде* (Среднородопие) (БЕР 2010): ЗДЕ ПОЧИВАЕТЪ / БЛАЖЕНЪ РАБЪ ХВЪ / НИКОЛА – надпис на надгробие от нартиката на църквата „Св. Пророк Илия”, гр. Свищов (Енчев 1994: 237); ЗДѢ ПОЧИВАЕТЪ РАБЪ / БОЖИ ЧУДИМИТАРЪ / БОНЪЧОВЪ ЦЕЛЕПЪКЪН / 1859 СЕПТЕБРѢН 1 – надгробен надпис от гробището в гр. Копривщица (Райнов 1923: 268); ЗДѢ ПОЧВАЕТЪ: РА / БА: БОЖА: СТЕФАНЪ / 8РГАЦА 1853 АН8W /РИА: 15: ДЕНА, БОГЪ / ДА ГО: ПРОСТИ: НАСТО / АТЕЛЪ М8 Е: СТОАНЪ (надгробна плоча, поставена като плочеста настилка в двора на скопската църква „Св. Димитър” – архив ГМ).

Употребата на съчетание *зде почивае*т е засвидетелствана в старобългарски епиграфски паметници (*сѣдѣ почивае*т). Открива се в гръцките антични епитафии (*ενθάδε*), както и във византийски епиграфски паметници по нашите земи (Смядовски 1993: 48-49).

Съчетание *тук почива* се среща и в български надгробни надписи на гръцки език от епохата на Възраждането. Засвидетелствано е в епиграфски паметници от с. Факия, Бургаско:

ЕН 'ΘΑ ΚΗΤΕ Η Δ8ΛΗ Τ8 ΘΕ8 / ΣΤΟΓΗΑΝΚΟ Τ8 ΝΗΚΟ ΘΥΓΑΤΗΡ / ΕΤΟΣ 1729 (Тук почива рабиня божия Стоянка, дъщеря на Нико, лето 1729); ЕН ΘΑΔΕ ΚΗΤΕ Ο Δ8ΛΟ / Σ Τ8 ΘΕ8 ΝΗΚ8Σ ΥΟΣ Τ8 Β8ΛΚ8 ΕΤΟΣ 1775 ΔΕΚΕΜΒΡΗ 28 (Тук почива раб божи Нико Вълков, 1775 декември 28) (Василиев 1959: 105, 107).

Може би защото Цариградското българско гробище е по-ново, от началото на XX в., на надгробията не се открива друго съчетание, широко разпространено при надгробните надписи от Възраждането, а и в старобългарски епиграфски паметници: *прѣстави сѧ*, след което е изписано името на покойника и датата на кончината му (Смядовски 1993: 49).

Съчетанието *раб божи* по-рядко присъства в надгробните надписи от Цариградското българско гробище и то главно в тези, оформени с кирилска графика до правописната реформа от 1945 г.:

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИ / ФИЛИПЪ ИВ. ЦИМУРОВЪ / ОТЪ С. ЗАГОРИЧАНИ / (КОСТУРСКО) РОДЕНЪ ВЪ 1880 Г. / ПОЧИНА ВЪ 28.IX. 1923 Г. / ВѢЧНА МУ ПАМѢТЬ! (сн. 0655);

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИЙ / КУЗО Д. КЕКОВЪ / РОДЕНЪ 1863 Г. / ПОЧИНА НА 19 VI 1931 Г. / ВЕЧНА И ПАМЕТЪ... (сн. 0664);

ТУКЪ ПОЧИВА РАБЪ БОЖИЙ / ТРИФОНЪ ИЛ. ШПАТОВЪ / РОДЕНЪ ВЪ С. ЗАГОРИЧЕНИ / КОСТУРСКО НА 20 ОКТОМВРИ / 1896 ГОД. ПОЧИНАЛЪ НА / 1 АПРИЛЪ. 1926 ГОДИНА.

Широко използвано е в надгробните надписи от епохата на Възраждането. Засвидетелствана е употребата му в старобългарски надгробни текстове в облик рабъ божи и макар изразът да се свързва с Новия завет на Библията, има предположения произходът му най-вероятно да е семитски (староеврейски) (Смядовски 1993: 51):

ТУКА ПОЧИВА РАБА БОЖИЯ ПЕТКУ / КОЛЮВЪ – КАРАСИНАНЪ / 1877 ОКТОМ. / 12 – надгробна плоча от гробището в с. Пелитлий, Кюстенджанско (Енчев – Видю 473); ТУКЪ ПОЧИ / ВА РАБЫНА / КАТИНА ПО / МИНА СА / НА 1 ИНО- / АРИИ 99 Г. – надпис на надгробие от с. Гьоре, Балчишко. (Енчев 1994: 490);

ЗДѢПОЧИВАЄТЬ РАБЪ БОЖИИ ТОДѢРА И ЦѢРКА И РАДЪ ДЕКЕМВРИА 2: 1841;

ЗДѢ ПОЧИВАЄТЬ РАБЪ БОЖИИ СѢБИ РѢСА ДОНКА МЦЪ 1841 СЕПТЕМВРИА 2 - – надписи на надгробни плочи от с. Жеравна (Василиев 1959: 109).

Използва се и в гръцки надписи на български надгробия от Възраждането, каквито са запазени в с. Факия, Бургаско: ЕН ΘΑΔΕ ΚΗΤΕ Ο Δ8ΛΟ Τ8 ΘΕ8 ΜΑΡΗΝ Ν8 Τ8 Β8ΛΚ8 ΕΤΟΣ 1762 (Тук почива раб божи Маринчо Вълков 1762); ЕН ΘΑΔΕ ΚΗΤΕ Ο Δ8ΛΟ Τ8 ΘΕ8 ΣΤ8ΓΗΑΝ Τ8 ΜΑΡΗΝΔΗ8 ΕΤΟΣ 176(1). (Тук почива раб божи Стоян, син Маринчов, лето 1761) (Василиев 1959: 108).

4.4.1. Възпоменателни надписи с данни за родолюбивата дейност на починалия.

Интерес представлява съдържанието на текстовете, изписани на надгробните паметници. Като цяло те имат възпоменателен характер. Откриват се надгробия, чиито текстове са посветени на родолюбивата дейност на ярки представители на българската диаспора. В тях се изтъкват заслугите им към цариградската българска общност и въобще към българския народ. Показателен в това отношение е надписът на надгробна плоча от горната част на гробището:

ПОД СЕНКАТА НА НАРОДНАТА ПРИЗНАТЕЛНОСТ / ТУК ПОЧИВАТ / Д-Р ПЕТЪР ЛАЗАРОВ / ОТ ТУЛЧА 1876 – 1959. Г. ЛЕКАР – ХУМАНИСТ / ДЪЛГОГОДИШЕН УПРАВИТЕЛ НА БЪЛГ. БОЛНИЦА / ЕВЛОГИ ГЕОРГИЕВ / Д-Р ГЕОРГИ НИК. АРНАУДОВ / ОТ ОХРИД 1868 – 1939 Г. СТ. ЛЕКАР ПАТРИОТ И СРАДА / ЛЕЦ ЗА НАРОДНИ ПРАВДИНИ. / ДО КРАЯ НА ЖИВОТА СИ ТЕ СЛУЖИХА НА СВОЯ / НАРОД С ВЪЗРОЖДЕНСКО ВДЪХНОВЕНИЕ И ЗАТУИ / ... ПОЧИТАТЕЛИ ИМ СЪГРАДИХА ТОЗИ СРОМЕН. / ... ДА БЪДЕ ПАМЕТА ВИ!

Двама български лекари, родом от различни краища на българската етническа територия (Северна Добруджа и Вардарска Македония), останали по стечението на политическите обстоятелства извън границите на днешната българска държава, свързват житейската си съдба с българската общност в Истанбул.

В текста се откриват следи от екав изговор, характерен за западните български говори (*сенката* вм. сянката). Срещат се правописни грешки: *срадалец* вм. страдалец; *памета ви* вм. паметта ви; *сромел* вм. спомен.

В други текстове на надгробни плочи също са изтъкнати заслугите на починалите в дейността им „на ползу роду”. На надгробна плоча с оформен кръст над нея, е изписано:

ТУК ПОЧИВА / БОГОМИЛ ПАВЛОВ / 1893 – 1963 / ДЪЛГОГОДИШЕН ДИРИГЕНТ / НА ЦЪРКОВНИЯ / ХОР СКОМЕН СЛУЖИТЕЛ / НА ЦЪРКВА И НАРОД / ВЕЧНА. МУ. ПАМЕТ / ОТ ХОРИСТИТЕ.

Текстът на надгробна плоча, също с кръст в горния край, гласи:
 ПРОТОИЕРЕЙ / МИХАИЛ ДИМИТРОВ / 1885 – 1996 / Гр.
 ОДРИН Гр. ИСТАНБУЛ / ДЪЛГОГОДИШЕН И ОБРАЗЦОВ
 ПРОСВЕТЕН ДЕЕЦ. УЧИТЕЛ И ДИРЕКТОР НА БЪЛГАРСКО / ТО
 НАРОДНО УЧИЛИЩЕ „ПЕТЪР БЕРОН“ / В ГРАД ОДРИН. ПРЕДАН
 СВЕЩЕННО СЛУЖИ / ТЕЛ НА БЪЛГАРСКАТА ПРАВОСЛАВНА
 ЦЪРКВА / ЗАКРИЛНИК НА СЛАБИТЕ И БЕДНИТЕ НЕЗАБРА / ВНИ
 ОБРАЗЕЦ НА СКРОМНОСТТА И ЧОВЕКОЛЮБИ / ЕТО. ПОКЛОН
 ПРЕД ... / НА ПРАХА МУ! / ...

Открива се непоследователност при изписване на графема И, като в единичен случай е заменена с латинска графема N: НЕЗАБРА / BNM. Сложната дума свещенослужител е разделена на две части, като първата част е изписана с удвоен буквен знак за съгласна н (nn): СВЕЩЕННО СЛУЖИ / ТЕЛ. Неправилно удвояване на графемата се открива и при изписването на членуваното съществително СКРОМНОСТТА.

В надписите на надгробията на свещеници, служили в цариградските български църкви, са отбелязани заслугите им към българската християнска общност в града:

СВЕЩЕНОИКОНОМ / ИОАКИМ н. МУСТРЕВ / ОТ ОХРИД / 1880 – 1963 // ДЪЛГОГОДИШЕН И ОБРАЗЦОВ СВЕ- / ЩЕНОСЛУЖИТЕЛ, НЕУМОРИМ ПРО_ / ПОВЕДНИК НА СЛОВОТО БОЖИЕ, УП / РАВЛЯЮЩ ЕКЗАРХИЙСКОТО НАМЕ / СТНИЧЕСТВО, СМЕЛ ЗАЩИТНИК НА / ЕДИНСТВОТО НА БЪЛГАРСКАТА ПРА / ВОСЛАВНА ЦЪРКВА, ВЪПЛОЩЕНИЕ / НА БЕЗПРЕДЕЛНА ЛЮБОВ КЪМ СВОЯ / НАРОД И НА НЕНАВИСТ КЪМ ПОРОБИ / ТЕЛИТЕ НА РОДНИЯ МУ КРАИ – МАКЕДО / НИЯ, СЛАВА НА НЕГОВОТО ИМЕ И ... / ДА БЪДЕ ПАМЕТТА МУ !

В текста е изтъкната ролята на свещеник Йоаким Мустрев за „единството“ на Българската православна църква. В случая навярно става въпрос за отпор срещу опитите на Вселенската патриаршия със седалище в Истанбул да откъсне местните българи от българската православна църква. Отбелязано е отношението му към съдбата на неговия роден край - Вардарска Македония -, попаднал по стечение на политическите обстоятелства в границите на Югославия. Началната част на надписа, включваща името на починалия, родното място, както и датите на раждане и на кончина, е изсечена в оформено вдълбано поле, а останалата по-голяма част е с вкопани буквени знаци. Графична

особеност на текста е употребата на латинска графема Y вм. кирилска У. Откриват се форми на съществителни и прилагателни имена с графично оформление, характерно, частично или цялостно, за църковнославянския език: YП / РАВЛЯЮЩ вм. управляващ; ВЪПЛОЩЕНИЕ вм. възплъщение – цсл. воплощеніє. (Дяченко 1900).

ТУК ПОЧИВА / СВЕЩЕННОИКОНОМ / ГАНЧО У. ЧОБАНОВ
/ 1920_1989 / ДЪЛГОГОДИШЕН ОБРАЗЦОВ И ПРЕДЕ[Н] /
СВЕЩЕННОСЛУЖИТЕЛ НА БЪЛГАРСКИТ[Е] / [ПРАВО]СЛАВНИ
ЦЪРКВИ В ИСТАНБУЛ / [ПОК]ЛОН ПРЕД НЕГОВАТА / [СВЕТ]ЛА
ПАМЕТ И МИР НА / ПРАХА МУ

В надписа е налице изписване на сложни думи с първа съставка *свещено*, с удвояване на буквен знак Н: СВЕЩЕННОИКОНОМ, СВЕЩЕННОСЛУЖИТЕЛ. Интерес представлява употребата на прилагателно ПРЕДЕН в съчетание ОБРАЗЦОВ И ПРЕДЕ[Н] / СВЕЩЕННОСЛУЖИТЕЛ. Вероятно тук думата е употребена със значение 'преден, един от първите, който е в първите редици, първенстващ'. Но би могло да се предположи, че вместо *предан* е изписано *преден* свещенослужител.

В някои надписи само е отбелязана дейността на починалите:
ТУК ПОЧИВАТ / ГЕОРГИ ВЕЛЕВ / ДЪЛГОГОДИШЕН ЦЪР.
НАСТОЯТЕЛ / РОДЕН – 1868 год. гр. РЕСЕН / ПОЧИНАЛ В
ИСТАНБУЛ ПРЕЗ 1952 год.
НЕГОВАТА СЪПРУГА И БЛАГОДЕТЕЛКА / СОФИЯ ВЕЛЕВА /
РОДЕНА ... ИСТАНБУЛ / ПОЧИНАЛА 195... МИР НА ПРАХА ИМ.

Надписът на надгробната плоча на одринския българин Филип Чъкърък включва данни за родолюбивото му дело. Филип Чъкърък, един от малкото останали местни българи християни, се грижи за одринските български църкви „Св. Георги“ и „Св. св. Константин и Елена“ и благодарение на него те оцеляват като български християнски религиозни храмове. По-късно сградите им са ремонтирани и възстановени със средства, отпуснати от българската държава, и със съдействието на родолюбиви български организации. Текстът на надгробието гласи:

ДЪЛГОГОДИШЕН / ПАЗИТЕЛ ВЪ ОДРИН / НА СВ. ГЕОРТИ.
Ц. / ФИЛИП ЧЪКРЪК / И. ЕЛЕНА ЧЪКРЪК / 1935. 11.2. 1998 / ВЕЧНА
ДА ИМ ПАМЕТ / ОДРИН.

Налице са графични грешки като употреба на графема Л вм. А; изписване патронното име на църквата СВ. ГЕОРТИ вм. СВ. ГЕОРГИ. Вероятно следващият буквен знак Ц е съкращение на дума църква. Неправилно е оформена синтактичната конструкция ВЕЧНА ДА ИМ ПАМЕТ, сякаш надписът е дело на недобре владеещ книжовния български език писач. Фамилното име е изписано Чъкърък вм. Чъкърък. На Филип Чъкърък е издигнат надгробен паметник и в новооткритото българско гробище в гр. Одрин. Надписът на паметника гласи:

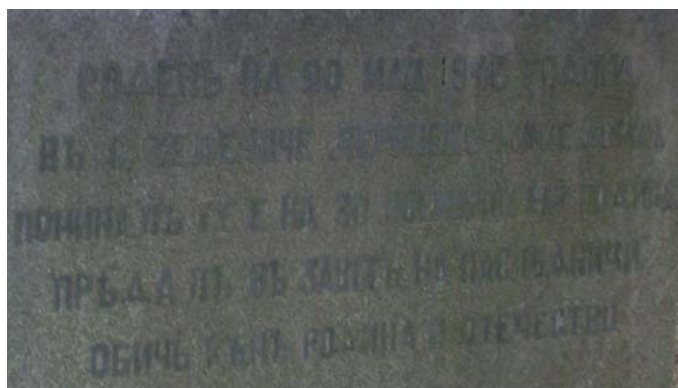
Филип Иванов / Чъкърък / 01.08.1913 г. – 31.01.2006 г. / Бай Филип / опази в тежки и трудни / години / българските църкви / „Св. Георги“ / и / „Св. Константин и Елена“, / а със смъртта си върна / това гробище на / майка България.

На снимката паметникът на Филип Чъкърък в българското гробище на гр. Одрин, а до него синът му Александър Чъкърък – свещеник в местните български църкви и продължител на бащиното дело.

В отделни надписи е изтъкнат патриотизмът на починалия и това, че е предал на своите наследници обичта към отечеството:

РОДЕНЪ НА 20 МАЙ 1846 ГОДИНА / ВЪ С. ЗЕЛЕНИЧЕ
ЛЕРИНСКО МАКЕДОНИЯ / ПОМИНАЛЪ СЕ Е НА 30 ... ГОДИНА /
ПРЪДАЛЪ ВЪ ЗАВЪТЪ НА НАСЛѢДНИЦИ / ОБИЧЪ КЪМЪ
РОДИНА И ОТЕЧЕСТВО.

Подобен вид надписи, в които се изтъкват заслугите на починалия към своя народ, се срещат още през Възраждането. Такъв е

надгробният надпис на възрожденския деятел Иван Н. Момчилов, погребан в двора на църквата „Св. Богородица“ в Горна Оряховица, който гласи: Учителъ добъръ вѣщъ книгоиздатель / Ревнительъ върлъ за просвѣщение / и пръвъ на книжно дружество основатель / е былъ при наш-то възрождение / той що почива тукъ в земя студена / Иванъ Н. Момчиловъ родомъ отъ Елена / Роденъ на 1819 / А упокоенъ 1 Декември 1869 (Василиев 1959: 110).

Надписът на надгробната плоча на възрожденския деец и книжовник Григор Пърличев в гробището на гр. Охрид гласи: ^ттѣкъ почива григориѣ с: пѣрличевъ, многозаслужившиѣ патриотъ, поетъ и зчите- лъ роденъ на 1829 го и почина на 25 и январіѣ 1893 г. на возрастъ 64 г. вечна ти паматъ народниѣ тѣрждениче. (Попстоилов 1993: 300).

4.4.2. Възпоменателни текстове с инвокационен характер.

Някои текстове на надгробия включват пасаж с инвокационен характер, в които опечалените близки се обръщат към починалия:

...РОДЕНА ВЪ С. ПРЪКОПАНА / ЛЕРИНСКО / 1... 1888 / ПОЧИНАЛА ... 23. 7. 1936 / ... ЛЕКАИ ... ПРЪСТЪ / СКЖПА ... МАМО / ТИ ОТЛЕТЪ ИЗЪ МЕЖДУНИ / ПО ВОЛЯТА НА ОНЯ КОИТО / ТЕ БЕ ИЗПРАТИЛЪ ВРЕМЕНО / А НАСЪ ПОТОПИ ВЪ ДЖЛБОКА / СКРЪБЪ ЕДИНСТВЕНАТА / НИ УТЕХА ЩЕ БЖДЕ / БЕЗДУШНИЯ ТИ ГРОБЪ / И СЪЛЗИТЪ КОИТО ЩЕ / ПРОЛИВАМЕ ПО ТЕБЪ.

Горната част на текста е разположена от двете страни на поставена в средата фотография. Графичното оформление включва наличието на графични (слети) думи: ЛЕКАИ вм. лека ѝ; МЕЖДУНИ вм. между ни. Откриват се и други правописни грешки: ВРЕМЕНО вм. временно; БЕЗДУШНИЯ вм. бездушният.

ТУК ПОЧИВА / ЕВГЕНИЯ К. ЗУРЛОВА / РОД В СЕЛО ХОРА ТЕКИРДА 1884 / ПОЧ 23. 11. 1967 ЦАРИГРАД / СПИ СПОКОЙНО

МИЛА МАМО / СПИ СПОКОЙНА МИЛИ ТАТЕ / Вие ще
 живеите винаги в / сърцатани децата ви / ИВАН ЗУРЛОВ
 / Род. 1917. По 30-9-1970 / НИКОЛА ЗУРЛОВ / 1981.

Откриват се правописни грешки. Отбелязано е прилагателно *спокойна* вм. наречие *спокойно* (СПИ СПОКОЙНА МИЛИ ТАТЕ). Изписана е глаголна форма за мн.ч. *живейте* вм. *живеете* или *живеите*. Ако се приеме, че става въпрос за редукция *е > и*, то тя е характерна за българските тракийски говори в Малгарско и Кешанско (Бояджиев 1991: 185), като най-близки райони, населени с българско население, до района на гр. Текирдаг (грц. Родосто), разположен на северното крайбрежие на Мраморно море, в който е родена починалата. Налице е изписване на графична дума *сърцатани*.

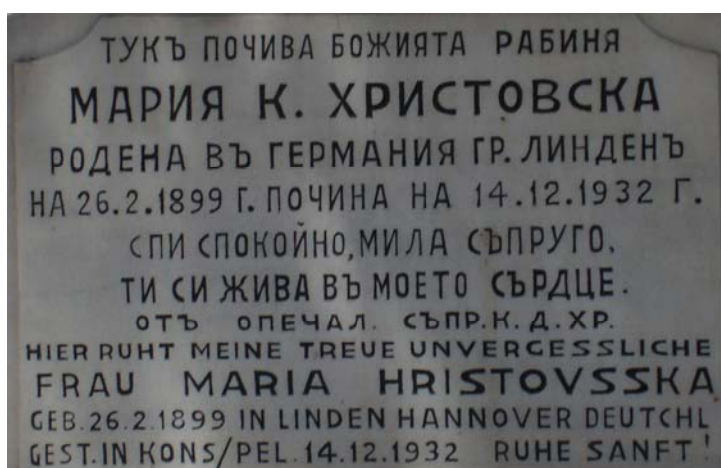
ТУКЪ ПОЧИВА / АРГИРЪ ИЛИЕВЪ / (снимка) / РОДЕНЪ ВЪ
 С. ОЛИЩА КОСТУРСКО, / ПОЧИНАЛЪ НА 19 АПРИЛИ, / 1917 Г., 55
 ГОДИШЕНЪ / ВЪЧНА ТИ ПАМЯТЪ МИЛИ ТАТКО! / ОТЪ
 ОБИЧНИТЪ ТИ СИНОВЕ.

Традицията за изписване на подобни надгробни текстове е стара. Открива се в средновековни български епиграфски паметници, каквато е надгробната плоча на кесаря Хрелъо (1342 г.) (Дуйчев 1944: 283-284).

Двуетичен текст на български и на немски език:

ТУКЪ ПОЧИВА БОЖИЯТА РАБИНЯ / МАРИЯ Н. ХРИСТОВСКА / РОДЕНА ВЪ ГЕРМАНИЯ ГР. ЛИНДЕНЪ / НА 26.2.1899 Г. ПОЧИНА НА 14.12.1932 Г. / СПИ СПОКОЙНО, МИЛА СЪПРУГО, / ТИ СИ ЖИВА ВЪ МОЕТО СЪРДЦЕ. / ОТЪ ОПЕЧАЛ. СЪПР. К. Д. ХР. / HIER RUHT MEINE TREUEUNVERGESSLICHE / FRAU MARIA HRISTOVSSKA / GEB. 26.2.1899 IN LINDEN HANNOVER DEUTCHL / GEST. IN. KONS/PEL. 14.12.1932 RUHE SANFT! (сн. 0661).

Кирилският текст е оформен според особеностите на българската правописна система преди правописната реформа от 1945 г. Съществителните, завършващи на съгласна, са изписани с краесловни

ерови буквени знаци. Според особеностите на тогавашния правопис е оформено съществително СЪРДЦЕ.

ТУК ПОЧИВА / ИЛИЯ ЧУРЛЕНКИН / РОД. 1901 ПОЧ. 1969 ГОД. / ОТ СЕЛО ЗАГОРИЧЕНИ / БЛАЖЕН Е ПЪТЯ КОЙТО ОТИДЕ / ВЕЧНА ДА БЪДЕ ПАМЕТА ВИ (сн. 0648).

В текста се откриват правописни грешки като: изпускане на предлог *по* (БЛАЖЕН Е ПЪТЯ КОЙТО ОТИДЕ), както и неправилно изписване на облик ПЪТЯ с кратка членна форма, вместо с пълна. Неправилно е изписана членувана форма на същ. име от ж.р. в ед.ч. (ПАМЕТА вм. *паметта*). Налице е употреба на ед.ч. в първото изречение и на мн.ч. във второто.

В някои текстове отначало се изтъкват заслугите на починалия към българската общност в Цариград, а във втората част на текста близките на починалия се обръщат към него с обещание да не забравят добрия пример, който е бил за тях, като изтъкват черти от характера му, както и послания, които е отправял към тях.

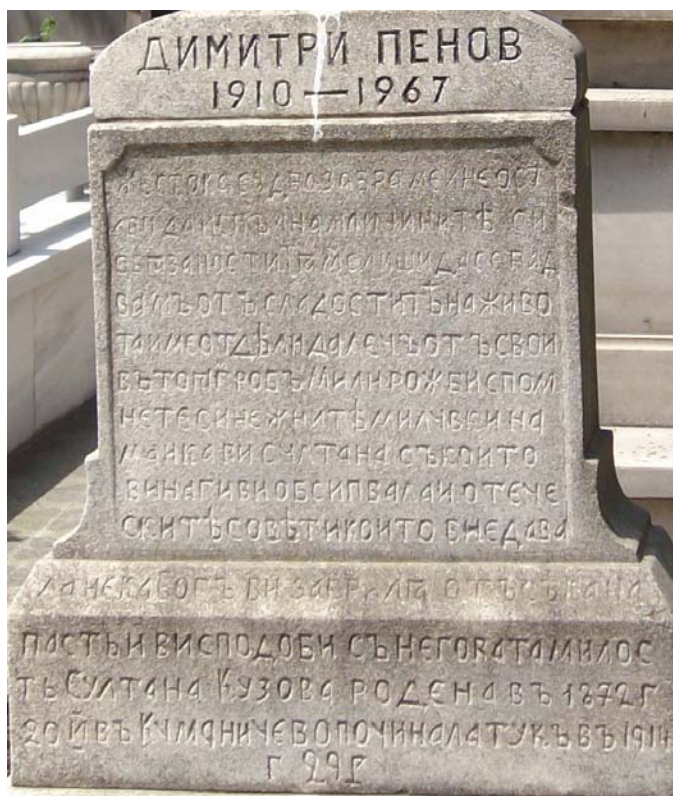
НИКОЛА ЧЕРКЕЗОВ / БЛАГ ОБРАЗ НА СКРОМНОСТЪТА
ПРЕДАН СИН / НА ЦЪРКОВНАТА НИ ОБЩЕСТВЕННОСТ. МИЛ СЪ /
ПРУГ ЛЮБВЕОБИЛЕН И ВЕРЕН БАЩА. ВИНАГИ / С УМИЛЕНИЕ
ЩЕ ПАЗИМ ВОЯСВЕТ ЗА / ВЕТ ЗА ЛЮБОВ И ЖИТЕЙСКИ МИР. /
СПИ СПОКОЙНО МИЛИ ТАТКО НИЕ НИ / КОГА НЕ ЩЕ
ЗАБРАВИМ ТВОЯ ЗАСМЕН / ОБРАЗ И ТВОЯТА ДОБРОТА.
ПОКЛОН ПРЕД / СВЕТЛАТА ТИ ПАМЯТ И БОГ ДА ТЕ ПРОСТИ!

Характерна за графичното оформление на текста е употребата на графема *У* вм. *У*, като извивката наляво в долния край на наклонената греда е запазена. Открива се употреба на екавски форми (*свет завет* вм. *свят завет*; *засмен* вм. *засмян*), което е характерно за западните български говори (Стойков 1993: 83). Налице е графична грешка: изпускане на началословна графема *Т* в местоименна форма *твоя* (*воя* вм. *твоя*).

Срещат се и инвокационни текстове, оформени като послание на починалия към опечалените близки:

ЖЕСТОКА СЪДБО ЗАБРА МЕ И НЕ ОСТ / АВИ ДА
ИСПЪЛНЯ МАЙЧИНИТЪ СИ / ОБЪЗАНОСТИ ТА МЕ ЛИШИ ДА
СЕ РАД / ВАМЪ ОТЪ СЛАДОСТИТЪ НА ЖИВО / ТА И МЕ
ОТДЪЛИ ДАЛЕЧЪ ОТЪ СВОИ / ВЪ ТОЯ ГРОБЪ МИЛИ РОЖБИ
СПОМ / НЕТЕ СИ НЕЖНИТЪ МИЛУВКИ НА / МАЙКА ВИ
СУЛТАНА СЪ КОИТО / ВИНАГИ ВИ ОБСИПВАЛА И ОТЕЧЕ /
СКИТЪ СОВЪТИ КОИТО ВИ Е ДАВА / ЛА НЕКА БОГЪ ВИ
ЗАКРИЛЪ ОТЪ СЪКА НА / ПАСТЪ И ВИ СПОДОБИ СЪ
НЕГОВАТА МИЛОС / ТЪ СУЛТАНА КУЗОВА РОДЕНА ВЪ 1872 Г /
20 Й ВЪ КУМАНИЧЕВО ПОЧИНАЛА ТУКЪ ВЪ 1914 / Г 22 Г.

Надписът включва успоредна употреба на буквени знаци, оформени с уставен и с курсивен шрифт. Откриват се графеми, характерни за българския правопис от преди правописната реформа от 1945 г. (Ѣ, Ѧ). Отбелязвани са краесловни графеми Ъ, Ь в думи, завършващи на съгласен звук. Графичното оформление на отделни думи е според стария правопис: местоименна форма СѢКА вм. всяка; изписване на префикс *из* с буквен знак за беззвучна съгласна *с* вм. *з* (*испълня*). Под влияние на църковнославянския език е изписана форма за мн.ч. СОВѢТИ вм. съвети – цел. *совѣтъ* (Дяченко 1900). Налице е изпускане на форма на спомагателен глагол *съм* в съчетанието „...съ които винаги ви обсипвала” вм. „...винаги ви е обсипвала”. Прави впечатление, че не са отбелязани препинателни знаци.

Текстът на надгробното по своя характер спада към т.нар. „говорещи” надгробни надписи, чиято употреба е стара традиция, засвидетелствана още в античните епитафии, срещаща се в първобългарските надписи (Смядовски 1993: 52-53), както и в епитафии от по-късни периоди. В такъв тип текстове починалият разказва за живота си и изпраща послания към живите си близки.

В други текстове се споменава за ненавременна смърт на починалия, за любовта на близките към него и др.:

ТУК. ПОЧИВА. / СУТИР. ХРИСТОВ / РОДЕН. В. ТЕРКОС
ЗАГИНА. ГОРКИЯ / НА. З / / МЛАТ И. ЗЕЛЕН. 22. ГО. // 1935 Г. /
ВЕЧНА / МУ / [П]АМ- / ЕТ. (сн. 0686).

Както бе отбелязано по-горе, тук се откриват диалектни особености, които могат да се приемат за правописни грешки.

В отделни случаи надписът на надгробната плоча пояснява, че осигуряването на гробното място и оформлението на надгробие е дело на църковното настоятелство, може би поради бедност на починалия или поради липса на наследници. В правилника на българските православни гробища в Цариград е отбелязано, че по изключение разносните по погребение на бедни представители на българското гражданство се поемат от църковното настоятелство (ЦДА 1459К: 4):

ВАСИЛКА Г. КЯРМОВА / с. ЕМБОРЕ – МАКЕДОНИЯ / † 19. VII 1960 г. НА 80 г. ВЪЗДРАСТ / ТОЗИ ГРОБ Е НАПРАВЕН / ОТ ЦЪР. НАСТОЯТЕЛСТВО.

Интерес представлява изписаното съществително ВЪЗДРАСТ вм. възраст. Обликът е характерен за книжовната езикова норма до 1945 г. Според датировката, надписът е изписан през 60-те години на XX в., когато по приетия нов правопис, съществителното се изписва в облик възраст.

4.4.3. Текстове на надгробия с включени библийски цитати.

Единици са текстовете на надгробия с включени цитати от библийски текст. Интерес представлява текст на надгробие, в който са включени няколко библийски цитата:

БЛАГОЙ ЧИЛЧЕВЪ / РОДЕНЪ 23.2.1900 ВЪ С. БОБИЩА
КОСТУРСКО / ПОЧИНА 1.5.1964 Г. ВЪ Г. СТАМБУЛЪ / НИКОЛА

ЧИЛЧЕВ 1862 – 1916 / ВАНКА ЧИЛЧЕВА (МИШКОВА) 1871 – 1963 / ДОБРА ЧИЛЧЕВА 1904 – 1979 / АЗЪ СЪМЪ ВЪСКРЕСЕНИЕТО И ЖИВОТЪТЪ КОИ- / ТО ВЪРВА ВЪ МЕНЕ И ДА УМРЕ ЩЕ ОЖИВЪЕ иоан.11.25 / РАДВАЙТЕ СЕ ПОВЕЧЕ ЗАЩОТО ИМЕНАТА ВАШИ / СѢ НАПИСАНИ НА НЕБЕСАТА лук.10.20 / ЗА МЕНЕ ЖИВОТЪТЪ Е ХРИСТОСЪ А СМЪРТЪТА / ПРИДОБИВАНЕ фил. 1.21 БЛАЖЕНИ МЪРТВИТЪ / КОИТО УМИРАТЪ ОТЪ НИНЪ ВЪ ГОСПОДА откр.14.13. (сн. 0780).

Цитатите са от:

Евангелие от Йоана 11.25: Иисус и рече: Аз съм възкресението и животът; който вярва в Мене, и да умре, ще оживее;

Евангелие от апостол Лука 10.20: ...обаче не се радвайте на това, че духовете ви се покоряват; а радвайте се, че имената ви са написани на небесата.

Послание на апостол Павел до Филипяните 1.21.: Защото за мене животът е Христос, а смъртта е придобивка.

Откровение на свети Йоана 14.13: И чух глас от небото да ми казва: напиши: блажени са мъртвите, които умират в Господа от сега. (Библия 1995).

Данните за най-горе изписания антропоним и за библейските текстове в долната част на надписа са оформени според стария кирилски правопис, от преди правописната реформа през 1945 г. Отбелязвани са краесловни ерове, графеми Ъ и Ѣ. Селищно име Стамбулъ представлява народно-разговорната форма на ойконим Истанбул. Налице е изписване на префикс въз- с краесловна графема за беззвучна съгласна с вм. з, в позиция пред беззвучна съгласна, характерно за стария правопис (ВЪСКРЕСЕНИЕТО). Вместо графема Й се изписва И (КОИ- / ТО ВЪРВА; РАДВАЙТЕ СЕ).

АННА / ЖЕЖКОВА / ОТ- СЕЛО ДУФ / ГОСТИВАРСКО / 1884 – 6 – 12 – 1965 / - / ЗНАЯ / В. КОГО СЪМ ПОВЯРВАЛ / тим. п. 1-12 (сн. 0719).

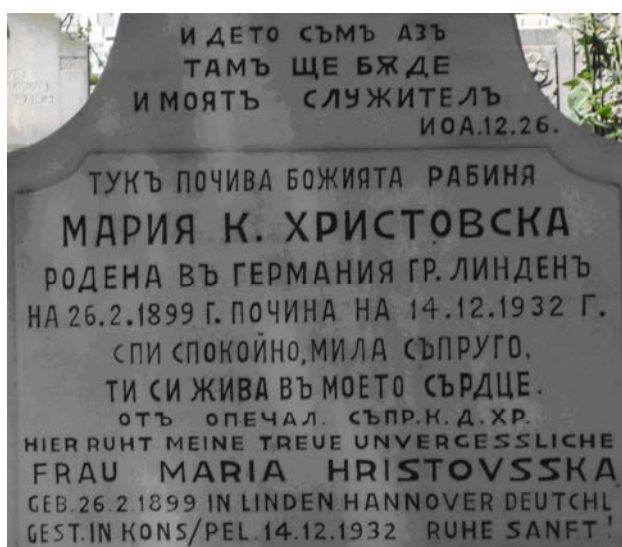
Цитатът е от Второто послание на апостол Павел до Тимотея, глава 1.12: Затова и така страдам; ала не се срамувам, понеже зная в Кого съм повярвал и съм уверен, че Той е мощен да запази моя залог за оня ден (Библия 1995).

И ДЕТО СЪМЪ АЗЪ / ТАМЪ ЩЕ БЪДЕ / И МОЯТЪ
СЛУЖИТЕЛЪ / ИОА.12.26. / ТУКЪ ПОЧИВА БОЖИЯТА РАБИНЯ /
МАРИЯ К. ХРИСТОВСКА...

Евангелие от Иоана 12.26: Който Ми служи, нека Ме последва; и дете съм Аз, там ще бъде и Моят служител. И който служи на Мене, него ще почете Моят Отец (Библия 1995).

Съчетание *Божия рабиня* в случая се употребява със значение 'предана Богу последователка на християнската религия' (Бончев 1995: 192).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Надгробните надписи от цариградското българско гробище в кв. Ферикийой включват обилен езиков материал, който дава интересни сведения за говорната ситуация сред българската диаспора в космополитния град Истанбул през XX и в началото на XXI в. Разглеждането на материала в диахронен план разкрива тенденциите в употребата на родния български език, в частност на писмената му норма, за един период от близо 100 години. Основният извод, който се налага от прегледа на материала, е, че е налице изместване на кирилицата в езика на надгробните паметници, което е последица от такова изместване в писмената практика на цариградските българи. Докато в периода до 40-те и 50-те години на XX в. основна е употребата на кирилско писмо, към края на века все по-честа е употребата на турска латиница. Дори самите антропоними (лични имена и презимена) вече се изписват по небългарски образец. Презимената се оформят с наставки *-оф*, *-еф*, което важи и за женските презимена. Тук може да се направи аналогия с опитите да се наложи такова изписване на женските фамилни имена и в Западните покрайнини (Цариградско и Босилеградско в Сърбия), където живее компактно българско население. Наред с употребата на турска латиница, се включват и кратки текстове на турски език, като част от двуезични българско-турски текстове. Това е свързано с чувствителното намаляване на членовете на българската диаспора в Истанбул. Както бе отбелязано по-горе, още от 70-те години на XX в. там вече няма българско училище, в което местните българчета да изучават матерния си български език. Замира и читалищната дейност, свързана със съхраняване на българските традиции от потомците на българските преселници, установили се за постоянно в града. Тези са едни от основните фактори представителите на по-младото поколение да не знаят добре родния си български език и като следствие да не го употребяват в писмената му форма, дори в надписите на надгробните плочи в българските гробища. Така съвсем реална е перспективата със старото поколение българи да изчезне един от основните белези за етническа принадлежност – родният български език.

Надгробните текстове, особено кирилските от по-старо време, дават ценни сведения за родните места на заселилите се през първата половина на XX в. българи в Цариград. Най-много са тези заселници от Югозападна Македония (Костурско, Леринско и др.). А днес е факт, че българската диаспора в Истанбул се държи от македонските българи. Съдържанието на тези текстове с патриотичен заряд е красноречиво доказателство за тяхното самоопределение като българи и за отхвърлянето на всякакви опити за определянето им в тенденциозно написани материали като македонци. (<http://balkani.actualno.com>). Да, те се самоопределят като произхождащи от географската област Македония, но като българи по народностна принадлежност.

Според графичните си особености, кирилските текстове се обособяват в две големи групи: текстове, включващи особености на книжовния български език до правописната реформа от 1945 г. и такива, писани по утвърдения нов правопис. За първата група текстове, които в отделни случаи хронологично се включват и в периода от втората

половина на XX в., е характерна употребата на краесловни ерове (Ъ, Ъ), на графеми Ъ и Ѫ. Налице е изписване на отделни думи според правилата на стария правопис (възраст, сърдце, ноемврий и др.). Спорадична е употребата на диалектни особености в текстовете (редукция $o > y$, краесловно обеззвучаване на съгласни и др.).

Откриват се граматически грешки като неправилна употреба на предлози *на*, *в* и др. Срещат се синтактични конструкции с изпуснати предлози, местоименни форми, форми на спомагателен глагол *съм*, което е характерно за речта на недобре владеещи книжовната норма на българския език писачи. Открива се употреба на латински графеми в кирилските български текстове (У вм. У; буквено съчетание УА вм. графема Я и др.).

Като цяло епиграфските паметници от цариградското българско гробище в кв. Ферикьой са важни писмени документи, показващи тенденциите в езиковата ориентация на цариградските българи през XX и в началото на XXI в. Видно е, че родният български език не е в активна употреба от представителите на младото поколение. И докато разговорната реч може в някаква степен да се усвоява при общуването с възрастните, в семейна и приятелска среда, то за владенето на книжовната норма на българския език е нужно обучение в училище. Необходимо е да се вземат мерки от страна на компетентните органи в България, ако вече не е късно, и да се направи необходимото цариградските българи да изучават в училище своя роден език, за да не се стигне до своеобразното им огагаузяване, т.е. да се превърнат в българи християни, чийто роден език е турският.

Важно е да се отбележи, че настоящото изследване поставя само едно начало на проучването на българските епиграфски паметници в християнските гробища на Цариград. И дано да се открие възможност проучванията да продължат. Факт е, че българското гробище в кв. Ферикьой започва да функционира едва в началото на XX в. Както бе отбелязано по-горе, до тогава българските жители на столицата на Османската империя са били погребвани основно в гръцки християнски гробища. Тепърва трябва да се опишат и издирят тези някогашни гробища и да се проучат епиграфските паметници в тях. Изследователката Д. Петрова споделя, че са малко гробовете на българи възрожденци, които все още могат да бъдат открити в старите гръцки гробища в квартал Арнавуткьой или по Принцовите острови. Отбелязва, че задача на бъдещи изследователи е описването и систематизирането на този род исторически сведения (Петрова 2000: 173). Едно проучване на оцелелите до днес епиграфски паметници в християнските гробища на Цариград ще даде възможност да се възстанови картината на българското присъствие в космополитния град през XIX в., а и в по-ранни времена. Дано то се осъществи!

АЗБУЧНИ ПОКАЗАЛЦИ

ПОКАЗАЛЕЦ НА СЕЛИЩНИТЕ ИМЕНА

Беличица (Beličica), Дебърско 29, 48, 98
Бобища, Костурско 28, 35, 85, 126
Българско-Блатца, Костурско 26
Вланга – участък Цариградски 32
Върбен, (Леринско) 29, 94
Горенци, Костурско 28, 32, 70, 86
Горно Броди, Серско 7, 28, 29, 45
Гостивар 29, 61
Деркос / Теркос, Цариградско 30, 81, 125
Дуф, Гостиварско 127
Екши Су (Горно Върбени) Леринско 49
Емборе (Емворе), Кайлярско 28, 41, 67, 68, 77, 126
Загоричани / Загоричени, Костурско 9, 20, 28, 33, 34, 36, 51, 53, 69, 75, 79, 84, 85, 112, 122
Зелениче, Леринско 28, 107, 119
Истанбул 8, 11, 20, 29, 43, 45, 117
Косинец, Костурско 28, 47
Костурско, Македония 28, 35, 87
Краиници, Дупнишко 29, 94
Куманичево / Команичево, Костурско 22, 28, 29
Курфалъ, Цариградско 30, 38
Линден, Германия 66, 109, 122
Лозенград 57, 78
Маврово, Гостиварско 29, 82
Македония 7, 8, 9, 11, 26, 29, 31, 47, 82, 85, 107, 116, 119, 126
Мокрени, Кайлярско 28, 106
Одрин 7, 57, 115, 118
Олища, Костурско 28, 34, 85, 121, 124
Охрид 29, 116
Прекопана (Прякопана) Леринско 19, 28, 89, 120
Прокопана – вж. Прекопана 49
Пътеле / Пътели / Пателе, Македония 29, 36, 50
Ралуница (Радуница), Кайлярско 28, 32
Ресен, Македония 29, 117
Стамбул вж. Истанбул 85
Тулча (Северна Добруджа) 31, 113
Ферикьой – квартал на Цариград 8, 10, 12, 13, 31
Хора, Текирда[г] 31, 120
Цариград 8, 28, 30, 31, 35, 41, 47, 85
Черешница, Костурско 26, 28, 78, 160
Югославия 29

ПОКАЗАЛЕЦ НА АНТРОПОНИМИТЕ, ИЗПИСАНИ НА НАДГРОБИЯТА

АНТРОПОНИМИ, ИЗПИСАНИ С КИРИЛСКА ГРАФИКА

Абдурахманов Иван 50
Аптурахманова Александра 50
Абоф Христо (Долашан) 46, 81, 111
Александра 37
Анастасов Анастас 19
Анастасов Константин 19
Анастасова Деспа 19
Анастасова Параскева Лолова 19
Аргиров Манол 34
Арnaudов Георги Ник. 114
[А]ртадограмаджиян Султана 66
Бакладжиев Иван 73
Бакладжиева Фана 73
Басгалов Олга 52
Басгалов Христо Илиев 52
Башев Стефан 107
Башева Василка 108
Белчев Атанас 75
Белчев Никола М. 67
Белчева Верка 75, 77
Белчева Мита 67
Белчева Неделка 41, 68, 73, 77
Билгин Кирил Николов 58, 74, 81
Билгин Наум Николов 58, 74, 81
Бингюл Лиляна Ризова 59
Бонджева Нунта 70
Борис 37
Брулев Сотир 69
Брулева Ангелина 69
Буров Атанас 59
Бурова Стойна Кънай – вж. Кънай 59
Велев Георги 117
Велева София 117
Венецияни Касияни 64
Георги 37
Георгиева Виктория 80, 88
Георгиева Стилянка 80, 88
Гуцов Георги 35
Гуцов Иванчо 35
Гъргъцовъ Атанасъ Н. 41, 68, 77
Диаманди Стойко Елмасоглу 22, 23
Димитри 37

Димитров Михаил – протоиерей 115
 Димитрула 37
 Динев Дине 74
 Динкова Василка 20
 Динкова Мара 20
 Динкова Търпа Ефтерпи 20
 Дренчов Илия 75
 Дренчова Деспа 75
 Думов Климент 87
 Думов Стефан 87
 Думова Надежда 76
 Ескинази Мара Йотева 66
 Екшису Надежда 49
 Жежковъ Марко Петровъ 48
 Жежковъ Иосифъ П. 48
 Жежкова Анна 127
 Жомерков Никола Д. / Зунков 50
 Запрянова Мария П. 71
 Злата 37
 Зурлов Васил 60
 Зурлов Иван 50, 121
 Зурлов Илия 60, 79
 Зурлов Костандин 60, 79
 Зурлов Никола – 50, 121
 Зурлов Уанко (вер. Янко) 60, 79
 Зурлова Евгения К. 120
 Зурлова Катерина 60, 79
 Иванов Хараламбо ΓΙΟΥΒΑΝΙΔΗΣ 110
 Иванович Иван 62
 Иванович Костандина 62
 Илиевъ Аргиръ 34, 121
 Илиева Елена Н. 34, 79
 Ингилизовъ Аргиръ В. 110
 Италков Софня Н. (вер. София) 51
 Ичос Симо 65
 Йотева Мария Д. 85
 Калайжис Петро 63
 Капитанов Иван 62
 Капитаноф Христо 51
 Капитанова Георгия 65
 Карагъзов Димитър 57, 78
 Карагъзова Василка 57, 78
 Карагъзовглу Щерьо 58, 78
 Качаров Ангел Х. 41
 Качаров Йордан Х. 41
 Качаровъ Младен Х. 41
 Качаров Христо 41
 Качаров Христо А. 41
 Качаровъ Христо П. 41
 Качарова Екатерина Х. 41

Кековъ Кузо Д. 86
Кеков Никола 87
Киле Георги 79
Киле (Киле) Проша 23, 79
Киле (Киле) Раша 23, 79
Кипров Пандели 64, 73, 89
Киров Иван 44
Кирова Недялка 83
Клекова Петра И. 49
Ковачи Ефтим 46
Копанов Апостол 21
Копанов Козма 21
Копанов Младен 21
Копанова Катерина 21
Копанова Милда (Лазаревска по баша) 21, 44
Копанова Петра 21
Костанда Султанка 20
Костандов Николов Методи 89
Костандов Никола 20, 87
Костандовъ Сотиръ 20
Костандова Калиопа 20
Костандова Лидия 20
Костандова Николова Цвета 89
Костов Кирил 31, 44
Костов Методий 31, 44, 69
Костова Иванка 31, 44
Костова Неделка 38
Кочковъ Никола Козма 44
Кочков Христо 44
Кочкова Динка Никола 44
Кратлекова Евламбия 48, 65
Кратлекова Назико / Кратлекова Naziko E. 48, 65, 110
Кузова Султана 124
Кънаи Стойна Бурова 59
Кънай Сотир 59
Къръкоглу Неделка 57, 74, 82
Кюринъ Христо П. 53
Кюрина София Х. 53
Кярмова Василка Г. 126
Лазаров Петър 113
Лазарова Мата 71
Лалкова Андроники 62, 70
Ларга Живка (Райкова) 46
Лолов Кирил 19
Лолова Елена 19
Лязев Киряко 29
Ляков Михаил 42
Ляков Христо 103
Лякова Виктория 42
Лякова Елена 42

Мандиев Вангел 94
Масев Александър 36
Мацановъ Христо Тр. 47
Методиевъ Никодимъ Х. 94
Миловоглу Васил 56
Миловоглу Мария 56
Минчев Петър 74
Минчева Александра 74
Минчева Елена 74
Миовска София 84
Мрънковъ Рацко 22, 108, 110
Мрънков Стоян 22
Мрънкова Ефросини 22
Мрънкова Мария 108
Мрънкова Мери 22
Мустрев Иоаким 116
Найденев Васил 36
Найденев Пандо 36
Найденева Аспасия 36
Неделков Константин 96
Неделков Янко 83, 96
Неделчева Славка 34, 79
Павлов Богомил 114
Панджуровъ Благой 67
Панджуровъ Георгий 67, 69, 72, 77
Панджуровъ Иосифъ 67
Панджуров Константин 77
Панджуровъ Михаилъ 67
Панджуровъ Симо 67
Панджурова Лена 67
Панджурова Мария 77
Пенов Димитри 42, 80
Пенчов Яни 38
Пенчова Димитра 38
Пенчова Еленка 38
Пенчова София 38
Персинов Димитър 85
Персинов Дияманди Д. 85
Персинова Мария 85
Петридис Анастасия 64
Петров Манол 42
Петров Методи Хр. 44
Петрова Василка 42
Петрова Янула М. (по баща Ковачева) 44
Печинович Неделко 61, 82, 84
Попниколов (п. Николов) Методи 41, 88, 111
Поповъ Димитри Петровъ 32
Провенсал Надежда 76
Проевска Донка 53
Проевска Люба 53

Проевски Наум 53
 Радев Васил 43
 Радева Астрик 43
 Радева Нада 43
 Радева Свобода (Свобода дъщеря на Васил Радев) 43
 Решетар Димитра 45, 88
 Решетар Панто 45
 Ризова Евгения 59
 Сабунджу Ангелина 51
 Сабунджу Васил 51
 Сабунджу Калинка 102
 Самарджиев Георги Д. 29, 45
 Сапонаровъ Христо В. 33, 51, 84, 111
 Саръоглу Костантин Dinço 104
 Саръоглу Султана 57
 Сogarевъ Костандинъ 33, 51, 84
 София 37
 Спиров, Димитър Г. 8, 9
 Ставрев Димитри 36
 Ставрев Кар... 36
 Ставрев Спиро 36
 Ставрева Елисавета 36
 Стоименов Борис 76
 Стойменов Адрина 76
 Стойче Ангелина Ставрула 64
 Стойчев Благой 22
 Стойчев Дияманди 22
 Стойчев Кузо Д. 22
 Стойчева Кайлопа 22
 Стойчева Катина 22
 Стумбов Вангел 26
 Стумбов Любомир В. 26
 Стумбов Пандо В. 26
 Сулиду Фани 65
 Тегов Георги 62, 70
 Тегова Мария 62, 70
 Тегович Сотири 62, 70
 Текели Атанас Б. 55
 Текели Мария Б. 55
 Темчев Аргир Н. 34
 Терпо Поликсени (Polâ) 52, 104
 Тодора 37
 Топракидис Вангел 64
 Топракидис Тодор 64
 Тотони Кирякица 64, 89
 Трифонович Понте 61, 82
 Търпев Петър 52
 Търпева Телксиопи П. 52
 Укоповъ Иванъ Николаевичъ 61
 Фодулов Васил 50

Хахтаноглу Грандафил Д. 57, 111
Христов Сутир 81
Христовска Мария К. 66, 109, 122, 128
Хугюл Василка 71
Хугюл Либомир 71
Цилбановъ Васил 88
Цилбановъ Иван 41, 88
Цилбанова Елена 41, 88
Цилбанова Стефанка 41, 88
Цилибанова Златка 41
Цимуровъ Филипъ Ив. 36, 84, 112
Чакъровъ Петъръ Н. 34, 79
Чалмов Аргир 50, 74
Чалмова Олга 50, 74
Чевик Георги 54
Чевик Корасия 54
Черкезовъ Ламбо 32
Черкезов Никола 123
Чилчевъ Благой 85, 126
Чилчев Никола 127
Чилчева Ванка (Мишкова) 127
Чилчева Добра 127
Чилчил Апостол 103
Чилчил Екатерина 103
Чипова Благодатка 26
Чобанов Ганчо У. 117
Чолак Вълчо 55
Чурленкин Илия 53, 123
Чуфа Султана 55, 87
Чуфа Хараламбо 55, 87
Чучулаев Кристо 24
Чучулаев Панде 24
Чучулаев Стоян 74
Чучулаева Менка 24
Чъкрък Елена 76, 118
Чъкрък Филип 76, 118
Шапазов Христо Н. 86
Шен Вера Александрова 60
Шестаковъ Михалъ С. 49, 88
Шестаков Петър 49, 88
Шестаков Янчо 49
Шестакова Василка Н. 49, 88
Шестакова Мария 49
Шпатов Трифон Ил. 112
Шутевъ Иванъ Д. 106
Шутева Гена 106
Яламалардан Аника 54
Яламалардан Златоуст 54

АНТРОПОНИМИ, ИЗПИСАНИ С ЛАТИНСКА ГРАФИКА

Arsenovic Bojin 98
Arsenoviç Mariya 98
Arsenovic Sergiye 98
Atlas Milka 102
Basef Stefan 107
Burov Yorgi 93
Çilçil Vasil 103
Çüçülay Karanfil 95
Çüçülayef Radomir 95
Çüçülayeva Elena 95
Eken Boris 109
Eken Georgi 109
Eken Iliya 109
Eken Mihail 109
Eken Mita - 109
Fodulof Sofia Dimitri 93
Georgieva Elena 91
Georgieva Sofia 91
Gligoroviç Teofil 97
Gucef Kuzo 95
Gülay Bonka Bedriye 105
Haralambof Ivan Yordan 93
Haralambof Zmaragda 93
Hristovska Maria 109, 122
Ingilizof Argir V. 107, 110
Ingilizov Dimitir 106
Ingilizov Petro 106
Ivanof Stoiko 105
Ivanova Todora 105
Kiş Katerina 103
Kostanda Hristo 20
Kostanda Ratka 20
Leondiç Ana 97
Leondiç Dimitri 97
Leondiç Maria 97
Mandief Diamandi 94
Mandief Emorfıya 94
Metodief Angelina 93, 94
Metodief Marika 93, 94
Mirinko Raşko 22, 108, 110
Nedyalkof Eftimia 83, 96
Nikolova Lüba 91
Nikolova Sofia 91
Nove Filip 100
Nove Sidera 100
Özköse Filip 101
Özköse Georgi 101
Özköse Hristo 101

Özköse Maria 101
Özköse Rusinka 101
Papazoğlu Vasilka 105
Petridis Dimitri 99
Petridis Marfofilı 99
Sabuncu Evgenia 90
Sabuncu Stoyan 102
Sapunarof Asen 91
Sapunarof Dimitri 91
Sapunarova Maria 91
Stavreif Kaliopa 96
Şutef Ivan D. 106
Teğoviç Aristidi Cristo 98
Tekkeden Sofia 101
Tekkeden Todor 101
Todorow Alexander ...ly 92
Toprakidis Eleni 65, 99
Üçer Karanfilka 103
Yakovlevski Katerina 97
Yakovlevski Maria 97
Yakovlevski Varnava 97
Yono Hristo 100
Yono Istilyani 100

ЛИТЕРАТУРА

- Авдеев 2012: Авдеев, Ал. Древнерусские надгробия. - Журнал Московской Патриархии, № 8, 08.08. – 15.08.2015. http://www.evestnik.ru/analytics/drevnerusskie_nadgrobiya_5455/ - дата на достъп 10.11.2015.
- Библия 1995: Библия сиреч книгите на Свещеното писание на Ветхия и Новия завет. С.
- БЕР 1971: Български етимологичен речник, Т. 1, А-З. С.
- БЕР 1995: Български етимологичен речник. Т. 4, минго – падам. С.
- БЕР 2010: Български етимологичен речник. Т. 7, слово – терясвам. С.
- Бончев 1995: Бончев Ат. Църковнославянска граматика. Речник на църковнославянски език. Велико Търново.
- Бояджиев 1991: Бояджиев, Т. Българските говори в Западна (Беломорска) и Източна (Одринска) Тракия. С.
- Василиев 1959: Василиев, Ас. Каменни релефи. С.
- ГБР 2004: Гръцко-български речник. МАГ – 77.
- Гълъбов 1964: Гълъбов, Г. Граматика на турския език. С.
- Дуйчев 1944: Дуйчев, Ив. Из старата българска книжнина. Т. 2. С.
- Дяченко 1900: Дяченко, Гр. Полный церковнославянский словарь. Москва.
- Енчев 1994: Енчев, Ив. – Видю. Български народен кръст. С.
- Заимов 1988: Заимов, Й. Български именник С.
- ИДРБЕ 2012: Идеографски диалектен речник на българския език. Т. 1. А-Д. С.
- Илчев 2012: Илчев, Ст. Речник на личните и фамилните имена у българите. С.
- Карайовов 1903: Карайовов, Т. Материяли за изучване Одринския виляет. – СБНУК, кн. 19, 1903: 1-192.
- Ковачев 1987: Ковачев, Н. Българска ономастика. С.
- Ковачев 1987а: Ковачев, Н. Честотно-тълковен речник на личните имена у българите. С.
- Конески 1967: Конески Б. Граматика на македонскиот литературен јазик. Дел 1 и 2. Скопје.
- Кънчов 1970: Кънчов, В. Избрани произведения. Т. 2. Македония. Етнография и статистика. С.
- Милетич 1918: Милетич, Л. Разорението на тракийските българи през 1913 година. С.
- Митринов 2012: Митринов, Г. Българската църква „Св. Богородица” в с. Горно Броди, Сярско. – Будител, 2012, № 3: 71-78.
- Митринов 2013: Митринов, Г. Фасадният ктиторски надпис на източноправославната църква „Св. Димитър” в с. Каяджик, Софлийско. – Български език, 2013, Приложение: 197-203.
- Митринов 2015: Митринов, Г. Българското църковно-историческо наследство в Беломорието. I. Надписи на надгробия. – Известия на Института за български език. кн. 28: 53-87.
- Михайлова-Мръвкарлова 2017: Михайлова-Мръвкарлова, М. Българските училища в Цариград. С.
- Петрова 2000: Петрова, Д. Цариградските българи. С.

ПМЛЙ 1970: Правопис на македонскиот литературен јазик. Второ неизменето издание. Скопје.

Попстоилов 1993: Попстоилов, Ан. Етнограф при Втора армия. Рапорт. – В: Сб. Научна експедиция в Македония и Поморавието. 1916. С. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. 1993: 293-326.

Райнов 1923: Райнов, Н. Копривщенските надгробни крстове, плочи и зидани извори. – Годишник на Народната библиотека в Пловдив. С.: 213–283.

Смядовски 1993: Смядовски, Ст. Българска кирилска епиграфика IX – XV век. С.

СР 1999: Старобългарски речник. Т. 1, А – Н. С.

Статистика 1995: Македония и Одринско. Статистика на населението от 1873 . С.

Стойков 1993: Стойков, Ст. Българска диалектология. Под редакцията на М. Сл. Младенов. С.

ТБР 1962: Турско-български речник. С.

ЦДА 1459К: Централен държавен архив, Фонд № 1459К, оп. 1, а.е. 98.

ЦДА 1489К: Централен държавен архив, Фонд № 1489К, оп. 1, а.е. 31.

Шклифов 1977: Шклифов, Бл. Речник на костурския говор. – Българска диалектология. Проучвания и материали. кн. 8: 201-328.

http://balkani.actualno.com/I-jeljaznata-cyrkva-Sv-Stefan-v-Istanbul-bila-makedonska-news_453741.html#ixzz3ZHI1XRRW – дата на достъп 14.05.2016 г.

ПУБЛИКАЦИИ ПО ТЕМАТА

1. Тенденции в езиковата ориентация на цариградските българи през XX и XXI в., по данни от епиграфските паметници в българското гробище в кв. Ферикьой. - Доклад на XIII международни славистични четения, в СУ „Св. Климент Охридски“, София, 21-23.04.2016.
2. Публикация в: Сб. Мултикултурализъм и многоезичие. Сборник с доклади от Тринадесетите международни славистични четения София, 21-23 април, 2016 г. Т. 1. Лингвистика., стр. 54-61., ISBN 978-619-00-0646-6. Велико Търново, 2017, Издат. „Фабер“.